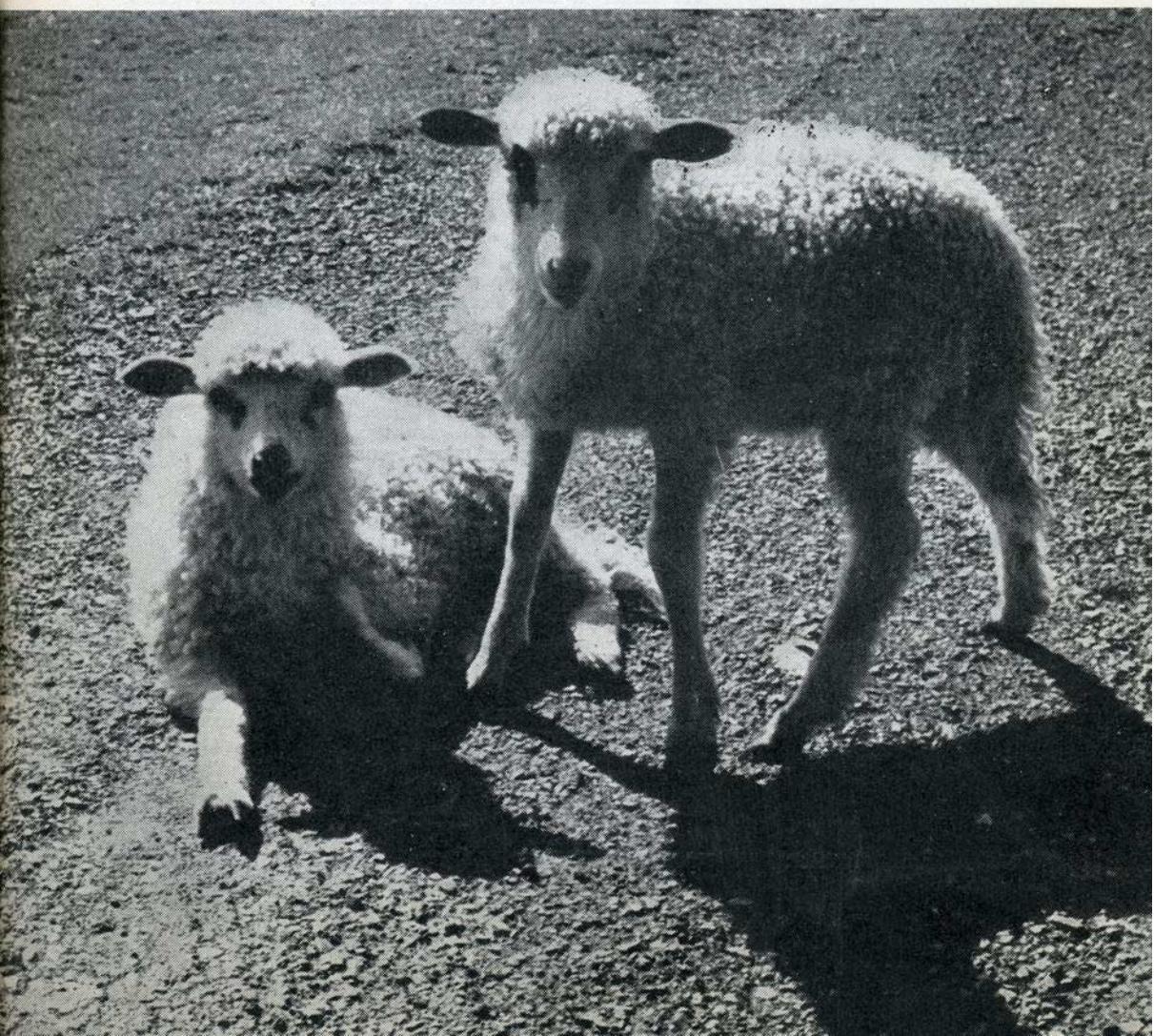

naše planine

7-8
1968

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

Redakcijski odbor PS Hrvatske: Blašković dr Vladimir, sveuč. profesor; Božičević Srećko, dipl. ing. geologije; Pražić dr Mihajlo, sveuč. profesor i Verić Ljerka, profesor.

Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak,
Zagreb, Cesarčeva 5/II

Pretplata iznosi godišnje 15 nd. Cijena pojedinačnom dvobroju 3 nd. Uplate se šalju čekom na tekući račun PS Hrvatske (301-8-2231). Na poledini treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, Zagreb, Gajeva 2a i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izlazi u šest dvobroja godišnje. Izdavač: Planinarski savez Hrvatske. — Tisak »Vjesnik« — Zagreb

Godina XX JULI—AUGUST 1968. Broj 7—8

S A D R Ž A J

Caušević H.: Čovjek i stijena	145
Radetić E.: Belopečka jezera pod Mangrtom	149
Jurčić P.: Nedjelja	151
Donadini F.: Biokovo	153
Pleško ing. M.: Sjećanje	155
Regner B.: Jedan doživljaj na Stolovima	157
Hofer V.: Vrsta koja ne izumire	158
Dilber I.: U stijenama Zapadnog Prenja	159
Beširović U.: U Prokletijama	160
Jajatović Z.: Visočica	162
Cvetković R.: Susreti u bugarskim planinama	163
Kovačević R.: Lutajući azimutom	167
Šehić M.: Na Dolomitskoj transverzali	169
Simović Ž.: Prirodne lepote i retkosti Kosmetsa	171
Blašković prof. dr V.: Jubilej ing. Zlatka Satlera	173
Gilić S.: Dragutinu Brahmnu uz 30-godišnjicu smrti	175
Lipovšćak dr I.: Katarina Dean — Šumska	176
Poljak dr Ž.: »Velebitski planinarski put« pred dovršenjem	177
Batinic H.: Radujmo se proljeću	178
Pavlinić V.: Risnjak	178
Dulčić V.: Petar Novak	179
Speleologija	179
Za alpiniste	183
Registracija prvenstvenih uspona	185
Orijentacijski sport	186
IX. redovna skupština PSJ	187
Vijesti	189

noše planine

GODINA XX JULI-AUGUST 1968 BROJ 7-8

H. ČAUŠEVIĆ, Sarajevo

Čovjek i stijena

(ili nešto kao prilog sociologiji »beskorisnog«)

Kroz duga stoljeća stijene su se provlačile namrgodeno i tajanstveno i vukle za sobom strah. Njihovo izderano lice, nagriženo korozijom vremena, zloslutno se nadnosilo nad dolinama, dok su daleko u plavičastoj izmaglici bljeskali na suncu ili nestajali u debelim mrkim oblacima bijeli vrhovi razbarušenih planina.

Nepristupačne i daleke, stijene i vrhovi su dugo za čovjeka bili — i pored inače trajne ljudske prisutnosti u planinama — jedan nepoznatni misteriozni svijet, koji je raspaljivao njegovu maštu, ili ga činio jednostavno indiferentnim. U sivoj ispušaloj stijeni, na kojoj je jedva vegetirao lišaj, ili u ledom okovanim vrhovima, čovjek nije nalazio ništa što bi ga podsticalo da se primakne, da se pokrene, da riskira. Zato je ovaj nepoznat i beskorisni svijet od početka i zadugo bio prepušten i rezerviran gotovo ekskluzivno bogovima i demonima, kojima je fantazija prestrašenih posvetila brojne priče i legende, pa čak na nedostupnim planinama izgradila i čvrstu konstrukciju pojedinih religija.

Rudimenti ovog prvotnog odnosa stijene, koja prijeti, i čovjeka, koji se boji i strahuje od nepoznatog, žive i danas u ovom našem značajeljnom svijetu. Mnogi vrhovi Himalaja nose imena bogova. Po indijskoj predaji Šiva živi na planini Kailasi. Serpasi vjeruju da u visokim planinama borave zli duhovi, koji ubijaju svakog tko se usudi tamo da prodre. Ne postoji samo jedna planina u svijetu, koja u svome imenu nosi prizvuke prokletstva (Mont Maudit, Prokletije i sl.). U našem narodu — kao uostalom i kod mnogih drugih naroda — prenosi se predaja da su vrhovi gora glavno sastajalište vila i vještica (isp. Vilinac na Ćvrsnici!). Ne treba ni spominjati da je po grčkoj mitologiji Olimp bio obitavalište bogova. I za suvremene religije planine su mjesto božanskih nadahnuća. Mojsije je razgovarao s Bogom na Sinajskoj gori, a Muhamed je objavu primio u pećini brda Hira.

Pod utjecajem ovih starih vjerovanja pojedine stijene i vrhovi — do kojih se moglo relativno lako doći — čak i mnoga kasnije su dobivali i zadržavali određeni mistični nimbus. Iako više nije bilo bogova na planinama, zadržalo se vjerovanje da je čovjek na vrhu planine bliži Bogu. Zbog toga — da spomenemo samo najблиže primjere — vrh Treskavice nazvaše Cabom, jer su se ovdje obavljale molitve za kišu, vrh Visočice nosi naziv Džamija, dok se glavni vrh Balkana zove Musala (mjesto za objavljuvanje molitve).

Zaista je čudno da čovjek, koji je davno pronašao vatru, točak i barut, koji se usudio da na krhkим galijama zaplovi debelim oceanima, koji je napokon odvajkada živio na planini i od nje bio ekonomski ovisan, da taj i takav čovjek dugo ostane nezainteresiran za stijene. Jer ne može se poreći da u svakom vremenu nije bilo hrabrih, koji su bili pripravnii da čak oskrnave i prijestolja bogova. I morima su vladali demoni i bogovi, koji su ubijali nemilice, a ljudi su se ipak otiskivali u daleke, zapjenjene i nemirne vode. Ali more je obećavalo, davalо je hranu i bogatstvo, pričalo o novim ljudima i zemljama i tako pružalo šansu hrabrim i bezobzirnim. A stijena? Osim nevolje ona ništa drugo nije mogla obećati. Ona je jednostavno bila — koristimo se ovim sjajno izabranim izrazom francuske alpinističke literature — beskorisna i zato i osamljena.

Samo u trenucima kada su osjetili neposrednu korist, ljudi su se primicali stijeni. U njenim teško pristupačnim pećinama i pukotinama čovjek u nevolji je tražio zaštitu, na stijenama gradio svoje utvrde i bogomolje, zalazio u bespuća i vrleti u potrazi za obećanim blagom, lovio vitke životinje po stravičnim liticama (Merića stijene na Čvrsnici dobile su ime po jednom lovokradicu), prevodio čitave legije po uskim i teškim prevojima, ili proglašao svoja stada po gotovo nemogućim sunovratima (Minin Bogaz na Durmitoru). Ali svi ovi kontakti čovjeka i stijene bili su nekako iznimni i periferni. Oni su se idealno poklapali sa granicama koristi, koja je u stijeni očekivana i tražena. Inače, sve do najnovijeg doba — ako namjerno zanemarimo osamljene poduhvate značajnih pojedinaca iz vremena Renesanse i kasnije — stijene i nedostupni vrhovi su kroz vjekove ostali veličanstveno izolirani od svakodnevne ljudske stvarnosti i potreba.

Tek u 18. i 19. stoljeću oslobođena i snažno zahuktala naučna misao — ne rijetko podstaknuta političkim ili čisto ekonomskim motivima — zaustavlja svoje radoznale poglede i na dalekim vrhovima i stijenama, koji vrlo brzo postadoše objekt opsežnih i bučnih naučnih ispitivanja. Brojni pojedinci i mnoge ekspedicije prolaze kroz do tada nepoznata planinska prostranstva Evrope (Alpe, Dinaridi dr.), da odmah iza toga predu na druge kontinente. Prvi naučno sistematizirani podatci o svijetu stijena i vrhova postaju dostupni običnom čovjeku, koji već krajem 18. stoljeća saznaće da je ljudska noga stupila na sve značajnije i do tada nedostupne vrhove Evrope, kao i na mnoge vrhove Azije i Amerike.

Od ovog trenutka odnos čovjeka i stijene se esencijalno mijenja. Do tada malo poznata, stravična i proskribirana, stijena postaje željeni cilj mnogih. Hladni učenjaci nalaze u njoj neiscrpljivo područje ispitivanja. Zato joj i prilaze s punim žarom i zanosom, ali i oprezno i mudro. Redovito idu najsigurnijim i lakšim pristupima, jer u ovom prvom periodu istraživača tek rođeni alpinizam jeste samo i gotovo isključivo nužno sredstvo za ostvarivanje drugih ciljeva.

Medutim ove »sporedne« uloge alpinizam se žurno oslobođa. Čovjek, jedanput lišen »kompleksa stijene«, lako uvida da samo naučni ciljevi ne moraju biti isključivi pokretači sudara sa dalekim planinama i nedostupnim vertikalama. Zar djevičanska ljepota čeznutljivih vrhova i snažnih lednika — nad kojim odzvanjaju riječi jednog Rousseau-a: »Lijepo je samo ono što je strašno!« — nije sama po sebi dovoljna da čovjeka pokrene u ovaj neznani svijet i da revolucionarno polomi njegova dotadašnja mjerila o vrednovanju lijepog? Zar istu snagu nema i ljudska značajla, oslobođena od mističnog straha, da zaviri u nepoznato, da vidi jednostavno što ima »gore«? I napokon zar već samo penjanje i savladavanje sve težih uspona ne pruža izvanredno zadovoljstvo, čije porijeklo nalazimo u socijalno-psihološkom osjećanju pobjede, lične superiornosti i nadmoćnosti, afirmiranju vlastitog »ja«?

Tako otpočinje svjesni i direktni obračun čovjeka i stijene. Novi alpinistički »val« i nadalje usrdno pruža svoje usluge nauci, ali i nastupa potpuno samostalno. Sada se traže sve teži usponi, prvenstveni smjerovi, neosvojeni vrhovi, »pogrešni« pa i »najpogrešniji« pristupi. Ovo su bez sumnje već izrazite sportske premise, gdje se u alpinizmu manifestira rivalstvo ne samo između penjača i stijene, nego i između samih penjača, koji uvijek teže da budu »privi«, da savladaju »prvenstveni« i da tako u izvjesnom smislu — bez obzira što se to izričito ne naglašava i što ne postoji istovremeno natjecanje — dezavuiraju druge.

Ovu eru osvajača u povijesti alpinizma možemo logično slijediti — sa svim nužnim devijacijama — od 19. stoljeća do najnovijeg vremena. Pri tome naravno — zbog stalnih istraživačkih poduhvata — tačnu vremensku granicu početka ove ere nije moguće precizno postaviti. Pobjede i porazi, kao i brojne žrtve, razasute po gotovo svim planinama naše planete, govore nam rječito o nesmiljenoj bitci čovjeka i stijene, koja uporedo sa napredovanjem ljudskog znanja i penjačke tehnike, pruža sve veći otpor i pokazuje svoje sve nove i teže strane.

Ali zato u isto vrijeme na drugoj strani nalazimo i okovane stijene. Jedanput osvojena i detronizirana, stijena postaje predmet zanimanja sve šireg kruga ljudi, pa čak i onih, koji nemaju ni snage niti vještine da joj samostalno priđu. Za njih se stoga izgrađuju osigurane staze sa vodičima, alpske željeznice, uspinjače i slično, što omogućava čitavom nizu manje sposobnih, pa i nesposobnih, da bez napora i rizika vide i osjete ljepotu jednog ambijenta, koji je do tada pripadao samo bogovima i izuzetnim pojedincima.

Tako već u 19. stoljeću počinju pohodi turista stijenama i vrhovima o kojima bi nekada mogli samo sanjati. Nagla urbanizacija i poboljšanje životnih uslova određenih slojeva društva svakako su osnovni uzroci ove pojave, u kojoj sociologija

slobodnog vremena vidi samo jedan oblik luksuza, kao uostalom i u drugim igrama i sportovima, ali svakako luksuza više socijalne vrijednosti.

Pojava turista, koji savladavaju stijene i vrhove pomoću odgovarajućih tehničkih uredaja i pomagala, predstavlja u izvjesnom smislu devalvaciju ljepote ovih planinskih područja. Jer poznato je da vrijednost i ljepota jedne stijene ili vrha ne zavisi samo od njegovog oblika ili položaja u prostoru, nego i od teškoća i problema, koji se postavljaju prilikom uspona. Ako ovih teškoća nema, ili gotovo nema zahvaljujući npr. čeličnom užetu po kojem klizi srebrnasta kabina uspinjače, tada svakako opada i vrijednost ljepote do koje se dolazi bez napora i straha.

Prosto stoljeće donosi nam još jednu karakterističnu pojавu u odnosu čovjeka i stijene: stvaranje službenih alpinističkih odnosno planinarskih organizacija. Sve do polovice 19. stoljeća ljudi, čiji je posao bio da se bave oko stijena i planina, nisu imali svojih isključivih udruženja. Nastupali su prema potrebama i prilikama, a često i u sastavu drugih, većinom naučnih organizacija. Međutim, povećani interes za planine, posebno od strane naučnih radnika i pripadnika određenih slojeva građanskog društva i planinarskih organizacija davali učenjaci-istraživači, te da u mnogim zemljama ljudima. Sasvim je razumljivo što je stvaranje ovih organizacija pratila odredena teoretska i programska konfuzija, koja se manifestirala u različitom shvatanju sadržaja alpinizma i planinarstva, a posebno u određivanju međusobnih odnosa ovih dviju ljudskih djelatnosti.

Prva planinsarska organizacija, formirana 1857. u Engleskoj, ima izrazito alpinističko i donekle istraživačko obilježje. Njena je deviza: »Ako ima volje, ima i prolaza!« U drugim zemljama planinarske organizacije daju prednost naučno-istraživačkoj aktivnosti, pješačenju i boravku u prirodi, dok se penjanje pojavljuje kao supsidijarna funkcija, a negdje se čak i potpuno ignorira. Uzroke ovoj pojavi, izgleda nam, da treba tražiti prvenstveno u činjenici da su glavni ton u razvitku planinarstva i planinarskih organizacija davali učenjaci-istraživači, te da u mnogim zemljama čak ni »obične« planine nisu bile ispitane, tako da je interes za stijene bio od sekundarnog značaja. Osim toga ne treba ispuštiti izvida da su planinarstvo u početku prihvatali određeni slojevi građanskog društva, koji su bili skloni da u ovoj aktivnosti prvenstveno traže promjenu svakodnevnog života, izlazak i odmor u prirodi.

Razvitak planinarstva u većini jugoslavenskih zemalja kretao se — po našem mišljenju — uglavnom ovim pravcima. Stijena gotovo nikada kod nas nije bila u prvom planu, nego planina kao cjelina. Dapače, u prvim decenijama našeg planinarskog razvijanja nerijetko su se javljale tendenze za potpunim negiranjem i isključenjem alpinizma kao planinarske kategorije. Podsjećamo da su još tridesetih godina ovog stoljeća eminentni predstavnici planinarskog života u Bosni i Hercegovini javno iznosili tezu da alpinizmu nema mjesta u planinarstvu.

Međutim, bez obzira na pojavu planinarstva, koje je u sebi nosilo manje surovosti i rizika, borba sa stijenom nije postala ništa manje aktuelna. Bogati spisak poraženih stijena i osvojenih vrhova diljem čitavog globusa sve se više povećava. Pobjedonosni obračun sa kamenom nastavlja se unatoč žrtvama između dva rata, tako da nas je poratno doba dočekalo sa relativno vrlo malim brojem prkosnih i neosvojenih stijena i vrhova.

No i kod ovakve situacije čovjekova volja da vlada ovim beskorisnim prostorima ne slabi. Samo, nova generacija ne ide starim, utrivenim stazama. Ona pronalazi svoj put i odnos čovjek-stijena daje jedan drugi (da li i viši?) kvalitet. Ako gotovo više nema neosvojenih vrhova, preostale su još mnoge stijene, još mnogi neprepređeni smjerovi, još mnogi zaostali »problem«. Njih treba rješavati i riješiti. A ako već moramo ići starim smjerovima, tada to treba učiniti spektakularnije i snažnije, redovito pod najtežim uvjetima. Nije više interesantno samo penjanje u suhoj stijeni pod toplim zracima srpanjskog sunca. Stijenu treba savladati kad je najotporna, na —35 C. Treba jurišati direktno i opasno. To je otprilike filozofija nove penjačke generacije, koja traži samo najstravičnije i najriskantnije poduhvate i tako otvara vrata eri super-penjača — rekordera.

Ovu pojavu penjača-akrobata mnogi sociolozi alpinizma skloni su pripisati posljedicama rata (npr. Förster-Grassler). Mladež, koja je preživjela pakao rata, naučila je prezirati život i hodati na medama smrti. Zbog toga, po njihovom mišljenju, takva mladež pomiče granice životnog rizika i tako ostvaruje nemoguća i »nepotrebna djela«, koja samo pokazuju tešku krizu u kojoj se nalazi današnji alpinizam.

Nad ovim tvrdnjama možda bi se trebalo dublje zamisliti, jer postoje i protuargumenti, koji nešto znače. Zar se sa puno logike ne bi mogla braniti teza da je današnja generacija penjača samo dijete klime svoga vremena? Poznato je da smo

u mnogim sportovima došli gotovo do granica mogućnosti, koje se mogu prijeći samo pomicanjem međa rizika. Da bi se oborili raniji uspjesi, potrebno je često kockati se sa najvećim vrednotama, kao što su život i zdravlje (npr. automobilizam, skijaški skokovi i sl.). Ovo i ovakvo shvatanje vrijednosti života nije posljedica rata, nego je to nužni rezultat shvatanja modernog sporta, koji je u mnogim disciplinama prevazišao i zaboravio ranije rezultate i koji danas traži samo izvanredne i senzacionalne uspjehe. Jer današnji sport se ne zadovoljava više relativnom pobjedom, koja ima značenje za određeni krug ili prostor. Od pobjednika se traži apsolutna pobjeda, najbolji rezultat »svih vremena«. A upravo ovakav sport odgovara mlađoj generaciji, koja po prirodi pokazuje malo brige za sebe i koja stoga manifestira do maksimuma razvijene agresivne nagone i želju za isticanjem kroz opasno življjenje.

Ovakvo shvatanje nije moglo mimoći ni novu generaciju penjača. Jer alpinizam je preostao biti tiha aktivnost nepoznatih, izgubljenih u bespuću. Možda nećemo previše pogriješiti, ako ponovimo iznesenu tvrdnju, da današnji alpinizam posjeduje mnoge sportske elemente, te je stoga i težnja modernih alpinista za rezultatima, koji će biti ne samo spektakularni nego i snažniji od rezultata predhodnika, sasvim razumljiva, pa i nužna. Da li ovi rezultati predstavljaju »nepotrebna i beskorisna«, djela, sasvim je nebitno. Dapače, po mišljenju većine sociologa igara i sporta, ova djela i moraju biti neproduktivna i »beskorisna«, ako im želimo dati sportski, a ne profesionalni i zanatljski karakter, jer »tko od igre pravi zanat — taj ne igra«.*

Nama izgleda da se otrplike sličan razvitak odnosa čovjeka i stijene može slijediti — mutatis mutandis — i u našim krajevima. Svakako, obzirom na pogodan geografski smještaj i relativno veliku pristupačnost većine naših planina i planinskih vrhova, istraživači-učenjaci kojima pripadaju prve zasluge za razvitak ideja planinarstva u našoj sredini, nisu morali poduzimati opasne penjačke poduhvate u širim razmjerima. Zbog toga je obračun sa našim stjenama pao uglavnom na leđa penjač-tih osvajača, koji su decenijama tražili nove ili ponavljali stare smjerove u negostoljubivom kamenu i slavili pobjede bez pompe i publiciteta, a na isti način i tugovali za drugovima, koji se zauvijek smiriše na okrvavljenim siparima.

U najnovije doba izgleda nam da i u našu penjačku sredinu prodiru suvremena shvatanja. Rješavaju se naši »posljednji problemi«, traže se novi smjerovi, dok se postojeći pravci prelaze sada pod najtežim i najnepovoljnijim uslovima. Sve su ovo sasvim logične pojave u krugu nove generacije penjača i one svakako zasluzuju odgovarajuću pažnju i preciznu analizu. Tek tada će se naći pravi odgovor i na pitanje da li se našoj sadašnjoj alpinističkoj generaciji može zamjeriti da se orijentira isključivo na stijenu, a gubi iz vida planinu kao cjelinu.

I pored toga što čak ni danas nemamo jasne i precizne definicije planinarstva, pa naravno ni sistematizacije različitih planinarskih aktivnosti, ipak je izvan svake sumnje da alpinizam, kao poseban vid odnosa između čovjeka i stijene, spada u red planinarskih kategorija. (Objektivistički bismo mogli definirati planinarstvo kao svjetsnu, društveno priznatu i nekoristoljubivu djelatnost čovjeka, koja se odvija na planini, — ali je ova definicija očigledno neprecizna i sumnjamo da bi mogla izdržati svestraniju kritiku). Međutim bliže promatranje planinarstva (u užem smislu) i alpinizma pokazuje nam da se ove dvije planinarske aktivnosti razvijaju danas u dva sasvim divergentna pravca. Dok moderni alpinizam traži od penjača sve veće napore i superioriju tehniku, te dok postavlja pred navez najveće poteškoće i probleme — dotle se u planinarstvu javlja sve jače istaknuta averzija prema naporima i tegobama. Ova se averzija posebno ispoljava u izbjegavanju pješačenja, koje se inače smatralo kao jedna od bitnih karakteristika planinarstva. Po pravilu današnji čovjek želi da dode u planinu, pa čak i do najviših vrhova, ulaganjem najmanjih napora. Očigledno se pojavljuje snažna tendencija da se planinarstvo »degradira« na običan boravak u prirodi.

Ovakve devijacije u planinarstvu (u užem smislu) mogu se tolerirati, pa možda i priznati, jer stare i spokojne planine dopuštaju da im svatko pristupa prema svome znanju, snazi i mogućnostima. Jedino neokovane stijene ne priznaju ni danas osrednjosti i kompromisa. Kao i nekada, one uvijek prihvataju svaki izazov čovjeka i ne predaju se bez borbe, pa i bez žrtava. One će stoga uvijek ostati želja i cilj samo nemirnih i snažnih.

* Isp. R. Kajoa: »Igre i ljudi», Beograd 1965.

Belopečka jezera pod Mangrtom

— Ta nećete valjda pješke? — rekao nam je pogranični službenik udarajući nam u pasoše žig »RATEČE« sa datumom tog srpanjskog dana prošle godine, kad smo se po prekrasnom vedom jutru uputili preko granice na talijansku stranu, a cilj su nam bila Belopečka jezera pod Mangrtom.

Culi smo o njima od starijih planinara, koji su još prije rata tamo kojiput odlazili, a i od onih koji su ih vidjeli iz ptiče perspektive sa vrha Mangrta.

I tako smo prolazili kroz pojas ničije zemlje na graničnom prelazu Rateče, dok su pokraj nas jurili automobili svih mogućih registracija, naših, talijanskih i austrijskih.

Sa istim čuđenjem dočekao nas je i talijanski karabinjer koji nam je pregledao pasoše, a jedan mladi talijanski graničar, sa obaveznom bradicom, uputio nas je, kako da najlakše prijekim putem dođemo do jezera, i da izbjegnemo prometnu cestu.

Granični kamenovi su nam ostali s lijeva i mi smo, prolazeći poljskim putevima, razmišljali, kako priroda ne pozna nikakvih granica. I ovdje su livade bile jednakso sočne i zelene, a tamne šume arša i jela jednakim su nas glasovima vjetra u svojim granama pratili na putu. Na jugoistoku, s naše lijeve strane, dizali su se u vis vrhovi Rateških Ponca, a iza njih pomalo se pomaljao masiv Mangrta. On nam je bio putokazom. I morao je biti, jer smo uskoro izgubili pravi put i našli se među mnogobrojnim vododerinama koje su se spuštale s Ponca. Nije nam preostalo drugo, nego da se spustimo do jedne livade na kojoj je neki seljak kosio.

Ali kako da ga nagovorimo? Talijanski ili slovenski? Zaželjeli smo mu dobro jutro i nijesmo se prevarili. Bio je Slovenac. U razgovoru nas je upitao, odakle smo i gdje smo odsjeli u Ratečama, a zatim pokazao pravi put i oprostio se od nas.

Nakon desetak minuta hoda kroz šumu prolazili smo kraj seoskog gospodarstva, i da budemo sigurni da idemo pravim putem, obratili smo se staroj bakici koja je sa svojom unućicom plijevila cvjetnjak. Obratili smo se, naravno, na slovenskom, ali ovaj put smo pogriješili. Odgovor smo dobili na njemačkom, jer su to bili seljaci austrijskog porijekla. Malo zatim izbili smo na cestu koja od Bele Peči (Weissenfels) vodi do jezera i tu smo sreli još neke izletnike, ovog puta Talijane. Tako smo u razgovoru o ovom kraju, koji nastavaju ljudi triju raznih narodnosti, i čiji se nazivi i jezici uvelike mijesaju, stigli i do samih jezera. Zapravo do donjeg jezera.

Podsjetilo nas je odmah na Plitvice, na Kozjak. I po njemu su vozili čamci, a uz obalu vodio je uređen put. No kad smo se okrenuli na drugu stranu, prema jugu, dojam Plitvica je nestao. Tu je vidik zastirao amfiteatralni masiv Mangrta koji se sa svojim 2678 metara visokim vrhom ogledao u jezeru i pratio nas kud god smo išli uz jezero. Obišli smo jezero diveći se njegovoj prekrasnoj plavozelenoj boji i promatrajući pastrve koje su bezbrižno plivale kao da su znale čitati na brojnim tablama da je ovdje ribolov zabranjen po članu tom i tom talijanskog Kaznenog kodeksa.

Obišavši jezero zaustavili smo se na obali ispod hotela »Edelweiss« gdje su se brojni turisti sunčali, a neki i kupali u pomalo svježoj jezerskoj vodi. Pogledali smo na sat i nismo mogli vjerovati da je od našeg prelaska granice prošlo tek nepuna dva sata. Cijeli je dan još dakle bio pred nama, pa smo se nakon malog odmora uputili dalje cestom prema gornjem jezeru.

Ono što nas je najviše začudilo bilo je nedostatak bilo kakovih planinarskih oznaka ili markacija. Očito, ovdje su računali samo na motorizirane turiste, a pješaci našeg tipa nisu im bili zanimljivi. No nas to nije smetalo. Ta i onako iz ove doline izlaska nema jer ju zatvara Mangrt, a na nj se ipak nismo namjeravali popeti. Nakon nekoliko dosadnih serpentina našli smo se i na gornjem jezeru. I koliko je god ono donje bilo pitomo, uređeno i podređeno turistima, toliko je ovo gornje bilo divlje, neposredno i prirodno. Nije uza nj bilo uređenih puteva. Tu su ležala i trunula prevaljena debla, a goleme gromade kamenja, koje su se tko zna kad dokoturale s obližnjih visova, bile su prekrivene debelom mahovinom. No i ovdje nije nedostajao mali ugostiteljski objekt kojem je bila svrha da opskrbljuje stanovnike brojnih šatora svih boja i oblika koji su se nagurali na prostranijoj livadi uz obalu. Bila je

to »Trattoria ai 7 nani« (gostionica k 7 patuljaka). Sjeli smo na malu terasu načinjenu od jelovih gredica i promatrali kako se nebom naganjaju bijeli oblaci, sve dok nam iznenadni udar vjetra s Mangrtu nije srušio suncobran pod kojim smo sjediли. I zaista! Nad Mangrtom počeli su se gomilati sivi oblaci koji nisu nosili ništa dobra.

Ali zar da se već vraćamo? Ta nismo se pošteno niti nahodali. Kod gostioničara smo se malo propitali za planinarsko sklonište Rifugio Zachi koje je, sudeći po našoj planinarskoj karti, moralo biti negdje blizu. Možda tričetvrt sata hoda. Uputismo se primjereno korakom. Isprava je ubrdica bila blaga, a šuma rijetka i pravilna, uglavnom bez onog podrasta, samo sa niskom travom u kojoj su se crnile bobe borovnica. No nakon nekog vremena put se sve više uspinjao, a šuma postajala sve gušća. Mangrt, koji smo prije vidjeli svaki čas, pojavljuvao se tek na nekim mjestima gdje je bio kakav prosjek u šumi, i dizao se visoko iznad nas sa glavom u debelim sivim oblacima koji su polagano silazili niz njegovu sjevernu stijenu. Sunca je odavno nestalo, a vjetar je počeo fijukati u granama ariša. Osim toga je i onih tričetvrt sata bilo već dobrano prošlo. Prošao je i jedan sat, a Rifugio Zachi nikako da se pojavio. Počela je škrpati kiša. Što sad? Da se vratimo? Taj čas pojavila se grupa šumskih radnika, koja nam je objasnila da je Rifugio zapravo još daleko, a i oni, eto, žure u dolinu da se sklone od kiše.

To smo na kraju učinili i mi. Ubrzanim hodom vratili smo se do »7 patuljaka«. Tada nam je bilo žao jer je kiša bila na neko vrijeme prestala i da to popravimo odlučili smo obići gornje jezero. Iako nema puta, a samo je jezero veoma razvedeno, sa brojnim uvalama i tjesnacima, bili smo oduševljeni: divlja ljepota ovog plavog oka pod Mangrtom vratila nam je veselje. Kako je bilo već davno prošlo podne, odlučili smo da negdje na obali nasuprot Mangrtu sjednemo i nešto pojedemo. Našli smo već i deblo na koje smo već sjeli i počeli otvarati konzerve mesnog doručka, kad li se iz oblaka koji su naprsto sletjeli sa mangrtske stijene, izlio pljusak kao iz kabla. Kruh, meso i voda stvorili su neku ljepivu masu, koju smo pod prvim drvetom na brzinu ugurali u sebe. Mokri poput miševa potražili smo prijeki put do donjeg jezera. I gle, dok smo se jutros mučili prašnjavom cestom vijugajući serpentinama, sada smo za čas pronašli kraticu, nažalost i opet nemarkiranu, koja nas je za desetak minuta dovela s gornjeg jezera na donje, taman do hotela »Edelweiss«. No kako taj hotel nije odgovarao našim planinarskim džepovima, produžili smo do malog, kako ga Talijani zovu, »barac na obali jezera«, koji je bio ureden vrlo duhovito. Jedna velika nadstrešnica sa stupovima obloženim korama ariša i jela, a stražnji zid, uz koji je bio šank, takoder sav u sirovom drvu. Iako namijenjena da služi više kao zaštita od sunca i da omogući nesmetani pogled na Mangrt i na jezero, po ovom je pljusku pružila utočište brojnim izletnicima. Tu se čulo i njemački i slovenski, a i naš hrvatski uz nekoliko talijanskih dijalekata. Tako je kraj nas bilo malo društvene Furlana koji su živo debatirali svojim ladinskim jezikom od kojeg mi, iako smo samodopadno smatrali da znamo nešto talijanski, nismo razumijeli ni riječi. No kako se u tom razgovoru neprekidno ponavljala riječ »el pluv« i »la plua«, shvatili smo da i oni grde kišu baš kao i mi.

Pošto smo popili »espresso« i po jednu Coca-colu, što smo sve mogli platiti u dinarima, jer su ovdje ama baš sve valute konvertibilne, kiša je malo jenjavala i mi smo se spremili na povratak. Sada kad smo znali put bilo je to lako pa smo ubrzo, unatoč kišici koja nam se cijedila za vrat, stigli u dolinu. Za čas bili smo već poljskim putem došli do željezničke pruge koja je nekad spaiala Trbiž (Tarvisio) sa mjestancem Fusine Laghi i dalje sa Planicom. Ovdje, na talijanskoj strani, od pruge su ostale samo zardale tračnice i ruševna kolodvorska zgrada. Kao i kod nas, pruga je bila nerentabilna pa su je ukinuli, a sav promet preuzeли su autobusi. No dok su kod nas skinuli i tračnice i sve naprave od Planice do Jesenica, ovdje su na željeznicu još podsjećale tračnice i prazne svjetiljke skretnica.

Tako smo u kasno poslije podne stigli opet na domaće granice, i tu na nagonov ženskog dijela društva, prošli pokraj »ta prve štacune«, kao što to u Ratečama kažu, to jest prvi dućana sa talijanske strane, gdje promučurni trgovac nudi jugoslavenskim mušterijama uglavnom svu onu robu kojoj je u Italiji već odavno prošla sezona i moda. No s nama nije napravio baš nikakav posao. Kupili smo samo neku igračku za najmladeg člana i produžili prema granici.

Na talijanskoj smo strani samo digli u vis pasoše, a na jugoslavenskoj nismo morali ni to. Carinik koji ni jutros nije za nas pokazao neko zanimanje, sada kad nas je video ovako promočene do kože, samo je pružio ruku kroz prozorčić i pokazao nam gestom neka produžimo. Nismo mu zaista bili interesantni.

Nedjelja

Umor nas je svladao. Noge su se makinalno kretale dobro poznatim putem. Sutima. Svatko je utonuo u svoje misli intenzivno zaokupljen njima. Vidim to na licima. U tom snu, od vremena do vremena, poput vriska prodre neka vanjska slika, percepcija kraja kroz koji prolazimo. U tom trenutku nevjerljatnom jasnoćom postajem svjestan gdje sam, što radim, kuda idem. Vidim put, vidim noge kako umorno, ali sigurno svladavaju strmi teren našeg spusta. Idemo poput slijepca, koji za trenutak progleda, ali je taj trenutak dovoljan da se sigurno i nepogrešivo ide putem. Naš cilj je tramvajska stanica u Gračanima, a put tzv. »Centrala«, vjerojatno najkraći pravac između Gračana i Tomislavova doma. Zaista, jako smo umorni.

Nisam zadovoljan sa današnjim danom, on je ostavio neku sjenku koja se uvlači u moje misli, i to mi kvari raspoloženje. Nije to prvi put. Eto, već više nedjelja za redom idem na dežurstva, i uvijek osjećam isto. Da li je to umor, ili sam već svega sit, ili je to nešto treće? Možda sam se toliko promjenio da ne nalazim više ništa u pozivu spasavaoca, koji sam nekad smatrao plemenitim i kome sam bez žaljenja žrtvovao komadić svog života. To su bile misli koje su me zaokupljale, premda sam se naprezao da ih se riješim, da nađem put iz tog čorsokaka u koji sam zapadao. U meni se počela rađati bojazan: ako se nešto ne promjeni, nije daleko čas, kada će mi sve to dosaditi, kada ću jednostavno osjetiti da me više ništa ne veže za taj posao, za drugove. A to bi bilo strašno, to bi bilo kukavičko povlačenje pred nečim što još ni sam u potpunosti ne shvaćam, jednom riječju — to bi bio poraz koji ne bih mogao lako podnijeti.

Dolaze mi svakakve misli. Mislim o krizi organizacije, o odnosu među nama, o beskončnim sastancima koji ne rješavaju ništa, nego samo stvaraju mučan osjećaj. Poput utopljenika za slamku hvatam se misli da su krive nesredene prilike, da sam kao i moji drugovi žrtva toga stanja, da mi sami nismo ništa krivi itd. Međutim još istog trenutka uviđam da ipak sve ovisi o nama samima i da uzrok svim slabostima leži u nama. Ništa tu ne pomaže poslovica, da je grijesiti ljudski; ona ne može smiriti, zadovoljiti, niti odstraniti osjećaj krivnje koji se javlja. Da, zato sam loše volje, a i umoran sam, tako umoran da sam jedva svjestan sebe.

Danas smo zaista dosta radili i nije čudo da smo umorni. Upravo je smiješno gledati kako hodamo, idemo kao pijani, gotovo teturamo. Dodavola, i taj pakleni tempo! Kao da nam pod nogama gori. Pa to nije normalni hod već trčanje. Kud nam se žuri?

Koliko je bilo akcija? Pet. Ne, nego šest. Da, šest i to ne kakve god, nego poštene akcije. Uvijek se morala zaustaviti žičara, da bismo mogli namjestiti košaru.

Zbilja smo umorni. Treba što prije kući. Izgleda, danas nema ništa od krvavica sa zeljem kod »Puntijara«. Najbolje da to i ne spominjem. Vidim da nitko za to nije raspoložen.

Gledam zvijezde kroz krošnje drveća. Ne, nisu to zvijezde, to su svjetla grada kome se približavamo. Nisam ni primijetio kada se spustila noć. Gledam drugove. U svom svijetu su, vjerojatno im misli lutaju negdje daleko, možda misle na neki lijepi doživljaj, a možda ih kao i mene muče tmurne misli. Tko zna? Još malo pa smo na stanici. U tramvaj, pa kući, jedva čekam kad ću stići.

Nikako ne mogu zaboraviti onu djevojku što je slomila kičmu. Da, to mi je dosad bila najteža akcija. Osjećao sam se tako nesiguran. Pa onda onaj njen jauk, još sada mi je u ušima. Mora da ju je užasno boljelo. Trebali smo je ipak pažljivije voziti. Zatim oni prokleti »hupseri«, tu smo svakako trebali »akiju« ponijeti na rukama. Da, sada to izgleda jednostavno i lako, a onda... Sjećam se, uhvativo me grč u šaci, toliko sam stiskao ručice. Zaista nisam mogao više. Pa to je bila četvrta akcija tog dana. Taman smo sjeli da objedujemo, kad je stigla vijest.

Uzbrdica. Aha, tu smo. Još malo pa čemo skrenuti udesno. Još nam preostaje zadnja strmina pa smo u selu. Ipak čovjek i u najtežim trenucima nade nešto što ga razveseli. Sve ove nevesele misli i umor koji osjećam kao neki teret, nestaju kad se sjetim na ona dva zadnja spusta na pustoj pisti u crvenom odsjaju umirućeg sunca. Premda sam bio umoran, sve mi je polazilo za rukom. Noge su slijedile misli,

i u nekoj opojnosti bacao sam se niz strminu. Noge su mi titrale od umora, ali humor, to je bila katarza, nekakvo oslobođenje, radost. A šuma? Ona divna stabla, smreke i jele obasjane zadnjim tracima. Nigdje nikoga, samo veličanstvena priroda i jedan stvor koji ju je u tom času potpuno osjetio.

Ovaj put se nešto odužio. Što je to? Jasno, Netko je opet slomio nogu. Već je pala noć, ali zahvaljujući snijegu ipak ima toliko svjetla da se vidi što se dešava. Da, pretpostavka je bila tačna. Kad smo došli bliže ugledali smo neku ženu kako bespomoćno sjedi na saonicama. Nekoliko ljudi, bili su to izletnici, trudilo se da joj pomogne. Ona dva dječaka od svojih šest, sedam godina, sigurno su njezini. Dječaci su bili zbumjeni i uplašeni. Dakle, to će biti sedma akcija danas.

Odmah smo shvatili što treba poduzeti. Vjerojatno je naš siguran nastup zbumio ove ljude. Okružili su nas i gledali kako šuteći radimo. Uzeli smo koponac iz naprtnjače, zavezali za saonice, na brzinu imobilizirali ženi nogu i transport je počeo. Za pravac puta brzo smo se odlučili. Ići ćemo desnim putem, onim koji najprije izlazi na cestu, a kad dodemo tamo, onda je već lako. Sigurno će se naći neki auto, da ženu prebac do bolnice.

Ponovni napor i manevriranje saonicama, koje su bile vrlo nestabilne, trgnuli su nas iz mrvila. Počeli smo razgovarati, a osim toga trebalo je tješiti ženu koja je bila očito prestrašena. Nije bilo daleko i za nekih 15 minuta bili smo nadomak cilja. Ali tu nas je dočekalo iznenadjenje. Pojavio se jedan automobil. Na naš znak šofer je najprije stao, a zatim se sve odigralo vrlo brzo. Kad smo se snašli, vidjeli smo nejasno registarsku tablicu kako nestaje iza zavoja. Zatim mrak. Šofer nije htio uzeti ženu. Ne znam što je rekao, međutim to sada nije važno. Još sada mi je pred očima začuđen pogled konduktora kad smo stigli u donju stanicu žičare.

Gledam lice žene. Uplašena je i gleda nas začuđeno. Kažem joj, da to nije ništa, samo je uganula nogu. Ne smije se kretati, zato smo pozvali kola hitne pomoći. Tu u čekaočici pričekat ćemo zajedno. To uopće nije nezgodno, ima socijalno osiguranje i to je njezino pravo. Pišta nas za imena. To nas je zateklo i ne znamo što da odgovorimo. Nakon toga vadi hiljadarku i hoće da nam plati. Kaže, neka nešto popijemo, sigurno smo umorni. Kako da to odbijemo, a da je ne uvrijedimo, a kako da primimo novac? Ipak novac nismo uzeli.

Misljam na šofera. To je sigurno jedan od onih koji prolaze pokraj mrtvaca na cesti, a da ni okom ne trepnu. Iznenada me obuzme tuga. Jer, da se njemu nešto desi, sigurno bismo mu isto tako pomogli, makar to bila i stota akcija toga dana. Možda bi nas isto kao i ona žena pitao za imena, možda bi nam htio platiti.

Sjetio sam se kako me danas uhvatilo grč u šaci, kad smo vukli akiju s onom djevojkicom sa slomljrenom kičmom i to mi doneše olakšanje. Pogledam drugove i nasmijem se. Sigurno nisu shvatili zašto.

Kad su sanitetska kola ženu odvezla, ostali smo sami. Predložio sam nešto što su svi odmah prihvatali i pola sata kasnije sjedili smo u ugodnoj toplini male gostionice, pijuckali vino i pričali čekajući da nam konobar doneše naručeno jelo.

Kako je samo brzo bio zaboravljen maloprijašnji umor i neraspoloženje!

Na Biokovu

Prošlih novembarskih praznika sa svojim priateljima poduzeo sam izlet na Biokovo, na koji smo se već dugo vremena spremali. Ljepote i okolnosti pod kojima smo ovaj izlet doživjeli, upravo me nukaju da se osvrnem na njega i pored toga, što se u više navrata u »Našim planinama« pisalo o ovoj zanimljivoj primorskoj planini.

Po tradiciji za ovo godišnje doba, vrijeme je bilo olujno i kišovito, ali nas nije moglo sprječiti u našoj namjeri. Krenuli smo iz sela Makra (223 m) prema planinarskom domu pod Vošćem (tri i pol sata hoda). Odmah iz Makra dobro markirana staza ulazi u vrletne stijene, penje se oko 1000 m i zatim dosije visoravan, gdje se u prvom docu, zvanom Kapetanovac, nalazi dom na visini od 1370 metara. Dom nam je poslužio kao konačiste i baza za slijedeća dva dana našeg izleta.

Dom?! Jednom se u ovom docu uistinu nalazio opskrblijeni planinarski dom. I danas, baš u vrijeme kad on svojim kapacitetom nije više mogao zadovoljavati sve brojnije turiste, uglavnom strane, koji su dolazili da se dive Biokovu, u vrijeme kad je trebalo razmisliti o njegovu proširenju, baš danas je on postao ruševinom napušten od planinara. Dio krova je srušen, zidovi napukli, prozorski okviri ispalii, a inventar raznesen. Nema ničeg više što bi podsjećalo na nekadašnji planinarski život u ovoj zgradici. Šteta da se to dogodilo upravo u vrijeme kad je interes za Biokovo znatno porastao zahvaljujući izgradnji nove ceste koja se od prijevoja Staze probija kroz središnji dio planine sve do njenog najvišeg vrha (Sv. Jure 1762 m). Cesta prolazi svega 500 m od doma i do njega je sagraden posebni odvojak, tako da je pristupačan i motornim vozilima. Planinarska organizacija trebala je poduzeti nešto da taj objekt spasi.* Nama nije preostalo ništa drugo nego bivakirati — u domu!

Naprijе smo krenuli na Sv. Juru, do kojeg ima dva sata hoda. Put vodi kroz labirint vrtača, pa iako je dobro obilježen treba biti oprezan.

Kraški procesi na Biokovskoj visoravni došli su naročito do izražaja. Najviši dijelovi Biokova predstavljaju najdivlji oblik krša. Jame »bezdanic«, ledenice i duboki doci otežavaju kretanje i daju kraju jeziv izgled. Premda je Biokovska visoravan tako divlja, mnogi doci su brižljivo obradeni i služe uglavnom stanovnicima podbiokovskih sela kao krumpirišta.

Naročito su interesantne ledenice, iz čijih se dubina (neke su duboke i do 100 m) prije vadio led, koji je na turističkom području Makarske zamjenjivao hladnjake. Pretpostavlja se da na Biokovu ima oko 70 ledenica.

Vraćajući se sa Sv. Jure, na kojem se danas nalazi veliki TV relez*, popeli smo se na još dva vrha, na Troglav (1659 m) koji se nalazi južno od Sv. Jure i na Vošac (1421 m) koji je od planinarskog doma udaljen 30 min. hoda. Nezaboravan je pogled sa Vošca na Makarsku riviju.

Na sjevernoistočnom podnožju Sv. Jure sačuvani su morfološki tragovi diluvijalnih ledenjaka. To područje se naziva Razvala zbog velike količine rastresenog materijala, koji svjedoči da su na tom mjestu postojali nekad ledenjaci.

* Prije nekoliko godina planinarsko društvo u Makarskoj, koje je upravljalo domom na Biokovu, prestalo je postojati i svi pokušaji planinarskih foruma da se njegov rad oživi, ostali su bez efekta. Regionalni planinarski savez u Splitu, a isto tako ni društva u Splitu, nisu imala dovoljno snage da preuzmu brigu o održavanju objekta. Planinarski savez Hrvatske imao je volje, ali ne i sredstava, a turistički faktori u Makarskoj — nevjerojatno ali istinito — nisu pokazali interes za očuvanje objekta, premda je on godinam bio poznat kao izletnički mamac za goste na Makarskoj riviji. Naši turistički radnici još uvijek nisu uspjeli shvatiti prednost koju pruža naša jadranska obala zbog mogućnosti integracije planinskog i primorskog turizma. Konačno je Planinarski savez Hrvatske 1967. sklopio sporazum s jednim ugostiteljskim poduzećem u Makarskoj, prema kojem je dom predan tom poduzeću na korištenje uz uvjet da ga on održava, a planinarima pruža popust kod noćenja od 30%. Nažalost, poduzeće je propustilo pravi trenutak i dozvolilo da prošla zima dom posve onesposobi za prihvrat gostiju (op. urednika).

* Prije se na vrhu nalazila kapelica Sv. Jure, koja je 300 godina prkosila vremenu.

Iako je količina oborina velika, na Biokovu nema niti izvora,** niti tekućica pa ni površinskih voda i to zbog porozne strukture stijena koje propuštaju vodu. Voda prolazi kroz stijene i izbija u moru u obliku vrulja, kojih ima u velikom broju uz obalu (naročito u zaljevu Vrulja podno prijevoja Dubci gdje počinje Biokovski masiv).

Na Biokovu postoji nekoliko bunara u kojima se skuplja kišnica, naročito na sjevernim obroncima prema Zagvozdu (Rušac, Očiješak, Piščet, Jelovac, Kaoci).

Zbog položaja i visine Biokovo pokazuje izrazite razlike u biljnem pokrivaču. U podnožju uspjevaju mediteranske kulture: smokva, maslina, loza itd. Na primorskim obroncima seže zimzeleni vegetacija do podnožja stijena u visini od oko 300 m. Povrh toga nalazi se vrlo utjecajan pojedinci hrasta medunca i crnog graba, u kome se na strmijim položajima javlja crni bor, dok je najviši pojedinci izgrađeni od bukve. Na sjevernim padinama javlja se uz bukvu i ponegdje jela. Primorske kamenjare, koje su nastale potiskivanjem šume, zapremaju danas goleme površine, dok su planinske vrištine zapremile male plohe (Horvat). Od biljaka treba istaknuti endemičnu biokovsku zečinu (*Centaurea biokvensis*), koja se javlja na stijenama.

Zadnjeg dana našeg izleta krenuli smo na Sv. Iliju. Markacija koja vodi od pl. doma prema ledenicama prolazi kraj lugarnice na Lokvi (jedan sat hoda). Do lugarnice vodi i dobra staza sa obale preko Velikog Brda. Ona se nalazi na stjecištu puteva, u veoma ugodnom kraju, te u blizini stijena koje pružaju široke mogućnosti za alpinizam. Skromnim sredstvima i ova lugarnica mogla bi se pretvoriti u udobno sklonište za planinare i alpiniste.

Na lugarnici smo ostavili markaciju i zaobilazeći vrtače krenuli prema Kuraniku (1550 m).

Najkraćim smjerom izašli smo na greben, popeli se na Kuranik. Od Kuranika nastavljamo prema sjeverozapadu i za sat vremena smo na Sv. Iliju (između oba vrha postoje staje sa vodom).

Sv. Ilija (1640), iako niži od Sv Jure, daleko je impozantniji. S jedne strane strmi obronci prekriveni bukovinom padaju prema sjeveru, a na južnoj strani stijene najbizarnijih oblika okomito se ruše prema selima Bastu i Drazi.

Kako se sunce već približavalo zapadu, veličanstvene stijene počele su poprimati sve moguće boje u raznim nijansama, od sivoplavih do bakrenocrvenkastih. Naročito se svojom impresivnošću ističu stijene Šibenika, koje iz ovog orlovog grijezda izgledaju još veće. Sa Sv. Ilijom put nastavlja veoma uskim grebenom koji završava kotom 1591 m. Odatle pa do vrha Šćirovca (1618 m) greben je znatno širi. Prema planu morali smo se popeti i na taj vrh, ali smo zbog trke sa danom koji se približavao kraju, odustali od te namjere. U želji da se do mraka spustimo po južnoj padini do sela Drage, Biokovo nas je prevarilo i izložilo još većem gubitku vremena. Nakon što smo malo napreduvali po grebenu, travezirali smo južnu padinu i spustili se na veliki sipar koji se nalazi između kote 1591 i Sv. Ilijom. Nadali smo se na njegovom kraju naći izlaz i put do sela Drage. Sjurili smo po siparu do jednog usjeka, ali tu smo ustanovili da sipar nastavlja praveći skokove, koje zbog njihove visine nismo mogli preći. Morali smo se vratiti istom stazom po siparu i ponovo savladati 500 m visinske razlike da bi došli na pravi put. Staza za Dragu odvaja se od puta Sv. Ilijom — Šćirovac nešto prije uspona na sam greben Šćirovca, zatim se spušta do Velikih Vartiju, odakle strmo ide do sipara na kojem je raskršće. Treba ići lijevo prema Drazi, dalje niz sipar, pa kroz točilo u selo.

Već je bio gust mrak kad smo došli na raskršće. Nije bilo mjesecine a nama je dogorijevala posljednja baterija. Bilo je potrebno još dosta naprezanja dok smo se izvukli iz divljih stijena i došli do našeg cilja — magistrale.

** Postoje neki izvori na morskoj strani Biokova i to: na pola puta između Makra i pl. doma pod Vošcem, te sjeverozapadno od sela Topići (selo iznad Baške Vode).

Sjećanje

Bio je topao sunčan dan, i nas trojica, i stijena.

A na vrhu drugovi. Bilo je sunca u nama i sreće. I sjaja u očima.

Posljednji metri stijene su pred nama, posljednji lagani metri, koji se s lakoćom penju.

A godinu dana ranije, onog proljeća, Nedo mi je rekao: »Bit će ovo težak smjer, možda šestica.«

Pokušao sam one jeseni sa Rikijem, i bilo je tako teško, da sam tada pri odstupanju, dok su ruke pekla od užeta, a mokra odjeća povećavala trenje pri spuštanju, pomislio da nikada više ne ću pokušati penjati taj smjer.

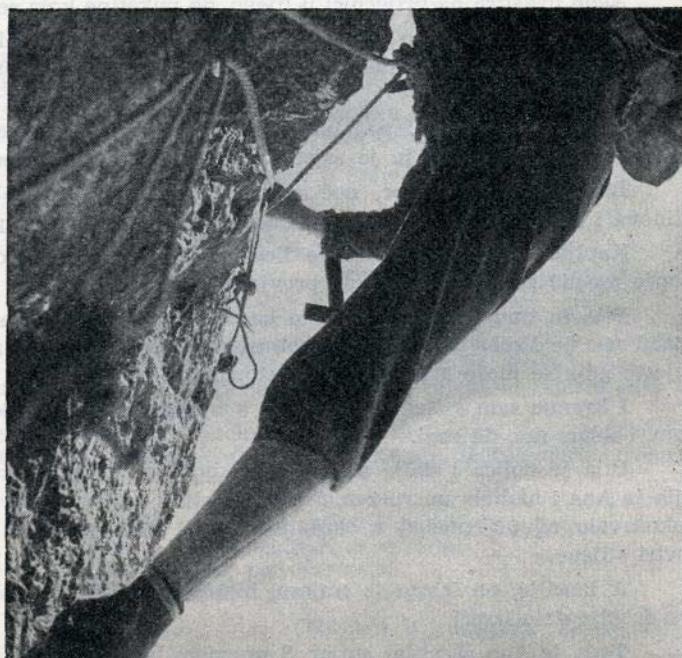
A drugi je dan bio lijep, sunčan, dan kada se zaboravlja na bivak, i kišu, i hladnoću u stijeni. I gledao sam opet stijenu, do kuda smo došli, i do kuda ću doći kad ponovno pokušam.

* * *

Godinu dana je prošlo. I opet sam u toj stijeni. Nedo, Stanko i ja. I želja da uspijemo.

Bilo mi je teško tog prvog dana i slabo mi je išlo. Mrzio sam sama sebe tog dana.

Mala spilja, ugodna, topla. Najljepši bivak koji sam do tada imao u životu. Pričali smo, kao uz logorsku vatrnu, o našim uspomenama, doživljajima, uspjesima. A Nedo i Stanko su bili sporazumnoi da idem sutra kao prvi. Bilo nam je lijepo to veče.

Penjač

Foto: S. Brezovečki

Jutro. Sunčevi zraci na vrhovima Velebita, i poznata priječnica. I pukotina koja vodi u plavetnilo neba. A mi smo čeznuli da se približimo toj plavoj boji.

Iznad mene je prevjes, i zvijezde, i par zardalih klinova. Još jedan bivak, u stremenima. Ujutro ćemo preko prevjesa,

A bilo je to samo godinu dana ranije, na istom mjestu, kada sam umoran znao da sutra ne ćemo moći dalje. Noć kada smo slušali šum vjetra u stjeni i iščekivali kišne kapi koje su nošene udarcima bure umivale naša lica. Bilo je hladno one noći i onog tmurnog jutra kada smo morali silaziti.

Ova noć je lijepa, svjetla, s oštrom ocrtanim sjenama okolnih vrhova i stjenama obasjanih mjesecinom. Dok sjene mijenjaju svoje oblike i dimenzije, mi pokušavamo odrediti, koji vrh ili greben stvara pojedinu sjenu.

I opet penjemo. Prevjes je pod nama i dva ekspanzivna klina u njemu. Nisam mogao bez njih.

Osiguravalište, i bivak, i stremeni ispod mene iz kojih ponekad isklizne noge. Ovaj mi je dan bio kratak.

Njišući se u »sjedalicu« pokušavam zaspati. Ove noći sam sâm. Nedо je desetak metara ispod mene, a Stanko u jednoj rupi lijevo od mene. Svaki sa svojim mislima i željama, povezani užetom, idejom i zajedničkim ciljem.

Ana i Zvonko su negdje ispod nas u mraku, u šatoru, koji će za čas obasjati mjesec. Ana i njena pjesma. Slušajući je toga dana bilo mi je lakše, ljepše, kao da je s nama, kao da osjeća s nama.

Nad nama vertikala. Još jedan »ekspanzivac« u stjeni. I jedna pukotina koju slijedim prema gore. Danas moramo izaći. Dosta mi je noći provedenih ljuljajući noge po zraku.

Vrh »Sulice« i barijera stropova iznad nas. Čudna stijena, crvenkaste boje, bez pukotina, bez dobrih oprimaka. Ovo neće ići bez »ekspanzivca«.

Nedо inzistira na priječnici u lijevo, do pukotine koja se ne vidi s našeg mjesta.

Nikada nisam volio priječnice, a ova mi se uopće nije dopala. Nisam želio ići prvi. A Nedо je tada rekao da mu priječnice »leže«. Nisam ga još pitao, da li je to stvarno istina.

Bivakirao je sâm ispod one pukotine viseći u stremenima i zamkama i na jednoj sjedalici. Nazvao ju je »sjedalicom s motorom«. Namučila ga je ta sjedalica.

Bila je sumorna noć, noć u kojoj smo ostali bez »borera« i ekspanzivnih klinova i jedne knjige pjesama. A čekala nas je stijena bez pukotina.

Kapljice kiše su mi hladile lice, a ja sam razmišljao o povratku. Da li je uopće moguć povratak kroz ovu prevjesnu stijenu?

Bilo je tmurno jutro, tmurno kao i mi. Priječnica me zagrijala i raspoložila. Iznad nas je široka prevjesna pukotina, još više jedna grana, možda polica, možda mjesto gdje se može stati sa punim stopalom.

I krenuo sam s Neđinim ramena, s njegove glave, da dohvatom nešto, i penjao sam, i rekao mu, da pazi.

Bila je polica i dalje stijena s pukotinom. A na izlazu »Mosoraškog smjera« bila je Ana i mahala mi rukom. S neba je sijalo sunce, a more je svojim plavetnilom pokušavalo odvući pogled s okolnih stijena. Nad nama su bili posljednji, lagani metri stijene.

A kasnije, na izlazu iz smjera, bila je litra vina i nas petero. I mnogo toga što se nije dalo izreći.

Tada je Ana »krstila« smjer. S praznom bocom. Nazvala ga je »Klin«.

Jedan doživljaj na Stolovima

Izišli smo iz šuma Ravne planine u Goču i pred nama se otvorio slobodan vidik na ustalasanu, zelenu površinu predgorja planine Stolovi. Zeleni bregovi, pokriveni travom i niskom šumom u proljetnom bujanju, zastirali su nam pogled na pravi greben planine. On se još skrivao negdje iza oblih visova, koje je trebalo prelaziti ili zaobići. Novi doživljaji su pomalo potiskivali i tjerali u svijet uspomena nedavne slike i utiske sa Goča: osjećali smo se kao da iz polumračnih lada neke gotske katedrale izlazimo u jedan slobodan, sunčan predio. Poslije lutanja između majestetičnih gotskih stupova u obliku stabala stogodišnjih jelki i bukava, izišli smo opet na čistinu, u pejzaž koji je svojom blagošću i ljupkošću sličio ostalim planinskim pejzažima Srbije. Bilo je, na tom prvom usponu, predjela koji su mi ličili na krševito podgorje dalmatinskih gora, nešto zbog izgleda terena (premda Stolovi nisu vapnenačke gradi nego planina vulkanskog porijekla), a naročito zbog vegetacije: hodali smo padinama obraslim »smričem« (juniperus). Aromatični miris i gorki ukus bobica neodoljivo me je podsjećao na primorske gore. Činilo mi se kao da će se, najednom, iza planinskog grebena otvoriti pogled na more, a ono je, uskoro, pukao pogled na duboku delinu rijeke Ibra. S jedne strane pružao se vidik na široku ravan, gdje se Ibar sastaje sa zapadnom Moravom i gdje leži grad Kraljevo, a s druge, kako smo se hvatali viših predjela, počela je da se nazire gudura u kojoj su oštре i divlje stijene još uvijek sapinjale Ibar, držaći ga čvrsto u sutjesci, nad kojom se, na stijeni, dizao grad Maglić.

Ubrzo smo izbili na glavni greben Stolova, koji je postajao sve uži i oštřiji, sa sve strmijim padinama. Pred nama je stajao niz vrhova, koji su slijedili jedan drugog, kao grbe na jednom karavanu kamila. Debeli i gusti slojevi povijene trave, koju su još nedavno pritiscale snježne mase, drhturili su pod naletima snažnog vjetra. Na momente je bio hladan, da smo se od njega sklanjali s grebena na sjeveroistočnu padinu. Kasnije smo vapili za njim; no, tada još nismo znali cijeniti blagodati tog prirodnog ventilatora. Kad smo prešli visinsku liniju od hiljadu metara nadmorske visine, planinska flora je postala bogatija. Cvijeće je tu očigledno odolijevalo dugotrajnoj suši. Najednom se nadosmo u staništima zelenkada (narcisa). Sivozeleni i ponegdje mrka trava zablistala je rojem bijelih zvijezda, koje su na oštem vjetru lepršale, tresući se na svojim povijenim dršcima. Divno čudo!

Na vrhu Stolova doživio sam iznenada ono što je jednom, davno, davno, osjetio veliki engleski pjesnik William Wordsworth na skrajnjem sjeveru Evrope, na obali škotskih jezera. Ljepotu zelenkada prosvitih u travi, kad drhture pod naletom vjetra:

... When all at once I saw a crowd,
A host, of golden daffodils;
Beside the lake, beneath the trees,
Fluttering and dancing in the breeze.

(Wordsworth: Daffodils)*

Cudno je kako u jednom trenu, pod pritiskom sličnog doživljaja, možemo osjetiti do kojeg je stepena bila istinita pjesnička inspiracija koja je jednom velikom pjesniku omogućila da stihovima fiksira viziju sličnu ovoj našoj, današnjoj. Premda nas više od jednog vijeka vremenski, a hiljade kilometara prostorno, dijele od mjesta gdje je Wordsworth, nekada, nešto slično doživio.

Može se dakle dogoditi i na planini Stolovima, na vrhu Usovici, između kanjona Ibra i doline Morave, da nas priroda iznenadi i nagradi nekim neočekivanim trenutkom ljepote.

* ... Kad odjednom ugledah mnoštvo,
Citavu vojsku zlatnih zelenkada;
Pored jezera, pod drvećem,
Gdje lepršaju i plešu u vjetru.

(William Wordsworth: Zelenkade)

Vrsta koja ne izumire

Svake nedjelje i praznika, kada to vrijeme dopušta, vidjet ćete na cesti, koja vodi iz grada, dva starija čovjeka sa uprtnjačom na ledima iz koje viri fotografaski stativ, kako odmijerenim korakom kreću nekom cilju, nazovimo ga: put u nepoznato.

Jedan je dugonja, a drugi malen i čvrst. Dugonja nosi dugačak planinarski štap, a drugi nosi dalekozor. Tko ih vidi, obično razmišlja, tko su i što su, da li su lovci ili pecaroši. Najmanje će pomisliti da su planinari, jer nisu obučeni u propisno planinarsko odijelo, kako to nose u alpskim krajevima. Novac, što im ostane od male plaće, utroše za nabavu fotopotrepština, jer su strastveni fotoamateri.

Zbog njihove neugledne opreme ljudi ih gledaju sa čuđenjem, a mlađi sa podsmjehom na licu, jer ih smatraju za bića iz prošlog vijeka. Najviše im se čude vozači automobila, koji su često u prilici da ih pregaze. Kratko rečeno, to nisu suvremeni ljudi. Ako ih zamoliš za šibice da pripališ cigaretu, dobit ćeš odgovor: Ne pušim. Ako ih upitaš za rezultat današnje nogometne utakmice »Rijeka«—»Dinamo«, nećeš dobiti odgovora, jer ne slušaju prijenos utakmice, iako u ruci nose tranzistor. O motorizaciji da i ne govorimo, jer u njih su glavna prometna sredstva njihove noge. Kako izgleda, ovo će ih atomsko doba ubrzano likvidirati!

U ovim krajevima je magarac vrlo važna domaća životinja. On je najpodesniji za prenašanje tereta po kamenitim stazama. Oba prijatelja često ih susreću na terenu i sklapaju s njima pravo prijateljstvo. Dugonja naprsto uživa kad takvog četveronošca dugih ušiju može nahraniti kruhom, pa mu ovaj glasno zahvaljuje »i-a« i kimanjem glave pokazuje da bi vrlo rado pošao s njima i bio treći u tom društvu.

Da vidimo, kuda će danas ova dva prijatelja?

Ovom zgodom prošetali su njih dvojica divnom obalom uz more, i to od Urinja do Žurkova. Kod »Robinzonovog otoka« (to je jedna interesantna hridina u moru nedaleko Žurkova) sjedoše da se odmore. »Evo, tu bih ja, kad umrem, želio počivati u miru i svetoj tišini i uz zapljuskvanje morskih valova čekati na vječnost« — reče Dugonja sentimentalno raspoložen. Stigavši u luku sela Žurkovo, nađu na mnogo parkiranih automobila. Jedan gospodin, koji je baš prao svog »fiću«, uspravi se i zapita ih:

»Gdje ste bili drugovi?«

»Pa eto, prošetali smo мало od Urinja ovamo, da se naužijemo čistog zraka i sunca.«

»Baš vam zavidim! A ja eto, moram da perem ovo čudo jer žena i djeca hoće da ih poslije podne provezem do Opatije.«

Dvojica prijatelja se pogledaju i namignu: »Ovaj je naš! Nismo posljednji Mohikanci!«

Prošlog petka išla su obojica na sprovod svom nekadašnjem školskom drugu Vladu. Umro je uslijed pretilosti srca i angine pektoris kao posljedice nedovoljnog kretanja. Na sprovod je došao i njihov školski drug Pero, korpljentna figura, koji je uvijek mogao dobro pojesti i popiti. Pred dvije godine kupio je auto i odonda čoviek zaboravio na hodanje. Sada je bio nešto pokunjen i rekao je da ide na pregled specijalisti. Zatim reče, da će prodati auto, jer ga se već zasitio zbog čestih reparatura. Uozbiljio se Pero, a inače je uvijek bio spremjan na šalu.

»A da li si ti, dragi Pero, ikada pokušao malo ranije ustati i praviti jutarnju gimnastiku?« zapita ga Dugonja.

»Što ti pada na pamet! Ja ujutro najbolje spavam, jer navečer dugo gledamo televiziju.«

»Vidiš, ti bi morao nešto učiniti, ako uskoro ne kaniš poći za Vladom. Znaš što! Evo će za tri dana Prvi maj. Pridruži se nama. Idemo na izvor Rječine, ali naravno pješke. Natrag ćemo autobusom. Hoćeš li?«

»Hoću! odgovori brzo i odlučno Pero i požuri u svoj ured.

»Taj je posve naš!« rekoše oba prijatelja i opet namignuše jedan drugome.

Prvog maja Riječani su umjesto dvojice vidjeli trojicu planinara kako kreću uz obalu Rječine do njezina izvora.

U razgovoru sjetili su se i onog druga iz Žurkova, uvjereni, da će im se i on uskoro pridružiti. Eto, tako je to, vi drugovi, koji samo vozite!

U Prokletijama

Svitanje. Zora. Iza nas su ostali Dečani, pospano drijemajući, kao i istoimeni drevni manastir. Prošli smo kroz gustu borovu šumu, a potom smo ušli u hučni kanjon Locanske Bistrice. U tome kanjonu, gdje raspljevano luduje planinska rijeka, horizont je skučen. Tek, po izlasku iz kanjona, čuli smo lavež pasa, koji je do nas dopirao iz obližnjeg sela — čudnovatog imena — Belaj.

Magle su vršljale po Maji Rops i okolnim vrhovima. Vrh Đerovice, naš cilj, bio je zavijen u tamno-sivu maglu.

Snježne pjege podsjećale su na zube najstrašnijih krvoloka — vukova. Blaga uzbrdica uz klokotave potočiće ne zahtijeva naročitog napora, pa brzo odmičemo. Doline ostaju iza nas. Vrhovi postaju sve bliži.

Blizu smo planinarskog doma Pločice, ispod vrha Đerovice. Ovčarski psi najviše naš dolazak domu.

Iznenada sa svih strana posukljaše tamni oblaci, kao da su izvirali iz zemlje. Ukrzo ovdje podno Đerovice prosuše kišu. Bio je to kratkotrajni ljetni pljusak. Takve su čudi planine, nikad ih čovjek ne zna. Svakog trenutka mogu donijeti i donose iznenadenje. Srećom, nevrijeme se brzo završilo i smirilo, kao što je i nastalo.

Za nepun sat vremena sunce je ponovo sjalo. Čitav kraj, umiven i okupan, ljeskao se na suncu i izgledao još ljepši, nego prije.

Stajali smo na vrhu Đerovice, najvišeg planinskog vrha Srbije. Sve je ispod nas niže. Doline, šume, magle i ostali bezbrojni vrhovi ovog prostranog masiva. Doživljaj je nezaboravan. Vrh uzak, sa kamenim stubom 2656 metara, podsjeća na neku staru tvrđavu, čije je kamenje rasuto zubom vremena i udarcima gromova, kršljivo i rastrešeno.

Upijajući otvorene vidike na sve strane od Šar-planine, Kopaonika do Komova i dalje — ko bi u tim trenucima mogao znati dokle sežu te granice bez kraja — pogled nam se najčešće zaustavlja na obližnjim vrhovima i jezerima. Bistra voda, tamno-zelene boje »Đerovičkih očiju«, za kratko vrijeme, pod onemoćalim suncem, izmjenila je sve moguće boje. Na tren smo gledali ljubičasto-plavu, narandžastu, zlatnu i sve ostale boje, čija je igra završena spektaklom duginih boja. Bio je to pravi vatromet boja. Tek u smiraj toga dana progutala ga mrkla noć.

Sa ovog uspona ponijeli smo utiske koji seugo pamte. Posebno na šestogodišnjeg Iljuša i petogodišnju Dritu, mrkih vižlastih očiju. Oni su pristali za nama, polubosi i poluodeveni. Popeli se na vrh i vratili. Za cijelo to vrijeme sa nama nisu progovorili ni jednu jedinu riječ. Razlog? Jednostavan. Nisu znali naš jezik, nego samo šiptarski. Sporazumijevали smo se pomoću prstiju, mimikom. Ipak, postali smo prijatelji. I danas se sjećamo jedni drugih.

* * *

Planina se budila iz nestvarnog sna. Kroz jutarnju sivu izmaglicu probijalo se sunce. Njegovi prvi zraci obasjavali su najviše vrhove Prokletija. U dolinama je bila tama i magla.

Prolazimo cvjetnim, rosnim pašnjacima. I dalje preko krhkikh i mrkih stijena, kojima mahovina i lišaj oduzeše prirodnu boju i ljepotu.

Ispod dugih kamenih barijera, išaranih snijegom, prišli smo đerovičkim jezerima. Četiri jezera stješnjena u kamenju, dočekala nas toga jutra nijemo, kao i uvijek. Voda tamnozelene i modre boje drhtala je pod naletima jutarnjeg vjetra. Uklete gorske oči u samotnom ljutom kršu kao da očekuju utvare i strahuju od srditosti grubog kamenja. Ono im svakodnevno narušava mir i oduzima život.

Vrh Đerovice drijema u magli, koja ga stalno pritisnuje i tako skriva njegovu veličinu i ljepotu.

Daleka jezera na visini od 2500 metara, različitih su oblika i izgleda. Ona vječno čeznu za zelenom travom, šašom i drugim biljnim svjetom, kojim, inače, obiluju sva druga jezera. Njihovi posjetiocu su planinari, koji tim putem izlaze na Đerovicu ili se vraćaju sa »krova« Srbije. Nešto češći gosti su im mladići u

sivo-maslinastim uniformama, što budno krstare graničnim putevima. Skoro uvijek ima divokoza na obalama jezera. To su njihova mjesta za pojilo, umivanje i kupanje...

* * *

Slabo jutarnje sunce povremeno se probijalo kroz maglu i sive oblake. Svojim kosim zracima na trenutke je obasjavalo jezersku dolinu. To nam je ulijevalo povjerenje da će dan biti vedar. Magle su jezdile u pravcu Starca i Đerovice. Iznenada se ukazao Krš Bogičevica (2358 m). Magla sa tog vrha nestajala je tamo u pravcu albanske granice. Jutarnji vjetar muzicirao je u usamljenim krošnjama borova i jela.

Spuštamo se Ridskom jezeru. Magle se stalno kreću, oblaci putuju i putuju... Na nebeskom svodu ovladalo je plavetnilo. Sunce je počelo da prži, peče.

Ridsko jezero, »dragulj Prokletija«, budilo se iz noćnog sna. Vodena para dizala se u nebo. Blagi talasi borali su modro-plavu vodu i udarali uz priobalno kamenje. Ribe, loveći mušice, iskakale su iz vode i pri tome su njihova tijela bljeskala na čas pod zracima ojačalog sunca. Stara stogodišnja stabla ogledala su svoja hrapava debla u vodi, kao da se umivaju. Svuda naokolo vladala je grobna tišina.

Ridsko jezero, na visini od 1980 metara, čini se da naročito privlači gromove. Oko jezera nema skoro nijednog stabla da nije opaljeno ili oštećeno od groma. U velikom broju, gromom ubijena, starošću skrhana, ova debla umiru uspravna, stojeći. Naime, ruke drvosječe ovdje još nisu stigle. Uginula jelova stabla leže u hladnoj vodi ili okolo nje, nepomična, kao bijeli kosturi. Suhe grane, isprane vodom i kišom, liče na rebara nekih pretpotpornih životinja.

Izumrlo drveće, prirodni kameni zid i još po koje živo stablo okružuju kristalno čistu jezersku vodu. Sve ovo čini jezero naročito lijepim i privlačnim.

Mnoge legende tamošnjih gorštaka vezane su za ovo jezero. Oni rado pričaju o njima, o ljepoti i mistici tog čarobnog i dalekog jezera. Neki ozbiljno preporučuju da se u vodu baci koji novčić, kao u fontanu, da bi jezero bilo mirno i dobroćudno.

* * *

Visoka kamena kula Brade zaklanjala nam je sunce, dok smo se uskom, jedva vidljivom, stazom peli u pravcu kamenog amfiteatra Krošnje. Tako nazivaju kameni sipar između Maja Bals i stijene Očnjaka.

Uspon se stalno povećava. Svaki korak je vezan za napor i zalijevamo ga kapima znoja. Strmina se povećava, a time i zamor.

Nailazimo na veliki sipar, čije se kamenje stalno ruši i teče prema dolini. Tu nastaje živa kamena rijeka.

Vrh je još uvijek daleko. Pomoću cepina prelazimo snježne plohe, debele par metara. Probijamo led i pravimo nogostup.

Vrela jara nemilosrdno peče. Usne i grlo se suše. Cijedi se znoj niz umorna tijela. Vrelo kamenje suncu uvraća toplotu do te mjere, da čovjek ne zna šta jače prži: sunce ili kamen?

Na cijelom putu snijeg i vjetar su jedino osvježenje. Vode nema nigdje ni za lijek. Sve vode i izvori su ostali za nama u dolini kojoj ne vidimo dna.

Daljnji uspon bio je još teži. Uz strmu kamenitu stranu penjali smo i s pomoću ruku, u alpinističkom stilu. Tako smo izašli na vrh visok 2480 metara. Prilična visina, ako se ima u vidu da smo iz doline krenuli sa visine od 1100 metara.

Naš napor bio je nagrađen jedinstvenim vidicima. Upijali smo pogledom naše i albanske planine: Maja Jezerce, izbrazdanu terasama i išaranu vječnim snijegom, punu točila i sipara, susjedni Bjelič neskladno razbacanih vrhova i snježanika koji pruža sliku konfuznog kamenog mora čiji valovi plove u nedogled, dolinu Ropojani, u kojoj se nazire prastari karavanski put. Vidik na dno ove doline, koja je dosta nalik na Drežnicu u Hercegovini, ostao je sakriven našem pogledu.

Naš povratak bio je također naporan, ali neusporedivo lakši od uspona.

U stijenama Zapadnog Prenja

Dok sam u vjetrovito julsko veče, bivakirajući u Velikom Kuku i završavajući smjer o kojem sam mnogo godinama sanjao, gledao u pravcu Prenja, i razmišljao o alpinizmu i smislu penjanja uopće, u sebi sam učvršćivao odluku koju sam donio par mjeseci ranije. Znao sam tada da će moj slijedeći uspon biti na Prenju, u masivu Cetine, koji je bještao okupan mjesecinom pred mojim očima. I zaista, nepunih mjesec dana kasnije, isto tako u sutoru sparnoga ljetnjega dana, sjedili smo na prevoju Cetine i gledali dolje u gustu borovu šumu tražeći pogledom lovačku kolibu u kojoj smo namjeravali provesti slijedeća dva tri dana. Vjetar nas je milovao noseći miris borovine sa strmih planinskih padina daleko u našu pozadinu, tamo u pravcu sive i kamenite Prenjske pustare. Kao uljezi, nas četvorica silazili smo prema toj kolibi nestrpljivo očekujući slijedeće jutro i susret sa tim divnim, za nas nepoznatim stijenama.

Slijedeće jutro probudio me pisak divojarca i prasak kamenja visoko gore iz pravca zapadne stijene Cetine. Poslije doručka krećemo u izvidanje stijene. Idemo u pravcu sjeverozapada, siparima i šumom ispod same stijene. Puteljkom (lovačkom stazom) kojom sigurno odavno nije prošla noga planinara, odjekuje zvezet naše opreme plašći divokoze u njihovoј jutarnjoj šetnji. Put se naizmjenično penje i spušta, te nakon jednog sata hoda stižemo na kratki greben, sa koga pada pogled na najveći dio sjevero-zapadne stijene. Kao što sam i mislio, stijena je razvedena, i u samom srednjem dijelu ima nekoliko mogućih prolaza. Sa našega grebena put je potpuno zatvoren ogromnim vododerinama, tako da je prolaz nemoguć. Jedini pristup stijeni je iz pravca Uborka, za što bi nam bilo potrebno nekoliko sati vrato-lomnog hoda.

Sa izrazitog tornja u grebenu gledamo u pravcu Izgorjele Grude i tražimo ovdje mogućnost uspona. Spuštamo se niže. Sa mog mesta jedva vidim gornju polovicu stijene, ali me i taj mali dio ushićuje i budi u meni želju, onu neodoljivu želju, kakvu može osjetiti samo alpinista kada posmatra jednu izrazito lijepu, kompaktnu, i razvedenu stijenu. Penjem se na obližnju munjiku i fotografiram stijenu. Malo poslije toga sustižem drugove te nastavljamo put u sklonište. U sutor odlazimo na malo sedlo iznad kuće. Sa sedla naš pogled luta u pravcu Vilinca i Čvrsnice, prateći zalaz sunca, čiji se zraci razlivaju u nijanse žuto-crvene boje. Te večeri, na sedlu, odlučili smo se i na uspon. Za prvi uspon u ovoj stijeni biramo dugačku prečnicu, koja vodi od velikog snježnika stalno u lijevo da bi oko polovine stijene prešla u široki, a zatim u uski kamin.

Slijedeći dan je dan uspona, te se budimo ranije. Braco i ja ulazimo u već zamišljeni smjer, a Mišo i Pero se odlučuju za preko hiljadu metara dugačak jugo-zapadni greben. Već nakon nekoliko metara ulazimo u dva teža mesta i nakon prve dužine užeta stižemo do dva kлина — jedina svjedoka prvog pokušaja uspona u ovoj stijeni još i danas aktivnog alpiniste Drage Entrauta. Vadimo jedan klin i stavljamo ga u naprtinjaču. Nosimo ga Dragi za uspomenu. Poslije kлина smjer teče u lijevo nekoliko dužina te ulazi u široki kamin, da bi u njegovom gornjem dijelu kroz uski kamin izišao na sam vrh. Smjer je dug preko 700 metara, i proteže se u sjevernom dijelu zapadne stijene Izgorjele Grude. Prijatno nas je iznenadila dužina od 700 metara, čime je ovaj smjer postao jedna od najdužih u bosanskim planinama. Sam gornji, uski kamin, je u cijeloj svojoj dužini gotovo okomit, te na dva mesta prelazi u prevjes.

U lovačkoj kolibi, u polutami, ležimo u bivak-vrećama i razmišljamo o danima provedenim ovdje, u ovim predjelima. Sa Jezerca smo krenuli sa namjerom da penjemo Cetinu, ali se pred nama sticajem okolnosti, eto, ispružila isto tako lijepa stijena. Ona nas je privukla i mi joj nismo mogli odoljeti.

Doživjeli smo iznenadenje toliko specifično samo za planine koje nam daju toliko užitaka, ali koje nekada znaju biti okrutne i nemilosrdne.

Treba ići u planine da bi se doživjelo nešto lijepo, ili neprijatno, koje je u isto vrijeme i prijatno.

Možda sam baš ovo veče našao ključ zagonetke, zašto idemo gore. Možda baš zbog tih iznenadnih preokreta, zbog iznenadenja koja planina priređuje svojim posjetiocima i svojim poštovaocima.

Nekoliko riječi o Visočici

Svaki planinar, koji prvi put dođe na vrh Bjelašnice, prvo će upitati: »Šta je ono tamo?« pokazujući rukom na masiv Visočice. Ona se utisnula između hercegovačkog gorja i visokog gorskog lanca na Zapadu. Sa zapadne i sjeverne strane je omedena rječicom Rakitnicom i sa Tušilačkim potokom, sa Istoka potokom Ljuta, a sa Juga i Jugozapadu rijekom Neretvom. Njeni sjeverni i zapadni obronci spuštaju se prema Rakitnici u gotovo okomitim strminama, dok istočni i južni dijelovi njenog masiva silaze u Bjelašničku nizinu, koja se strmo obara u dolinu Neretve. Sjeverni sklop sačinjavaju grebeni Kaoci, Vito i Toholj. Južni dio masiva čini veoma markantan greben Ljeljena, u čijem se sklopu nalazi i najviši vrh Visočice, Džamija sa svojom visinom od 1947 metara.

Zapadne strane planine čini šuma Ivica, koja se obara veoma strmo prema riječi Rakitnici. Istok planine čini Puzim, jedan od najinteresantnijih masiva ove planine.

Sa vrhova Visočice pruža se izvanredno lijep vidik na većinu bosansko-hercegovačkih planina. Sa nje se vide Treskavica, Hojta, Bjelašnica, Prenj, Lelija, Crvani, Velež i druge planine.

Gledajući ovaj prizor svaki planinar je više nego zadovoljan onim što vidi, i što ga okružuje. Na njenom ogromnom prostranstvu nalazi se niz kotlina među kojima se po svojoj ljepoti i obimu od ostalih izdvaja kotlina zvana Veliko Jezero. Mnogobrojna vrela, koja se nalaze na području ove planine omogućuju planinaru lakši boravak. Najjača vrela su Mandino vrelo i Turisovo vrelo koja uopće ne preslušju. Do visine od 1600 m sa njene zapadne strane rastu veoma guste šume, čiji sav biljni svijet nije još potpuno poznat. Od 1600 m na više na Visočici nema nikakvog drveća. Tu ne vidiš ni klekovinu, ni planinsku smreknu, koji su inače skoro jedini veći biljni stanovnici tih visina. Po tim visinama raste raznoliko planinsko bilje: encijan, planinski karanfil, salep i dr.

Na Visočici nema ni jednog planinskog objekta ili skloništa, te je zbog toga onemogućen boravak na njoj u zimskom periodu. Ovo je jedan od glavnih uzroka slabe posjećenosti ove planine. Tokom cijele zime na njoj se nalazi veliki sloj snježnog pokrivača. Međutim, i pored toga, za razliku od ostalih planina oko nje, ona veoma rano okopni zbog njenog južnog položaja. Čim okopni i čim na njenim pašnjacima počinje bujati prva trava, hercegovački seljaci sa svojom brojnom stokom izlaze na planinu i ne silaze sve dok ih ne potjeraju hladne kiše i prvi snijeg. Njihove kolibe tada ožive Visočicu i postaju sigurno prenoćište za svakog planinara. I pored nestasice objekata, Visočica je dobro obradena u odnosu na planinarske puteve. Još prije desetak godina nije tu bilo ni jedne markacije, a danas na njoj postoji niz markiranih putova. Skoro preko cijele Visočice vodi Bjelašnička transverzala, a nedavno je PD »Bjelašnica« markiralo put Treskavica–Visočica–Prenj, što će vjerovatno uticati na bolju posjećenost i bolje upoznavanje ove planine. Za planinara, koji želi da posjeti ovu planinu, najbolji je prilaz sa Vrela Bosne uz Blažujsko Točilo, a zatim cestom do Stinjeg dola pod Opservatorijem na vrhu Bjelašnice. Poslije toga markacijom kroz sela Lukovac, Šabići i Tušila do prvih obronaka Visočice.

Susreti u bugarskim planinama

Krog gustu četinarsku šumu prolazimo ka hiži Zavračica. Naoblaci se i oseća se vлага u vazduhu, biće kiše. Žurimo da pre nje stignemo u hižu. Ipak poslednje kilometre prelazimo po kiši. Daleko od nas, ka Musali, zloslutno grmi. Ježi nas pomisao kako ćemo na vrh ako i sutra bude ovakvo vreme.

U hiži nalazimo samo nekoliko planinara. Velika reljefna karta Rile na zidu predvija privlači nam pažnju. Na njoj nalazimo naš sutrašnji put za vrh. Imaće dosta da se ide, jer prethodno moramo proći pored vrha Manča i preko Blizanaca, oba visoka oko 2.800 m. Ratni savet odlučuje: polazimo pre zore jer meteorološki izveštaj obećava nepogode »oko obednih časi«.

Umorni i pokisli, sedimo oko peći, koju je ljubazni domaćin Milčo založio odmah po našem dolasku, pijemo topli čaj i polako nam se vraća toplina u telo i dušu. Opet smo povratili samopouzdanje, sve nam opet izgleda lako, čini nam se da smo već na Musali a ne preko hiljadu metara niže. Sa ono nekoliko bugarskih planinara brzo smo se sprijateljili. Nažalost, sutra ne idu na Musalu, a sa njima bili bismo sigurniji i u društvu sve bi nam bilo lakše. Razmenjujemo adrese i opravštamo se rano uveče, jer ujutru oni će još spavati kad mi podemo na Musalu.

* * *

Dva dana kasnije. Oblačno jutro i srdačne želje domaćina ispratili su nas iz hiže Zavračica. Teška srca, lagano smo išli stazom nizbrdo iz ovog doma koji nam je pružio svoju zaštitu dve noći i postao nam drag i blizak kao i oni koji su ostali u njemu. Dugo su nam sa prozora hiže mahali njeni budni domaćini i gosti, i dovikivali nam bezbroj puta: »vsičko hubavo, do viždane!« Njihovi glasovi odjekivali su stokrato po okolnim stenama: ...hubavo... viždane... hubavo.... viždane... i gubili se daleko dole u dolini bistre i šumne Marice.

Nešto od tuge zbog rastanka sa novostečenim prijateljima, nešto zbog radosti doživljene pobjede, zapevali smo setnu pesmu: »Tamo daleko«... koja nas je podsjećala na naše domove i naše drage tamo daleko iza mede koja deli bratske narode. Marica je šumila i lomila se niz stene kraj nas i činilo nam se da i ona tuguje što se opršta od rodnih krševitih stena i dobrih ljudi sa planine Njena pesma je zamirala daleko u dolini a ona je mirno tekla dalje, bez šuma, bez glasa, bez života. Njenu vodu popili su mnogobrojni kanali i ona je nemoćna tiho umirala idući čutke svome kraju.

* * *

Bezbrojni automobili i autobusi zakrčili su prostor pred Rilskim manastirom. Brojni turisti stekli su se sa svih strana Evrope da ovde uživaju i dive se monumentalnom delu veštih neimara i živopisaca, koji su svoje nade i svoje snove ovekovečili u kamenim zidovima prekrivenim snažno komponovanim i umetnički doteđanim freskama živih i jasnih boja, svežih kao da ih je tek nedavno kičica ispisala ovde u dubokoj usamljenosti i tišini Rilskog manastira.

Zadivljeni napajamo svoje oči i lagano, deo po deo, pažljivo i sa uživanjem posmatramo dugo i dugo. Gotovo smo zaboravili da nam predstoji dugi put do srca Pirina, hiže Vihren, gde treba da stignemo ove večeri. Nerado se odvajamo od svega ovoga i polazak odlažemo iz minuta u minut. Još samo da pogledamo neki detalj koji nas privlači svojom lepotom. Tako svaki čas iskršne nešto novo, lepše nego ono do tada viđeno i ponovo sa divljenjem zastajemo na koji trenutak da očima upijemo lepotu.

Odjednom kraj nas se našao postariji omaleni nasmejani drug u planinarskoj odeći. »O, vi Jugoslavci!«, obraća se on nama i pruža nam svoju čvrstu ruku i snažno i srdačno pozdravlja se sa nama. Jako obradovani upoznajemo se. Naš novi prijatelj je 68-godišnji Petar Veličkov iz Stare Zagore, zasluzni sportski radnik i svestrani sportista, koji uprkos godinama izgleda sasvim svež i čio. Saznajemo da je i ove godine sa grupom omladinaca prelivao Dunav. Njegov hobi je plivanje ali i planinama posvećuje mnogo svoga vremena, čega ima dovoljno jer je u penziji. Kao mašinovoda proputovao je mnoge zemlje i rado priča o Jugoslaviji, koju očito ima

u lepoj uspomeni i velika mu je želja da je opet vidi, da je bolje upozna. Rekli smo mu da očekujemo da tu svoju želju ostvari još ove godine i da bismo voleli da ga vidimo kao našeg dragog gosta. Uzeo je naše adrese i prilično uzbuden obećao da će nas posetiti.

U prijateljskom razgovoru s njim i mi se osećamo ganuti i želeti bismo da ovaj iznenadni dragi susret potraje duže, ali i on shvata da treba požuriti jer je do Pirina još daleko. Najsrdaćnije se oprštamo i grlimo sa našim sedim prijateljem i dok se udaljujemo on dugo maše za nama dok nismo nestali iza krvine puta. Još jednom smo osetili tugu rastanka i dugo glasno razmišljali o dobroti i prijateljstvu s kojim nas ovi divni ljudi dočekuju i ispraćaju. Da li je ovo samo slučajnost ili opšta pojava?

* * *

Pred Banskim ponovo se uveravamo da nije slučajnost. Na ulazu u ovaj gradić pred mostom obraćamo se jednom starom seljaku da nam objasni gde se skreće za hižu Vihren. Njegove gustim sedim obrvama prekrivene oči iskreno i prijateljski blistaju dok nam on živahnio objašnjava, a kad smo mu zahvalili, licem punim osmeha poželeo nam je »dob'r p't« i »vsičko hubavo«. Ostao je okrenut za nama i otpratio nas srdačnim osmehom koji kao da ne silazi sa njegovog izboranog, preplanulog lica, punog dobrote i topline ljudskog humanog srca.

* * *

Kroz prostrano predvorje ulazimo u još prostraniju trpezariju hiže Vihren. Stolovi poređani uzduž u tri duga reda a oko njih posedali brojni planinari svih uzrasta, večeraju. Prilazi nam visok, suvonjav, mlađi čovek, crna, opaljena lica i grgorave kose. Vasil, kako se on zove, sada živi u Sandanskom, a ranije je bio domaćin hiže Velebit, s druge strane Pirina. Nasmejan, priča nam da ima srodnike u Skopju i interesuje se da li poznajemo druga Paju iz Beograda, s kojim se upoznao 1963. godine na međunarodnom skupu alpinista, održanom na Pirinu. Setili smo se da on misli na druga Aleksića, sekretara PSS Srbije, i on ga prepoznaće u našem opisu: visok, lep, sa brčićima.

S njim dugo razgovaramo i on nam oduševljeno i zaljubljeno priča o lepotama Pirina i njegovih bezbrojnih jezera. Po njegovoj priči i mi u mislima putujemo prostranstvima Pirina. I sutra će Vasil preći jedan deo voljene planine. Iskreno mu je žao što i mi ne možemo s njim. Obećavamo mu da ćemo jedne od narednih godina posebno posetiti i obići Pirin.

Zaneti u prijatnom razgovoru nismo primetili da se sala ispraznila. Svi su već otišli i polegali, jer sutra rano svako kreće svojim pravcem, u hodočašće Pirinu. Oprštamo se od Vasila i još jednom mu ponavljamo obećanje da ćemo opet posetiti Pirin i videti se ponovo s njim, jer sve svoje slobodno vreme on provodi gore, u planini, među blistavim jezerima i zasneženim vrhovima.

Smeštamo se u sobici u potkroviju hiže, malu kao kutijica, ali u njoj je svaki pedalj prostora iskoršten i nemamo utisak stješnjjenosti, prenatrpanosti.

* * *

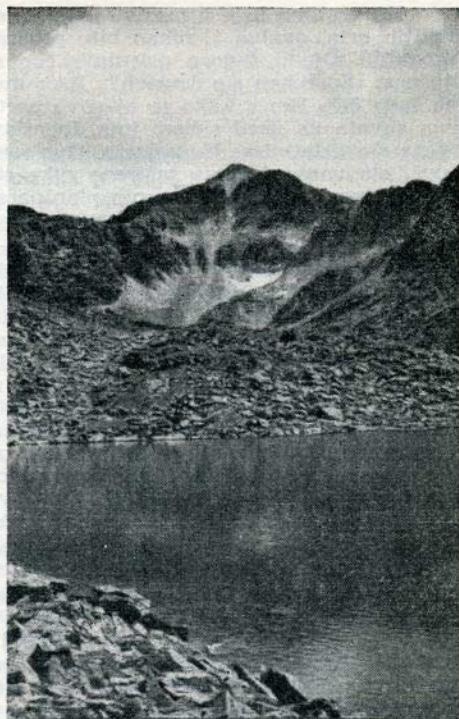
Vrh Pirina, Vihren, smo osvojili ali ga nismo doživeli, a toliko smo slušali o njemu i veličanstvenom razgledu s njega preko divne planine i njenih bezbrojnih plavih očiju natkriljenih belim snežištima. Naročito je žao Žiki, našem fotoreporteru, koji se kao dete radovao lepim snimcima, a sada u magli od svega toga nema ništa.

Posle obavljenе formalnosti — uspona radi uspona — bez zadržavanja silazimo, čutljivi, nezadovoljni, gotovo ljutiti, kao da nam je nešto oduzeto, kao da smo izgubili nešto dragoceno. Zaista je čovek neumeren i nezahvalan. Umesto da se radujemo uspehu, prebacujemo čudi prirode, a zaboravljamo da smo bezbroj puta na našim planinama bili lišeni uživanja kao i ovde. To su one kapi gorčine koje svaki planinar ispija mnogo, mnogo puta, možda češće nego one sa slašću, ali se one prve brzo zaboravljaju a ove druge dugo pamte. Ostala je neispunjena želja, ali ispunimo je drugi put, možda zajedno sa Vasilom.

Stajaćemo, Vihrene, opet na Tebi kada budeš vedar i blistav pod zracima sunca i tada ćemo zaboraviti da nam nisi bio naklonjen ovog puta. Možda si nas kaznio što Te više nismo cenili, što smo više voleli Musalu, Tvoj starijeg brata, i prvo njega posetili, iako Ti samo za deset metara stojiš pod njim. Imaš pravo da se ljutiš, oprosti nam, ali drugi put doćićemo samo Tebi.

početku godine, kada su se učenici i profesori naših škola učestvovali u velikom pozitivnom razgovoru o prirodi i ljudima. Ovaj pozitivni razgovor je bio dobar za sve, ali posebno za ljudi. Uz to, učenici su učili da je priroda nepravda prema ovom prirodi i ovim ljudima. Jer iako težimo vrhuncima, iako naše uspehe merimo ispenjanim metrima, sve bi to bilo prazno, besciljno, da tamo gore ne nailazimo na topla ljudska srca, na drugove koji kao i mi nose plamen ljubavi prema večnoj prirodi.

Musala (2925 m)
Foto: D. Jakšić

Možda bi ovde trebalo završiti sa sećanjima na bugarske planine, jer su njihovi najviši vrhovi ostali za nama. Ali to bi bila velika nepravda prema ovoj prirodi i ovim ljudima. Jer iako težimo vrhuncima, iako naše uspehe merimo ispenjanim metrima, sve bi to bilo prazno, besciljno, da tamo gore ne nailazimo na topla ljudska srca, na drugove koji kao i mi nose plamen ljubavi prema večnoj prirodi.

Ko se sâm peo na visoke planine poznaje ono osećanje praznine, koje umesto oduševljenja i zadovoljstva prati njegove podvige. Kao i sve druge radosti, i planina se doživljava puno i snažno samo u društvu. Samo ona radost koja se s drugim podeli ostaje trajna.

U nama se tek sada, kad smo se oslobodili žedi osvajanja, rodila želja da planinu doživimo srcem a ne ambicijom, da i ovde tražimo i nađemo ono što i na našim domaćim planinama: drugarske susrete, ljudsku ljubav, prijateljstvo. Ta želja je ovladala nama, i planinu smo videli kao srođenu sa ljudima koji joj daju toplinu, koji je oživljavaju. Čovek i priroda zajedno — nužnost i potreba.

I pošli smo u susret ljudima i prirodi, i sve nam je postalo blisko, dragoo, naše: i put, i sela, i ljudi. Nestalo je svih razlika, svih granica. U svakoj kući vidimo našu kuću, u svakom čoveku našeg prijatelja. I za čudo, i oni svi osećaju kao i mi. Svi nas primaju kao prijatelje, kao svoje.

Da nije možda to ona čudna zemlja smeška u koju smo iznenada zalutali? Kako to sada mi sami izgledamo, kao da smo se i mi izmenili: osećamo samo radost, veselje, ushićenje, srca nam pевају. Ni kiša koja uporno pada, ni vetar koji zavija brdimu, ni sunce koje nemilosrdno prži, ne mogu da nam umanjuje osećanje sreće i zadovoljstva. Zašto je sve ovde nama tako lepo i dragoo, a ipak obično kao i kod nas? Čini mi se da je odgovor lak i jednostavan: zato što su ljudi — ljudi, što svaki vidi sebe u drugom.

Na vratima hiže u masivu Černatice u Rodopima susreće nas pedesetgodišnjak, izrazitih crta, ovalna i, rekao bih, prozračna lica. Iako osedeo, izgleda mlađenčki. Verovatno nije u žagoru prisutnih čuo naš pozdrav i na naše veliko iznenadjenje pita nas: »Sprechen sie deutsch? Brzo mu odvraćam: »Ne, ama razbira po blgarski«. Tek tada čičo Hans, kako je njegovo partizansko ime, inače Boris Kovačev, iz Plovdiva, shvata da pred sobom ima Jugoslavene i zapaža na rukovima naših vetrovki crvena slova latinice: Yugoslavia. Ovo saznanje kao da ga je prenulo. »Bratja, Jugoslavci, eli vam«, i svoje raširene ruke stavlja na naša ramena i uvodi nas tako u službenu prostoriju punu raznih planinarskih trofeja, obeležja, skica i crteža.

Tu se upoznajemo i sa ostalima. U živom razgovoru, kao da smo stari poznanici i prijatelji, obišli smo sa čiča Hansom na velikoj turističkoj karti masiva Černatice mnoga mesta, prirodne lepote i zanimljivosti i prošli partizanskim putem odreda »Antoni Ivanov« i brigade »Georgi Dimitrov«, koji počinje od Plovdiva da se po obilasku čitavog masiva Černatice završi opet u Plovdivu. Taj put je 1960. godine po svom saćanju iz vremena borbi trasirao on, čičo Hans, da bi njime svake godine u proleće stotine i stotine planinara oživeli uspomene na slavni odred i brigadu i njihove proslavljenje borce za slobodu, za bolji život svih ljudi. Ove, 1967. godine, po osmi put čičo Hans prešao je preko 200 kilometara dugi put preko planina i vodio sada, po prvi put, osim bugarskih planinara i planinare iz bratskih socijalističkih zemalja. Ponovo je s njima doživljavao u saćanju plamen borbi, napore dugih marševa po mečavi, dubokim snežnim nanosima, video svoje hrabre drugove ponete žarom borbe i idealima slobode, bratstva, ljudske solidarnosti, prolazio sa tugom pored humki onih koji su dali svoje živote za te ideale.

Meni se ponekad učini da kod tih saćanja preko njegovog lica za trenutak preleti senka tuge, a oči mu dobiju neki dubok maglovit izraz, kojim ovaj plemeniti čovek otkriva svoju duboku humanu prirodu. To mi više nego njegove oduševljene reči objašnjava njegovu veliku ljubav prema ovim planinama sa kojima se on srodi u njih utkao svoju mladost, svoj život i, rekao bih, svoj bol za izgubljenim dragim prijateljima. Da, čičo Hans, od prvog trenutka Tvoj plemeniti lik se urezao u moju svest i Ti si postao meni simbol dobrote i plemenitosti bratskog naroda, koji sam tek sada upoznao i zavoleo.

* * *

Pred hižom Er-čuprija nailazimo na šatore. I ovde je dosta izletnika. Na bujnoj travi kod kamene česme kupaju se na suncu i vazduhu punom mirisa trave i borovine.

Veseli i uvek nasmejani domaćin hiže, Georgi Krnev, snažan i rumena lica, radosno nam je zaželeo dobrodošlicu u ovaj, za njega, najlepši kutak Bugarske. Zagrljeni slikamo se pred hižom a zatim silazimo u duboko krugoliku dolinu, sličnu krateru, obraslu šibljem i borićima, svu nazubljenu stenama koje strče iz zelenila. U dnu vijugavo teče, pa šumno pada u ponor snažan potok i gubi se pod stenama ispred elipsastog vertikalno razvučenog otvora, levo od nas.

Pošto smo se nauživali ovog retkog i jedinstvenog prizora snage i moći majke prirode, vraćamo se u hižu da bismo se na rastanku sa Er-čuprijom pozdravili sa domaćinom i njegovim gostima. Saznanje da tako brzo odlazimo odavde duboko je ražalostilo ovog veselog, otvorenog i dobrodušnog čoveka. Trudio se da nas bar zadrži kao goste na ručku i ukaže nam već dobro poznato široko gostoprимstvo ljudi susedne prijateljske zemlje, ali nama se žurilo, jer nas čeka još daleki put. On je nemoćno i sa uzdahom odmahnuo rukama i zamolio nas da prenesemo »srdačan privet na vsičkite jugoslavjanski prijatelji«.

Zahvalili smo mu na isti način i na ponuđenom nam gostoprимstvu i na toplim željama i iskrenom prijateljstvu, koje je zračilo iz njegovih krupnih svetlih očiju i iz njegovih reči koje su izvirale iz srca. Snažno i prijateljski sve nas je zagrizlo i bezbroj puta ponavljajući svoje pozdrave Jugoslovenima dugo je mahao za nama, a mi smo mu odgovarali na pozdrave, dok nam nije nestao sa vidikaiza krošnji borovih grana.

Otpočeo je naš dugi put ka Crnom moru.

Lutajući azimutom

Prelistavajući već požutele listove svog planinarskog dnevnika, često zastanem na njegovom početku. Tu, na jednom listu, opisano je moje prvo učešće na orijentacionom takmičenju i kada se setim tog svog debija suze mi polete od smeha. A bilo je to ravno pre petnaest godina.

I te jeseni povodom Dana republike održavalo se tradicionalno orijentaciono takmičenje vojvodanskih planinara u Fruškoj gori, a učešće na njemu predstavljalo je pravu počast za svakog planinara, naročito nas mlađih, koji još čestito nismo znali čemu služi busola i karta. Na sastanku u društvu određen sam da budem vođa jedne ekipe. Za dva sata objasnili su mi kako se čita karta i barata busolom, a ja sam svečano izjavio starijim drugovima da sam odlično savladao sve što su mi objašnjavali i da ništa nema da brinu.

Od opreme imao sam duboke gumene čizme, pocepane pantalone, šarenu američku vindjaknu koja je u to vreme bila »krik mode« i šešir koji je godinama služio miševima kao igračka. Već sama moja pojava na startu izazivala je pažnju protivnika iz drugih ekipa, a ja sam nekako verovao da me se oni »boje«, ne sluteći da ličim na planinarskog klovna. Već sam video sebe kako od predsednika takmičarske komisije primam veliki pehar, pa čestitke, darove itd. Eh, samo još da prođem stazu, pa će sve biti onako kako sam zamišljao. Starter je objavio:

— U omladinskoj kategoriji takmiči se 26 ekipa iz...!

Izvukao sam startni broj osam i nestriplivo čekao kada će doći red na moju ekipu. U međuvremenu sam »proveravao« svoje znanje iz topografije — trčao sam za svakom ekipom da vidim na koju stranu kreće.

Zadatak je za mene, u tom času, bio komplikovan. Okretao sam uglomer, povlačio neke linije po karti i tobože tražio kontrolne stanice, a neprestano sam jednim okom motrio, kuda je ekipa pre mene krenula. I ja sam »rešio« zadatak — uputio sam se za prethodnom ekipom trčeći kroz šumu da je ne bih izgubio iz vida. Ona mi je bila najbolja busola.

Prvu kontrolnu stanicu sam lako pronašao i ne gledajući u kartu. Sav srećan, što sam već dobio jedan od devet potpisa kontrolora, pozurio sam da nastavim put. Ali, avaj! U zadatku je stajalo »Načrtati kroki skicu naselja na zapadu od prve kontrolne stanice«. Kroki skica?! Šta mu je sad to?

Pogledam naokolo, a ono ekipe se poredale kao kokoši na sjedalu i bojicama nešto ucrtavaju, odmeravaju, pišu? Zavirim kod jedne ekipe. Vidim, nešto čudno crtaju. Nisam imao bojice, pa sam odlučio da kroki načrtam olovkom.

Kasnije su članovi takmičarske komisije za moju skicu rekli da je puna krumpira. Zaista, načrtao sam nekoliko kružića na hartiji i to je trebalo da bude kroki skica.

Dok sam crtao neprestano sam pazio da mi ekipe ne izmaknu, jer put nisam znao, a karta mi ama baš ništa nije pomagala. Jer, sa ove kontrolne tačke trebalo je ići strogim azimutom. Okretao sam busolu, kao nišaneći, a jednim okom sam gledao leda prvoj ekipi. Krenuo sam za njima.

Druga kontrolna stаница bila je neka pećina usred šume. Na dve stotine metara od nje oko neke šumarske kuće, pet-šest ekipa dozivaju kontrolora, jer po njihovom, on bi trebalo da je tu. Šta sad? Kontrolora nema, kao da je u zemlju propao. Pristižu i druge ekipe. Zajednički pretražujemo okolnu šumu. Kad...

Iz jedne potočne doline vidim trojicu takmičara kako puze. Lepo, kao vojnici kada se šunjaju neprijateljskim rovovima, njih trojica izlaze iz jaruge i zamiču u čestar. Krenem odakle su došli i, gle! Dvadesetak metara dalje vidim kontrolora sa crvenom trakom. Kontrolor kaže:

— Vi ste tek druga ekipa koja me je pronašla.

I moja se ekipa vratila na isti način kao i ona koja mi je otkrila put do kontrolora. Sad mi je već bilo lakše, jer sam čuo da je to ključna kontrolna tačka. Samo, na koju stranu sad? Uskom stazicom uspinjemo se na jednu usamljenu kotu čiji je vrh bez šume. Kad tamo, desetak ekipa okupilo se oko čoveka sa crvenom trakom. Šta je sad ovo? Možda je to kontrolna stаница. Pružih svoj kontrolni list

i tad dobih i treći pečat i potpis. Vođe ostalih ekipa gledali su me nekako začuđeno kada su primetili da sam pronašao drugu kontrolnu stanicu. Zapitkivali su me gde je, ali im nisam otkrio.

Do sledećih tačaka nije bilo teško doći, jer je nekoliko ekipa išlo jedno za drugim. A ja sam nekako uvek bio na repu.

Sesta kontrolna tačka nalazila se u centru sela Vrdnik. Kako je naša ekipa izgubila dosta vremena tražeći drugu kontrolnu stanicu, odlučili smo da ovo nadoknadimo. Naime, iz sela do planinarskog doma na Zmajevcu postojao je odličan automobilski put, a autobus je polazio kroz pet minuta. Da nas ne vide ostale epipe, ukrcali smo se i skupili na zadnjim sedištima. Tih šest kilometara umesto za sat prešli bismo za desetak minuta. Tek što je autobus napustio poslednje kuće sela, na držumu se pojavila jedna ekipa čiji vođa rukom poče da zastavlja vozilo. Prekljinjali smo vozača da ne stane, a on ne znajući zbog čega ga molimo reče:

— Što ste sebični, i oni su se umorili.

Stade. Trojica Novosadana ušli su u autobus neprestano se obazirući, da nema koje epipe na putu da ih ne vidi. Seli su napred, a nas trojica se sakrili na zadnjim sedištima tako da nas nisu mogli primetiti od drugih putnika. Krili smo se jedni od drugih. Međutim, vozač je provalio stvar:

— Vi planinari niste baš druželjubivi. Eno, ona trojica — i pokaza novoprdošlim putnicima na nas — nisu hteli da stanem.

Pojavili smo seiza sedišta, a lica naših protivnika dobiše čudan izgled. Znači, nisu sami.

Naše dve epipe bile su prve na pretposlednjoj kontrolnoj stanci. I na poslednjoj. Cutali smo i grabili prema cilju ne spominjući autobus.

Predsednik takmičarske komisije čita rezultate. Moja ekipa imala je najbolje vreme, sve kontrolne stanice i...

— Ekipa »Stražilova« u omladinskoj kategoriji...

Dah mi je zastao. Očekivao sam ono najlepše — prvo mesto.

— ... diskvalifikovana je zbog toga što se vozila...

Od tada uvek ne takmičenju propešaćim celu stazu.

* * *

Osam godina je dovoljno dugačak period da se stekne takmičarsko iskustvo. Sećam se jednog takmičenja, takođe povodom Dana republike, ponovo u Fruškoj gori. U to vreme već sam važio kao vođa kojeg je teško u Srbiji pobediti. Iz našeg društva takmičile su se dve epipe u seniorskoj konkurenciji. U prvoj su bili mladi takmičari sa odličnom kondicijom, a naša, tzv. penzionerska ekipa, oslanjala se na iskustvo. Taktika je bila da moja ekipa startuje posle prve i da, kako god mogu, zadržim ostale epipe da bi naši mladići dobili u vremenu.

Glas koji je moja ekipa uživala među vojvodanskim takmičarima dobro nam je došao. Već posle prve kontrolne stанице primetio sam da mnoge epipe budno paze gde se krećem. U početku su me pratili izdalje, a kasnije su išli neposredno za nama.

Na trećoj kontrolnoj tački, u manastiru Bešenovo na južnim fruškogorskim nadinama, saznao sam da je naša prva ekipa prošla pre sat, a da je moja druga stigla ovamo. Seli smo da ručamo. To isto učiniše i članovi devet ostalih ekipa koje su se tu sakupile. Dogovorili smo se da što duže ovde sedimo, da bi naši drugovi dobili što više u vremenu i tako sigurno osigurali prvo mesto.

Sanjnuo sam članovima moje ekipa:

— Brzo se dižite i zamnom!

Znao sam da pravi put do cilja vodi desno sa raskrsnice, a mi smo krenuli levim putem. Zastali smo da vidimo šta će druge epipe učiniti. I oni su pošli za nama. Dakle, trik je uspeo. Požurili smo još stotinjak metara u šumu i na jednom mestu skrenuli s puta i sakrili se u potoku. Tik iznad naših glava prolazili su takmičari iz ostalih ekipa. Oni napred su kao Indijanci pratili tragove.

— Ovamo, ovuda su prošli. Vidim tragove vibrama — reče neko.

Malo kasnije čusmo:

— Trag se gubi!

— Mora biti da su krenuli gore uz padinu. Podimo ovuda!

Slatko smo se smejali dok smo u daljini slušali glasove članova devet protivničkih ekipa. Vratili smo se na pravi put i na cilj stigli sat i po pre ostalih ekipa, a sat kasnije od naših drugova.

Od tada, kad god se zna da iz našeg društva u takmičenju sudjeluju dve epipe — ni jedna druga ekipa ne slijedi naše tragove.

Na dolomitskoj transverzali

U rano jutro napustili smo planinarski dom Coldai. Iako vrhovi Dolomitske transverzale nisu obavezni da obilazak, tog dana plan je bio popeti se na Civetu, jer smo svi željeli da nadmašimo visinu preko 3000 m. Vrijeme je bilo izvanredno lijepo, bez vjetra i bez oblačka. Uspon na Civetu od planinarskog doma Coldai (2135 m) mogući je iz dva pravca. Polazimo normalnim putem, zaobičane planinare, koji se kasnije dijeli, desni novi put »Via ferrata degli Alleghesi« uspinje se na sjeverni greben Civetta masiva, dok klasični normalni put vodi dalje po istočnoj padini. Uspon preko »via ferrata« predviđen je za alpiniste, a normalni put za više planinare ili u pratinji vještih i ekskusnih planinara. Iako »normalan«, put se odvija u oštem ambijentu i velikoj visini. Alpinisti obično planiraju uspon preko »via ferrata« a spust normalnim putem. Tako je bilo i ovoga puta. Dr Hans Sattek. Ingrid Fritz i Cico pošli su preko »via ferrata«, dok smo gđa Sattek, njen sin Herald, Ivo Ott i ja pošli normalnim putom. Pod samim vrhom Civette na visini 3130 m izgradeno je planinarsko sklonište od kamena M. V. Torrani. Nema domaćina, ali je uvijek otvoreno i polusnabdjeveno. Postoji cjenik te planinari sami uzmu što zeče i ostave novac na predviđenom mjestu. Bili smo na visini od oko 2800—2900 metara i nadali smo se da ćemo ubrzo stići do skloništa. Naime, još nešto ranije vrijeme je počelo da se kvari. U tili čas sve se smračilo. Svud oko nas čuli smo udarce gromova, pred nama sjevale su munje, a po nama počeo je da pada grad veličine oraha. Da sam kojim slučajem ranije čitao članak Valenta Hofera »Strah od medvjeda« (objavljen u broju 1—2/68) koji sam nedavno pročitao na dušak, sigurno bih ga se sjetio u ovoj prilici, jer je ovaj strah, čini mi se, daleko gori. Takovo jedno krštenje doživio sam na vrhu Beljanice (Homolje) gdje sam bio svjedok udara groma u jedno poveće stablo.

Kad je grad počeo, nabacili smo na sebe naše kabanice, cepine smo još i ranije odbacili, i čekali. Za oko pola sata sve se utišalo. Udarci gromova gubili su se negdje daleko preko Civette, grad je prestao, a mi smo ugledali veličanstveni prizor: odjednom su se sa svih strana stvorili mali vodopadi, ponovo je granulo sunce, sve je izgledalo ljepše, straha je nestalo, i mi smo produžili prema skloništu do kojeg smo došli za nepun sat hoda. Tu smo zatekli alpinističku grupu sa drom Sattekom. Njih je oluja zatekla u stijeni. Dugo smo prepričavali naše utiske, izloženi na ljetnom suncu u neposrednoj blizini skloništa. Ni stotinjak metara nije nas dijelilo od vrha Civette (3218 m). Pogled sa Civette je nezaboravan. Skoro potpuno okomito, kojih 2200 m u sjeverozapadnom pravcu smjestilo se jezero Alleghe, a uz to veliki zid Marmolata, najvećeg vrha u Dolomitima (3342 m). Monte Pelmo (3168 m) na sjeveroistoku izgledao je sa Civette kao neka ogromna neosvojiva tvrđava, iako smo taj put nešto ranije prešli. Svuda unaokolo beskrajan krug planinskih masiva, tako da se čovjek ne može nagledati tih ljepota. Možda je to sve izgledalo još ljepše poslije nedavne oluje, svježe i okupano.

Silazak sa Civette može se izvršiti (pored spomenuta dva puta) i po »via ferrata Tissi« po južnoj padini, koji silazi u dolinu Val delle Sasse, a odavde stazom ispod Torre Trieste u planinarsku kuću Vazzoler. Mi smo se spustili normalnim putem u blizini planinarsku kuću Coldai. Na povratku opet nas je uhvatila oluja, ali ovoga puta daleko ispod vrha Civette u blizini planinarske kuće Coldai. Obradovani uspjehom, naveće smo dugo sjedjili u domu, i slaveći potrošili i posljedne rezerve šljivovice.

Divovska stijena Civette, široka 7 km a visoka do 1200 m, oduvijek je privlačila pažnju alpinista. Planinarski domovi Coldai, Tissi i Vazzoler, stjecište su alpinista svih mogućih narodnosti. U tim kućama susretali smo Talijane, Austrijance, Nijemce, Francuze, Španjolce, Skandinavce i druge. Naročito je lijep dio puta od planinarske kuće Coldai do planinarskog doma Tissi, koji se smjestio nasuprot zapadnoj stijeni Civette, a također i daljnji dio puta do doma Vazzoler. Možda se nijedan drugi izlet u Dolomitima ne odvija u tako divljoj ljepoti, kao pod zidovima Civette između već spomenutih kuća. Tu je i trčanski toranj (Torre Trieste) kojeg može savladati samo dobar penjač, jer je u njemu najlakši uspon VI stupnja teškoće. Prekrasni svijet divljih tornjeva i zubaca! Svetoliko pun alpinističke historije.

Na »Visoki put po Dolomitima« (Alta via) mislilo se dugo vremena, a posebno na put koji bi povezao najinteresantnije planinske masive, prema osnovnom pravcu

sjever-jug. Gornji dio transverzale odvija se po poznatim stazama, sa čestim i udobnim kućama. Nasuprot tome, donji dio transverzale (Passo Duran — Belluno) je prilično divlji, i tek posljednjih godina otkriven od apinista i planinara. Da bi se transverzala mogla uspostaviti, trebalo je prije svega urediti stazu od doma Vazzoler do doma Carestiato u podnožju Mioazze, te obnoviti i markirati već zapuštene stare staze od Passo Duran-a do kuće Pramperet, a iznad svega trebalo je izgraditi put sa sajlama i klinovima (via ferrata Marmol) na istočnom boku južnog zida Schiare. Izgradnju ovog puta izvela je sekција CAI iz Belluna u jesen 1965. godine, i tako je otklonjena i posljednja prepreka za uspostavljanje transverzale »Alta via«.

Posljednja etapa ove transverzale vodi od kuće Pramperet preko Schiare do kuće 7' Alpini, a iznosi 8—10 sati hoda. Ova etapa svakako je najnapornija, jer se odvija u usamljenom ambijentu, u njoj se susrećemo sa klinovima i sajlama na području »via ferrata Marmol«. Od kuće Pramperet put vodi u početku kamenitim područjem, silazi u dolinu Vale dei Ross i izlazi na greben Forcella Casera la Varetta, gdje postoji mogućnost noćenja za nuždu. Nastavlja se stazom do Casera Nervillo (također mogućnost noćenja u zapuštenom skloništu), zatim se uspinje rižom stisnutom između Schiare i Pelfa, sve do blizine grebena Marmol. Na grebenu treba stalno pratiti markacije i ne spuštatи se niz ždrijelo — put je opasan radi kamenja i često zaleden. prilagođen je za alpiniste sa posebnom opremom. Treba se popeti na istočna leđa Schiare stalno prateći plavi trokut sa brojem 1. Ko se ne misli uspinjati na sam vrh Schiare, kada dođe do mjesta gdje se markacija odvaja, silazi lijevim putom na jug. Stupili smo na željezni put »via ferrata del Marmol« koji direktno vodi do kuće 7' Alpini (1498 m). Ko se želi popeti od spomenutog raskršća na vrh Schiare, nastavlja istočnim grebenom, u početku širokim, a kasnije tankom ivicom samog grebena. U projektu je podizanje učvršćenog skloništa na mjestu gdje se razdvajaju putovi za vrh i silazak na »via ferrata«. To će svakako olakšati put onima koji kasno dođu do raskrsnice spomenutih putova, a željni bi da se popnu i na sam vrh Schiare. Bezuvjetan preduslov za prelazak Schiare je siguran korak bez vrtoglavice (teže nego na Slovenačkoj transverzali). Onaj ko se osjeti nesposobnim za prelazak Schiare, bilo radi umora, lošeg vremena ili neuvježbanosti, može dolaskom u Caseru Nerville sići prema zapadu duž čitave doline Val Vescova do ceste Belluno-Agordo, 2 km od hotela Stagna, odakle se autobusom može prevesti do Belluna a odavde izvršiti uspon do kuće 7' Alpini. Ko opet ima u planu da ispusti cijelu etapu, može se od planinarske kuće Pramperet vrlo lijepo stazom, koja uglavnom vodi kroz šumu spustiti u Ferno di Zoldo (3 sata) a zatim se autobusom prebaciti do Belluna.

Uobičajeni prilaz Schiare (vidi skicu u br. 11—12/67) je iz Belluna, odakle vodi cesta do manjeg sela Case Bortot (mogućnost parkiranja vozila kraj gostionice). Od sela do kuće 7' Alpini ima oko 3 sata hoda odlično izvedenom mulatierom. Pečat ove kuće je jedini obavezni pečat transverzale na Schiare. Dio transverzale predstavlja i uspon željeznim putem »via ferrata Zacchi« do bivaka Bernardino, odakle alpinisti vrlo često planiraju uspon na veoma karakterističnu iglu Gusela del Vescova — 38 m visine. Ko ranije nije imao mogućnosti da se popne na Schiaru od raskršća »via ferrata Marmol«, može to sada izvršiti od bivaka Bernardino željeznim putom »via ferrata Berti«. Može se također alpinističkom stazom stići do Bivaka Sperti, i dalje u dom 7' Alpini. Brojni su još drugi alpinistički pothvati na Schiare predviđeni za alpiniste i vještije planinare. Izuzev Monte Pelma (3168 m), Civette (3218 m) i prelazak preko Schiare (2563 m), ostali dio transverzale pristupačan je i slabije iskusnim planinarima.

Među najbolje poznavaoce Schiare svakako spada Piero Rossi, doktor prava iz Belluna, danas poznata ličnost ne samo u talijanskom, nego i evropskom alpinizmu. Nekoliko smjera u Dolomitima nosi njegovo ime. Sa posebnim razumijevanjem on obraduje Schiaru koja mu je priraslala za srce. Poznat je i po svom literarnom djelovanju u oblasti planinarstva. Da spomenemo i Gianangela Spertiju, vatreng pionira Schiare. Na poticaj njegove udovice postavljen je u Schiare već spomenuti bivak Sperti. Po Antoniju Bertiju, nezaboravnom kralju Dolomita, nazvana je staza što vodi od bivaka Bernardino do vrha Schiare. Arturo Andreolati i Francesko Jori prvi su opet osvojili vrh šiljaste Gusela del Vescova. Preporučljivo je radi dopune transverzale posjetiti Nevegal — planinski lanac koji odvaja dolinu Belluna od Venecijanske ravnice. Ovaj izlet moguće je obaviti uspinjačom. Nevegal su posjetili iz naše grupe Lina i Jerko Šišić, u ono vrijeme dok su ostali boravili na Schiare.

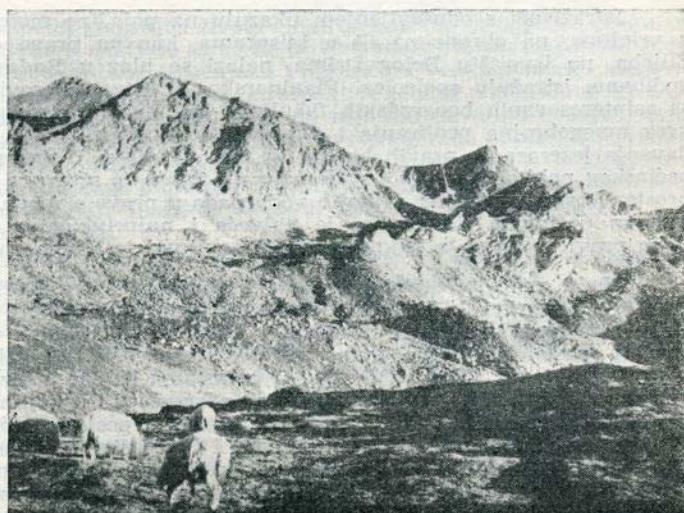
ŽIVOMIR SIMOVIĆ, Beograd

Prirodne lepote i retkosti Kosmeta

Pod naročito staranje i zaštitu države stavljeni su rezervati »Maja Rops« i »Kožnjar« na Prokletijama, »Golem bor«, »Popovo Prase« i »Ošljak« na Šari i još neki u nižim predelima. Takođe, zaštićeni su čuveni šam-dud u dvorištu Pećke patrijaršije, koji je postojao još u XIV veku i pod kojim su održavani istorijski sabori, uključujući onaj na kome je donesena odluka o seobi Srba pod vođstvom Arsenija Čarnojevića, kao i platana na Marašu u Prizrenu i bor iz vremena cara Dušana u Gornjem Nerodimlju.

Gosti, koji u sve većem broju dolaze u grad-muzej Prizren, izvorište nepovoljive lepote, ne propuštaju priliku a da se ne osvedoče o zanimljivostima jedinog živog svedoka vremena kada su se carski oklopnići i konjanici odmarali na Marašu. To je jedna ogromna platana, čije deblo raširenim rukama mogu jedva da obuhvate tri čoveka. Prema procenama prirodnjaka, platana je tu počela da raste skoro pre sedam vekova. Taj svedok događaja tokom tako dugog razdoblja uzdiže se na levoj obali hućne Bistrice, na mestu na koje su nekad na teferič dolazile turske age, a gde se i danas nalazi letnja bašta. Ogromno drvo, koje krošnjom natkriljuje Bistricu, utoliko je privlačnije što ispod njegovih žila izvire bistra i hladna voda, za koju Prizreni tvrde da je pitkija od vina.

Svi oni koji prolaze živopisnom Rugovskom klisurom zapažaju stabla retkog četinara munike. Podizanjem rasadnika treba da se postigne da se ta vrsta drveta umnoži na tom području. Na višim obroncima Prokletija uspevaju i retke biljke runolist, gorocvet, vunasta pustikara i kačun. Šume i livade Kosova i Metohije pune su raznovrsnog lekovitog i aromatičnog bilja, čije je izobilje i sastav izazvalo divljenje stručnjaka.

Derovica

Foto: Dr F. Kušan

Na Mazgidu, poznatom kao mestu na kome se 1389. godine odigrala po srpsku vojsku tragična kosovska bitka, raste čuveni i opevani, kao krv crveni, kosovski božur. On uspeva u rezervatu oko spomenika kosovskim junacima na površini od dvanaest hektara, a cveta u drugoj polovini maja. U Prištini se održava karneval »Kosovski božur«. On se završava balom i biranjem lepotice »Kosovski božur«, kojoj se uručuje amblem izведен u filigranu u obliku kosovskog božura. Taj svečani čin odvija se u hotelu »Kosovski božur«. Njegova fasada, oplemenjena mozaicima koji obrađuju motive iz burne prošlosti Kosova, podseća na svojevrsnu istorijsku razglednicu. Na Mazgidu nalazi se još jedna prirodna znamenitost: turbe turskog sultana Murata, koji je na tom mestu poginuo za vreme kosovske bitke, natkriljuje krošnja crnog duda starog više od tri stotine godina.

Lepotu i značaj prirodnih retkosti uveličava i najrazuđenija mreža tekućih voda na Balkanu. S metohijskog pobrda njih u Jadransko more odvodi Beli Drim, dok reka Nerodimka, praveći bifurkaciju, šalje vodu i u Crno i u Jegejsko more. Lepenac koji se spušta sa Šare, važi za reku s najviše pastrmki u Srbiji. Sitnica, Lab, Drenica i Ibar, tromo tekući kosovskom visoravni, prave krivine koje podsećaju na meandere — kao da se na tom tlu »potpisuju«. Sitnica, delimično promenivši korito, ostavila je na suvom stari most kod Vučitrna, koji se u narodu naziva po braći Vojinović iz poznate pesme o ženidbi cara Dušana. U retkosti ulaze i glečerska jezera na Šari i Prokletijama, kao i Rugovska, Ibarska, Kačanička i druge klisure, pećine — kaluđerske isposnice u dolini Kožnjarske Bistrice, imenjakinje triju metohijskih reka, koje protiču kroz šumovite predele.

U selu Klokoču, kod Gnjilana, i usred zime na površini od tridesetak hektara buja vegetacija. U banji iz eruptivne stene izbijala topla mineralna voda. Njena je lekovitost bila poznata još Rimljanim, čije su terme pronađene na tom mestu. Voda je ranije izbijala na mnogim mestima i izazivala klokotanje raskvašene zemlje, po čemu je i naselje dobilo ime Klokoč. Posle dubokog bušenja i spuštanja sondi, nekadašnja močvara pretvorena je u ziratno zemljište. Tu je uredena zimska bašta, čije se leje zalivaju topлом vodom. Jedan kutak je ostavljen u gustom rastinju, te se u njemu zadržavaju ptice selice, kao u oazi zimovniku. Dečaci su ih ranije istrebljivali praćkama i vazdušnim puškama. Poslednjih zima međutim, staraju se o njima, donoseći im hranu i praveći gnezda.

U blizini Gnjilana nalaze se i brda koja naučnicima pružaju potvrdu da orgijanja vulkana ne moraju u svemu da budu štetna. Naime, te stene, nastale su na ivici nekadašnjeg mora lave, tako da sadrže zelenkasta rudna tela leucita od kojeg se dobijaju veoma korisna kalijumova jedinjenja. Prema tvrđenju stručnjaka, ta brdašča čine jedinstvenu pojavu leucita na Balkanu.

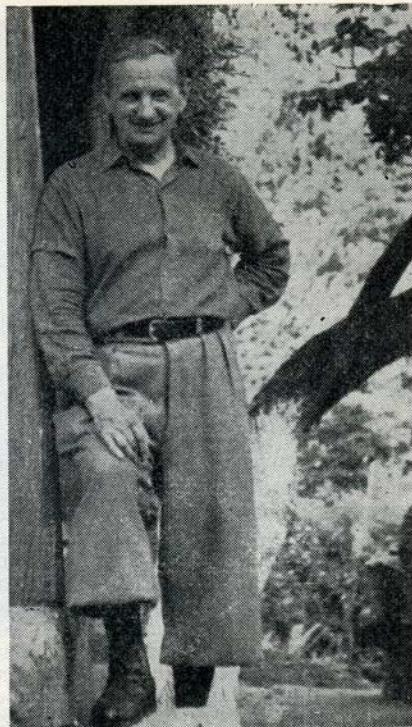
Istraživači s oduševljenjem ukazuju na pojedine metohijske pećine, smeštene u vrletima, na obroncima ili u klisurama, kao na pravo otkrovenje. U podnožju Žlijeba, na izvorištu Belog Drima, nalazi se ulaz u Radavačku pećinu, koju već godinama istražuju speleolozi Planinarskog društva »Đerovica« u Peći i stručnjaci sa zainteresovanih beogradskih fakulteta. Hodnici, koji se zrakasto pružaju, prolaze kroz mnogobrojna proširenja i dvoranе, do kojih se može stići samo posle savladavanja jezeraca — pravih bisera tih tamnih odaja. U dvoranama se nalazi izobilje pećinskog nakita, čiji oblici podsećaju na figure iz stvarnog sveta. Voda je izdubila prostorije slične kadama, iz kojih voda pada u prave slapove. Među tim većim metohijskim pećinama Radavačka je najveća i najprivlačnija. Odmah ispod nje Beli Drim pravi vodopad, a jednim krakom zapljuškuje turbine hidroelektrane.

Među značajnije pećine spada i isposnica Petra Koriškog, u dolini Koriške reke kod Prizrena, koja je kao spomenik prirode i kulture zaštićena, jer su njene strane ukrašene freskama nastalim u XIV veku. Klisura reke Miruše postala je poznata posle otkrivanja jedne pećine, remek-dela stvaralaštva prirode, koja je takođe živopisana još u XIV veku. U gudurama Koriše nalazi se još nekoliko pećina koje su u prošlosti kaluđerima služile kao isposnice i u kojima su se skrivali narodni prvaci izbegavajući turski zulum. U Metohiji postoje pećine koje rečito govore i svojim imenima o narodnom verovanju i sujeverju: Paklena, Snežana, Devet vrata, Markova, Mečkina itd. U Rugovskoj klisuri jedna pećina naziva se Crne makaze, jer njen otvor podseća na rastavljene kракове makaza, dok se u klisuri Sušice jedna pećina zove Hiljadu koza prema predanju o kozama koje su ušle u njene lavirinte i iz njih se više nikad nisu pojavile.

Prof. dr VLADIMIR BLAŠKOVIĆ, Zagreb

Jubilej ing. Zlatka Satlera

Povodom 75-godišnjice života

Pisati o sedamdesetpetoj godišnjici života elektrotehničkog inženjera i planinarskog entuzijasta Zlatka Satlera znači ne samo sastavljati značajnu pedeset i više godišnju bilancu vrsnog elektrotehničkog stručnjaka i praktičara već rastvarati i svojevrsno reproducirati širok dijapazon plodonosne retrospektive jednog podugačkog životnog puta i značajnog općekulturalnog djela, koji kao da nije bio dovoljno zapažen, mjerodavno ocijenjen i adekvatno stvarnoj vrijednosti izvršenog rada objektivno priznat. Ta sedamdesetpetna godišnjica došla je i prošla čutke i šutke, ostala je obilježena oznakama nesebičnog pregalaštva jubilarca i usprkos mnogočemu protkana nemovnom gorčinom pune pregršt ljudskih slabosti, bezbrige, nerazumijevanja i — možda — malograđanske zavisti.

Jer, kako inače razumjeti činjenicu, da nitko i nigdje, pa ni u samom njegovom rodom gradu Karlovcu, u tom »najpatriotskijem hrvatskom gradu« na Korani i Kupi, kako su Karlovac nekoć samohvalisavo nazivali njegovi poštovani gradski oci i »dušobrižnici«, eto, nitko ni tu nije osjetio potrebu, da tom vrijednom čovjeku impregniranom mravljom radinošću, ustrajnošću i strpljivošću povodom njegove sedamdeset i pete godišnjice života iskreno i srdačno reče makar ono najkráće, najjednostavnije i najljepše: hvala! A ipak je taj čovjek, taj kulturni pregalac i planinarski zanešenjak inženjer Zlatko Satler vlastitom inicijativom, višedecenijskim zalaganjem i nespektakularnim tihim radom, upornim kucanjem na brojna vrata Karlovca i Zagreba, svesrdnim riječima i poput malja jakom argumentacijom kod »svetaca koji blago dijele« uspio svome gradu Karlovcu i svojoj domovini Hrvatskoj, pa i općoj jugoslavenskoj kulturi spasiti od gotove već propasti i potpunog nestanka staru, historijski znamenitu gradinu Dubovac, kojim se danas kao uspjelo konzervira-

nim kulturno-historijskim objektom i turističkom atraktivnošću opravdano ponose mnoge rodoljubive i slobodoljubive mudre glave širom ove lijepe naše domovine.

Ali, ostavimo te i takve tužne i otužne priče. Nije Satler jedini Karlovčanin i Hrvat, kojega ponekad opravdano nešto stegne u podgrlcu i oko srca. Neka ga tješi, da nije osamljen u takvoj nelagodnosti i otužnosti. No ipak neka bude znano još nešto: Satler je toliko volio svoj rodni grad (a usprkos svemu voli ga i danas), da ga nije htio trajno napustiti prvih poslijeratnih godina, kad su mu ponudili uvaženo visoko rukovodeće mjesto u elektroprivredi za čitavu Republiku Hrvatsku u Zagrebu. Ostao je u Karlovcu, gdje i danas živi.

Zivot ing. Zlatka Satlera, pun peripetija i burnih zbivanja, počeo je na karlovačkoj Udbinji, gdje je rođen 26. XI 1892. Napuštajući gimnazijalne klupe i ospozobljen značajnom stručnosti umjetne bravarije, četiri godine prvog svjetskog rata mladi je Zlatko Satler proveo u teškim uvjetima ratničkog kolopleta na bojnim poljima karpatskih visova i južnih alpskih i krških izbrežina austrijsko-talijanskog fronta. Visokoškolske tehničke nauke aposolvirao je i naslov elektrotehničkog inženjera stekao je (god. 1922) u Saskoj (Mittweide), da već 1923. nastupi dužnost asistenta tehničkog ravnatelja Gradske munjare u Karlovcu. I otada više ne napušta trajno svoj rodni grad, u kome obavlja razne rukovodeće i odgovorne dužnosti (u pogonima HE Ozalj, TE Dubovac i prenosne stanice elektrospaja Ozalj—Karlovac—Zagreb) sve do njegova (prijevremenog) umirovljenja 1951. godine.

Nas ovdje, naravno, prvenstveno zanima planinar Satler, koji se s planinom neposredno susreće vrlo rano, već kao gornjogradski zagrebački đak (stanuje u Dugoj i Jurjevskoj ulici), gdje u prvom deceniju ovog stoljeća prijateljuje sa svojim školskim drugom Cvjetkom Hircom, sinom planinarskog barda Dragutina Hirca, i zajedno s njim dječački i mlađenački žistro »osvaja« Medvednicu i njezine zagrebačke grbine. Ipak, organiziranu planinarsku društvenu djelatnost počinje nakon skidanja ratničke odore i dovršenih studija ponovnom dolaskom (zapravo povratkom) u rodni mu Karlovac, gdje je od 1925. najprije član, zatim član uprave i od god. 1935. predsjednik HPD-a, podružnice »Martinšćak«. Predsjedničku dužnost vrši i nakon oslobođenja u obnovljenom PD »Dubovac« (god. 1948) uz male prekide sve do prije tri godine. Zbog ponešto već narušena zdravlja (oči i godine) na dužnosti predsjednika nasleduju ga mlađi drugovi, a on, nemiran i živahan kao uvijek u životu, preuzima pročelninstvo Skupine seniora PD »Dubovac«, što medutim ne znači i prestanak njegove planinarske radne aktivnosti.

Više od četrdeset godina Satlerove organizirane planinarske aktivnosti obilježeno je stotinama izleta i tisućama propješačenih kilometara pretežno s teškim okovankama i još težim nahrpnikom na ledima. Izraziti tip klasičnog planinara. Propješačio je i uspeo se gotovo na sve planine Hrvatske i Slovenije, verao se planinama Bosne i Hercegovine, Srbije, Makedonije i Crne Gore, a osobito je bio čest posjetilac visova Gorskog kotara, Velebita i Julijskih Alpa. U inozemstvu je planinarski prokrstario masiv bugarske planine Rile uspevši se na najviši vrh Balkanskog poluotoka (Musala, 2924 m). Uz planinarske izlete i uspone vezan je i opsežan Satlerov rad na markiraju planinarskih putova i staza, a u poslijeratnom radnom razdoblju inicijativan, organizacioni i neposredni tehnički (i vlastoručni) rad na podizanju i uređenju danas već veoma popularnog planinarskog skloništa (doma) na Vodicama ispod Pleša u Žumberku i planinarska suradnja na ostvarenju Karlovačke transverzale kroz žumberačko gorje. Tu je još inicijativa i neposredan aktivan rad na uređenju planinarskog izletišta Kalvarija na karlovačkoj dubovačko-borlinskoj šumskoj periferiji s gotovim već projektom uređenja arboretuma u tom lijepom ambijentu.

Kad bismo svemu tomu dodali još Satlerovo prisustovanje i aktivno radno sudjelovanje mnogobrojnim skupovima, plenumima i godišnjim skupštinama bivšeg HPD-a i današnjeg PSH-e tada bismo u ovako najašažetijem obliku dobili tek prilično bliju slike jednog vrijednog karlovačkog društvenog radnika i planinarskog pojma: Zlatko Satler. Ili, mutatis mutandis, ono što u planinarskom životu Varaždina znači prof. Krešimir Filić, u Križevcima dr Ivo Pomper, u Samoboru Ivica Sudnik, to je u Karlovcu Zlatko Satler. Na žalost, takvih je nesobičnih društvenih radnika, i planinara i entuzijasta sve manje i manje...

Danas već u sedamdeset i šestoj godini još uvijek planinarski aktivran i oran ing. Zlatko Satler zavreduje punu pažnju i povrh već primljenih planinarskih odlikovanja (zlatne značke!) najpohvalnije priznanje svekolike naše planinarske javnosti.

Prof. dr Vladimir Blašković

Dragutinu Brahmumu

UZ 30-GODIŠNJCICU SMRTI

(Anića kuk 27. VI 1938)

U vrijeme kad si Ti stajao na vrhovima Julijskih i Kamniških Alpa, Dolomita i Goss-glocknera, moje su oči, oči maloga djeteta, svakodnevno gledale visoki bedem stijena izrastao iz mora — golemo Biokovo.

Prije trideset godina Ti si došao u Južni Velebit — u veleribnu planinu za koju nisam znao ni da postoji, ali koju danas osjećam kao dio sebe — kao što i Tebe, nepoznati čovječe i poznati planinaru, osjećam kao svog druga.

Došao si sa svojim drugovima u Paklenicu, došao si da ostaneš. Mrtvog su Te optužili da nisi imao osjećaja za zalazak sunca ni vodenice uz potok, već da si mislio samo na svoju stijenu. Nisi došao da hvataš poskoke ni da se diviš bizarnosti morfoloških oblika. Došao si da ispenješ svoju stijenu. I drugovi su Te odvračali... Ne zamjeri im, oni nisu bili Tvojega kova, oni su možda došli samo da se dive zalasku sunca, vodenicama, poskocima...

Bio si sam sa stijenom — jer Tvoj te partner pratio preko volje. Bio si odlučan. Znao si što hoćeš. U tome je Tvoja veličina. Bilo je to u ono vrijeme kad si jasno osjetio svoj historijski zadatak. Ti si video kakvim koracima kroči svjetski alpinizam. Htio si da i mi stanemo uz bok Zapadnog Evrope. Htio si da ubrzaš kazaljku našeg sata koji je bio toliko zaostao da Te to boljelo kao uvreda. Znao si da činiš dobro — možda si čak slutio da se ne bi trebalo navezati uz ljude koji protiv svog uvjerenja odlaze u stijenu. Ali veliki trenutak suviše Te zaokupio.

Gdje si pao? Zar zaista nakon 300 metara uspona, kako su novine zapisale? Tko da im vjeruje, kad smo i sami toliko puta osjetili njihova pretjeravanja. Konstatirali su Tvoju smrt i zgražali se nad njom. Kome je trebala Tvoja žrtva?! — pitali su se.

Prošlo je trideset godina, ali Tvoje djelo nije zaboravljeno. Ono je dublje i trajnije usjećeno u SZ stjeni Anića kuka nego što je može zabilježiti mramorna ploča koju su Ti podigli.

Ti živiš u srcu svakog alpinista koji je prošao Tvojim smjerom.

»Danas smo ispenjali Brahma«, »Miro je solirao Brahma«, »Dragan je nena-vezan vodio ženski navez kroz Brahmov smjer«, to su rečenice koje nisu samo glas iz usta. One izražavaju sve nas koji osim sunca, vode i zmija vidimo i stijenu, koji doživljavamo planinu u totalitetu. Govoreći o Tebi, i ne misleći na Tebe osobno, Ti živiš!

Stanko Gilić, Split

Katarina Dean-Šumska

Zagrebački planinari starije generacije, a naročito članovi PD »Zagreb-Matica«, otpatrili su 3. travnja 1968. g. do groba Katarinu Dean, do nedavno, po svoj prilici, najstariju aktivnu planinarku Hrvatske. Bila je poznata pod nadimkom »Sumska« i to ne bez razloga, jer je cijelog svog života čeznula sa šumom i življela s planinom.

Ljubav prema šumi i planini stekla je već u ranoj mladosti kao dijete prvog šumara grada Zagreba, kojemu su bile povjerene šume na Medvednici. Rođena je u Dolju kod Gračana, na podnožju same Medvednice, prije 86 godina. Već kao dak osnovne škole polazila bi često s ocem na Medvednicu, pa je zarana imala dovoljno prilike da upozna floru i faunu, kao i ostale osobitosti te planine, primajući poduku od tada jednog od najboljih poznavaca Medvednice.

Cežnja za planinom pratila ju je cijelog života, pa je svoje spoznaje o ljepoti te planine kasnije, kao nastavnica u Zagrebu, prenosila na svoje učenike. Bila je prva od zagrebačkih nastavnika koja je stalno vodila povjerenu joj mlađež na Medvednicu i upućivala ju u prirodne ljepote te planine. Bila je stroga prema mlađeži u primjeni pravila kretanja na planini kao i u pogledu zaštite planinske flore.

Medvednicu je odlično poznavala pa je kasnije i svoje starije planinarske druge upoznavala sa osobitostima te planine, sa neobičnim i zabitnim mjestima povezanim često s nekom anegdotom ili dogadajem, kao što su npr. Hajdučko vrelo, Sumarev grob ili mjesto na kojem je stajala koliba pustinjaka Matić-Vuka. Prigodno bi upozoravala na stara imena pojedinih predjela i vrhova na Medvednici koje je moderno vrijeme gotovo izbrisalo. Kamene Svate nazivala je Zakleti Svat, Pećovje umjesto Velika pec, Bistra za najviši vrh Sljemenja, šija mjesto greben, dok su stari ljudi s jedne i druge strane planine prijevoj ili sedlo nazivali sljemenom, pa je tako još ostalo i ime »Sijeme nad Dobrom Vodom«. Vodila bi stare i pouzdane planinare do jedinstvenih mjesta na Medvednici gdje će naći samoniklo i rijetko cvijeće: alpsku aurikulu i božur. Poznavanje Medvednice u tančine bila je međutim ne samo očeva baština, već i starih lugara i ugljenara s kojima se susretala na planini.

Često je sama tumarala Medvednicom, a kasnije i u Alpama. Rado se međutim kretala u društvu dva do tri planinara, dok bi veće društvo izbjegavala, jer joj je u šumi- planini bilo prebućno i suviše živo u prirodnjoj tišini.

Medvednica joj je, naravno, bila samo odskočna daska za ostale planine u zemlji, a naročito za slovenske Alpe. Upoznala se ponajprije s Kamniškim Alpama koje je često posjećivala, ali kad se zanjela za Julijce, nakon prvog njezinog uspona na Triglav, najveći dio slobodnog vremena proboravila bi u Bohinjskom kraju, oda-kle bi osvajala vrh za vrhom u društvu i domaćih i zagrebačkih planinara. U svojem dugom planinarskom stažu popela se 32 puta na sam vrh Triglava! Ostavila nam je svoj bogat planinarski dnevnik.

Zimi je samo duboki snijeg bio zaprijekom za njezino planinarenje. Kad je, međutim, zapazila kako neki planinari upotrebljavaju s uspjehom skije da bi svladali snijeg u planinama, prihvatile je skije bez duga razmišljanja učeći skijašku tehniku prigodom uspona. Skije je rado upotrebljavala, ali samo kao pomoćno sredstvo da dode do željena cilja.

Njezini planinarski drugovi najradije bi je oslovljavali sa »Kaća«. Akoprem ozbiljne naravi, znala se od srca nasmijati dobrim šalama i doskočicama u vezi s planinarstvom, ili kad bi se u njezinu društvu našao netko, koji bi se bojao kiše ili nevremena. Obilovala je i vlastitim pričama, šaljivim i ozbiljnim, povezanim s njezinim doživljajima u planini. Kao dobar i odan planinarski drug bila je sretna i zadovoljna kad je uzmogla pružiti savjet ili potrebnu pomoć u planini. Prirodna čednost joj nije dozvoljavala da se bilo gdje ističe, a glas o njenim vrlinama širio bi se medu planinarna predajom njezinih planinarskih drugova.

Njezin planinarski rad i pregnuća ostat će u planinarskim analima dobrim primjerom kasnijim generacijama.

Bila je odlikovana Zlatnom značkom Planinarskog saveza Hrvatske.

Dr Ivo Lipovščak

»Velebitski planinarski put« pred dovršenjem

Jedna od najvećih akcija u povijesti hrvatskog planinarstva, koju smo nagovijestili u našem časopisu još prošle godine,* uspješno se privodi kraju. »Velebitski planinarski put« uskoro će biti dovršen. Oni koji iz vlastitih iskustava poznaju Velebit i sve prepreke koje planinari trebaju svladati na dužinskom putu od preko 150 kilometara, znat će dobro ocijeniti, što će značiti dobro trasirani i markirani put opskrbljen s lancem od deset planinarskih kuća i skloništa, koji pruža siguran krov nad glavom, a uz to detaljni vodič u obliku opsežne knjige sa svim potrebnim geografskim skicama.

Tačan datum puštanja u promet novog puta sve do nedavna nije bio siguran. Sada je konačno utvrđen. Bit će to 1. maja 1969. U početku bilo je izgleda da do otvorenja dode još ove godine, jer je put prokrčen i markiran u cijelosti, ali kako nije uspjelo na vrijeme riješiti pitanje jednog važnog skloništa na tom dugom putu, nije preostalo drugo, nego svečanost otvorenja odgoditi do proljeća. Time se ujedno postiže da tom zgodom možemo planinarama u ruke dati knjigu o Velebitu, koja će, nadamo se, do tada izići iz štampe.

Evo, ukratko, što je sve do sada obavljeno. Osim što je čitava staza prokrčena, izabrana najpovoljnija trasa i solidno markirana uobičajenom markacijom uz slovo V (Velebit), postavljeno je 15 kontrolnih tačaka (kutije za upisne knjige i pečate), i što je najvrednije, u toku prošlog ljeta uređena su dva nova skloništa. Jedno od njih nalazi se u lugarnici na Malom Halanu, uz cestu Lovinac—Obrovac. Zahvaljujući razumijevanju Sumarije u Gračacu, planinarama je ustupljena jedna prostorija, koju je naša organizacija kompletno opremila za noćenje i kuhanje. Isto takva prostorija, ali sa posebnom kuhinjom, uređena je kod škole u Baškim Oštarijama uz cestu Gospić—Karlobag, zahvaljujući susretljivosti njezina vlasnika Jure Brkljačića. U toku je akcija na uređenju jedne zgrade u selu Skorpovac na Premužičevoj stazi u Srednjem Velebitu, koja će biti treći novi punkt na dužinskom putu po Velebitu, a upravo su dovršeni i opsežni radovi u domu za Zavižanu, koji je dobio posve novi oblik. Ponovno je popravljena Rossijeva koliba u Rožanskim kukovima, a Premužičeva turistička staza kroz Rožanske kukove popravlja se uz trošak od oko milijun starih dinara, koje je stavila na raspolažanje Republika. Planinarsko društvo iz Zadra prigradiло je domu u Velikoj Paklenici novo krilo i time gotovo udvostručilo njegov kapacitet.

Sklonište u Jelovoј Ruji opremljeno je novim inventarom. Planinarskoj kući na Visočici prigradena je jedna prostorija koja će biti stalno otvorena, kako planinari ne bi morali silaziti po ključ u Liku, a isto tako je uređena i jedna prostorija u domu na Štirovcu, gdje je također bio glavni problem pristup u kuću. Dakako, da ovakva rješenja nisu idealna, ali su jedino moguća u današnjim prilikama. Ostaje još uvijek neriješeno pitanje opskrbe objekata hransom, pa čak ni u budućnosti ne vidimo sretog izlaza. Najviše što posjetiocima možemo pružiti, to je upotreba opremljenih kuhinja, gdje sami mogu pripremati hranu. Srećom, na pola puta, u Oštarijama, postoji prodavaonica, gdje planinari mogu obnoviti zalihu živežnih namirnica.

Posebno treba naglasiti da nas nakon otvorenja puta očekuju stalne i teške brige oko njegova održavanja. Dovoljno je samo spomenuti okolnost, da će četiri skloništa biti stalno otvorena i njihova oprema prepustena uvidljivosti prolaznika i posjetilaca. Upotreba tih skloništa je, dakako, besplatna, pa će planinarska organizacija prema tome stalno snositi šrtve oko njihovog funkciranja. Ali ni ostala skloništa, u zgradama koje nisu naše vlasništvo, neće našoj organizaciji donositi nikakvih prihoda, jer je taksa za noćenje prepustena vlasnicima zgrada umjesto najamnine i nagrade za čuvanje.

Dovršenjem Velebitskog planinarskog puta i svih popratnih objekata, planinari su obavili svoj pionirski zadatak na otvaranju Velebita i učinili sve što je bilo u njihovoj moći. Sada je red na turističkim faktorima da Velebit i sve što on pruža, iskoriste u okviru jadranskog turizma i da konačno jednom shvate da je jedna od glavnih prednosti naše jadranske obale njezino jedinstvo s gorovitim zaleđem.

Dr Željko Poljak

* Prijedlog za jednu novu transverzalu (»Velebitski planinarski put«), Naše planine 1967, 79 (broj 3—4).

Radujmo se proljeću!

Zima je. Šuma kroz koju idemo prema planinarskom domu na Ravnoj planini još uvijek je okovana snijegom i ledom. Sve je tihom i mirno. Potočić koji ljeti obično preskačem čas na jednu, čas na drugu stranu, ne žubori. Umjesto lahora, duva ljuti sjeverac.

Zima je, ali znam da je negdje u dvorovima proljeće već sve spremno da prethodnica ljeta krene sa svojom pratinjom u borbu protiv snijega. Znam da će jedne noći tihom ući i u ovu šumu. Snijeg će početi da kopni, a led da se topi. Sjeverca će nestati, a na njegovo mjesto doći će topli južnjak.

I proljeće je došlo. Opet idem istim putem i u isti planinarski dom. Jutro je. Šuma kao da se probudila iz vječnog sna. Po čitavoj planini brzo se pronijela radosna vijest: došlo je proljeće! Ptice su veselo cvrkutale. Prednjačili su slavu svojim najljepšim pjesmama o proljeću. I prve visibabe pozdravile su dolazak najljepšeg godišnjeg doba. Listopadno drveće još je stidljivo gledalo zimzelenu jelu i viti bor. Htio sam ih utješiti i reći im da će proljeće i na njih staviti svoj zeleni plašt.

Potočić je opet oživio i toliko se razbrbljao, kao da nije pričao mnogo godina, a ne samo tri mjeseca.

Radujem se proljeću. Toga dana i noć je bila lijepa, proljetna. Mjesec je prosuo svoje zlatne zrake na usnulu šumu. Mir narušava jedino šum potočića i blago čavrila je noćnog povjetara. Veliki nebeski fenjer šeta po vrhovima divovskih jela, a zvizde su se načikale jedna do druge na tamnilo neba.

Planina je zajedno s nama utoruila u prijatnu proljetnu noć.

HRVOJE BATINIĆ,
član PD »Igman«, Sarajevo

Izlet na Risnjak

Drugovi Vlado Majnarić, Jakob Nadilo i ja proveli smo prvomajske praznike na Risnjaku. Vlakom smo 30. travnja krenuli za Delnice. U Delnice smo stigli u 4 sata. Sa željezničke stanice krenuli smo prema Crnom Lugu. Taj put do Crnog Luga bio je šumovit. U šumi smo zalutali, jer je bilo mnogo cesta i šumskih puteva kojih u karti nije bilo. Konačno smo pred sobom ugledali Crni Lug. Tu smo se najeli i odmorili. U 11 sati krenuli smo prema vrhu Risnjaka kroz nacionalni park.

Uspon je bio kroz nepregledne šume bukava i stoljetnih jela. To ogromno drveće čudnovato je raslo iz kamena. Korjenje je isprepleteno s kamenom, a stari panjevi su predočavali razne apstraktne oblike malih i velikih životinja. Naišli smo i na takvu rijetkost, da iz korijena bukve izrasta zajedno s njom jela. Šumom smo nailazili na različito cvijeće žarkih boja. Od životinja smo susreli samo srnu. Nažalost, nismo vidjeli medvjeda niti tetrijeba. Pri vrhu Risnjaka nalazi se planinarski dom Planinarskog saveza Hrvatske. Pri domu je puhalo snažna bura. Imali smo fantastičan pogled na cijeli Gorski kotar. Put je bio naporan ali vrlo zanimljiv.

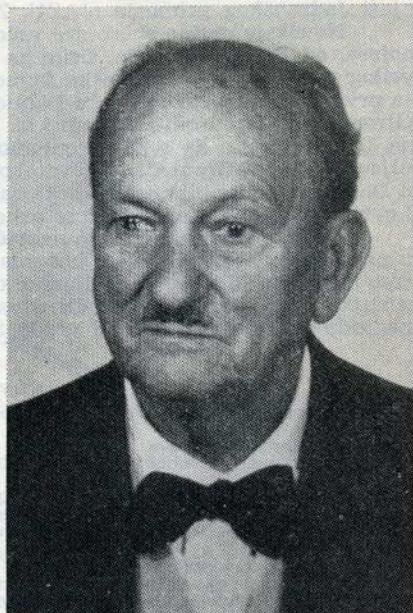
U domu smo prespavali i ujutro 2. maja krenuli s druge strane Risnjaka na spust do Gornjeg Jelenja. Taj put bio je mnogo kraći i lakši, jer nismo morali pješaći 8 sati kao na usponu, nego samo oko dva i pol sata. Autobusom smo se od Jelenja dovezli do Rijeke. U moru smo se okupali i vlakom se vratili u Varaždin.

Ostavili smo jednu divnu i nepristupačnu divlju planinu, u Gorskom kotaru. To je bio doživljaj, vratiti se s Risnjaka, visokog 1528 metara.

VJEKO PAVLINIĆ, Varaždin

Speleologija

Petar Novak 1879-1968

Nedavno je u dobi od 89 godina umro Petar Novak, posljednji od pionira i vetrana speleologije u Dalmaciji.

Petar Novak se rodio u Vrbanju na otoku Hvaru 17. XI 1879, a umro je u Splitu 17. III 1968. godine. Osnovnu školu je završio u Brusju, gimnaziju u Zadru, a više gospodarsko učilište (agronomiju) u Križevcima. Godine 1902 ušao je u vinogradarsku službu (odjel za zaštitu i unapređenje vinogradarstva u Splitu) gdje je radio do 1924. godine, a kada je osnovan Fitopatološki odsjek pri Poljoprivrednoj oglednoj i kontrolnoj stanici u Splitu, postavljen je za šefa tog odsjeka. Na tome je položaj ostao do 1937, naime do umirovljenja. Nakon završetka drugog svjetskog rata preuzeo je dužnost upravitelja Prirodoslovnog muzeja i Zoološkog vrta u Splitu, te vodio ove ustanove do 1952. godine. Kasnije je niz godina radio kao suradnik Instituta za jadranske kulture u Splitu.

Obiteljskim porijeklom je izgrada Hvara. Očeva obiteljska loza Novak s nadimkom »Batina« je bila zemljoradničko-ribarska, a majčina pomorci, koji su dali niz istaknutih starih pomorskih kapetana. Otac Ivan Krstitelj Novak je bio učitelj, koji je službovao u Vrbanju i Brusju na otoku Hvaru, te Zadru i Splitu. U spomenutim mjestima je i Petar Novak proveo svoje djetinjstvo i ranu mladost. U tim mjestima počimljju njegovi prvi koraci u speleologiji, odnosno u njegovoj užoj speleološkoj preokupaciji, sabiranju i proučavanju faune kornjaša (coleoptera), čemu je posvetio najviše svog slobodnog vremena, kroz čitav život. Njegov otac bio je jedan od pionira naučnog rada na više područja u Dalmaciji. Bavio se i speleologijom, proučavajući spilje, entomološki i arheološki. Među ostalim i poznato predistorijsko nalazište na Hvaru, Grabčevu spilju, prvi je on proučavao. Petar Novak je zapravo, kako je i naglašavao, nastavio entomološki rad svog oca. Prilikom boravka u Zadru, upoznao se sa drom Josipom Müllerom, sa kojim ga je vezalo prijateljstvo i naučna suradnja kroz čitav život. Müller je bio entomolog i speleolog svjetskog značaja.

Petar Novak je sam i sa Müllerom obišao niz speleoloških objekata našeg Primorja. Suradiuo je sa nizom drugih speleologa-entomologa. Skupio je veliku i vrijednu entomološku zbirku, sa preko 10.000 jedinki. Dio zbirke je popunio i na svojim naučnim ekskurzijama po južnoj Evropi (Španija, Italija, Grčka) i po Sjevernoj Africi

(Tunis, Alžir, Maroko). Zbirku je popunjavao i razmjenom sa naučnim institucijama i radnicima iz niza država. U zbirci P. Novaka, naravski, nije zastupljena samo entomološka fauna spilja i jama, nego i sa površine zemlje. Čitav niz kornjaša, koje je on determinirao, odnosno sistematizirao, prizvan je njegovim prezimenom (Novaki). Uz niz objavljenih naučnih radova, za speleologe je najznačajnija njegova knjiga: *Kornjaši Jadranskog primorja* (JAZU, Zagreb, 1952).

Novak je obišao skoro sve veće i manje naše brojne otoke i planine primorskog pojasa, od Bojane do Soče. Osim za speleološke objekte, njegovi su radovi, vrijedan prilog poznavanju entomološke faune naših otoka i primorskih planina. Suradivao je sa prvim našim speleoložima u Dalmaciji, pionirima speleologije Dalmacije, Umbertom Giromettom, Ramirom Bujasom i M. Margetićem. Josip Müller i P. Novak su i utjecali na U. Girometu, da se bavi entomologijom, odnosno speleologijom, što je uz drugo utjecalo, da je Girometta osnovao špiljarsku sekciju u Splitu 1911. godine. Prije toga u Dalmaciji i nije bilo ozbiljnijega rada na speleologiji, osim sporadičnih opisa (Fortis, Lovrić i drugi) i izuzevši neka arheološka istraživanja u spiljama.

Novak je čitav život bio neobično vitalan, slobodno vrijeme je najviše provodio u prirodi, planini, spiljama i jamama. Znao je vrlo lijepo pričati i mi mlađi speleolozi smo često slušali njegove spiljarske dogovorštine. Bio je član PD »Mosor« od njegova osnutka. Ove godine je od Društva predložen za »Zlatnu značku«. Lani je dobio nagradu za životno djelo od grada Splita, prvu nagradu te vrste u povijesti Splita.

Visko Dulčić

NOVAKOVA SPILJA

Iz speleološkog katastra Speleološkog odsjeka PD »Mosor« u Splitu

Naziv objekta: Novakova spilja.

Topografski položaj: općina Split, selo Dugopolje, zaselak Kolići, predio Raljevina. Geografske koordinate: $43^{\circ} 36' 16''$ N, $16^{\circ} 34' 53''$ E.

Smjerovi od otvora: smjer 142° kota 1261 m (Ljubljan), smjer 229° kota 585 m (Markezina greda).

Nadmorska visina otvora 420 m.

Položaj otvora: na južnoj padini Grubiše (južna strana Orlovače, kota 618 m) odmah ispod sjevernog zida Culinove ograde.

Pristup objektu: cestom Split–Sinj do autobusne stanice Kapela u Dugopolju. Od Kapelje, puteljkom do zaseoka Kolići (u karti pogrešno uneseno Golić). Od Kolića prema zapadu, seoskom stazom do sjeverne strane ograđenog gaja. Tu staza prestaje. Dalje kozjom stazom prema sjevernom dijelu druge ograde-gaja (Culinova ograda), koju je lako naći, jer je oko sve goli kamenjar. To je zadnji zagajeni prostor u pravcu Koprivna. Došavši do sredine sjevernog zida Culinove ograde, pređe se preko zida uogradu. Otvor je ispod samog zida.

Dimenzije objekta: dubina 14 m, dužina 25 m, najveća širina 9 m.

Upute posjetiocu. Nalaz i obilazak je lagan. Ne treba nikakve posebne speleološke opreme, osim svjetla i šljemova. Idući do kraja dvorane, bolje se držati istočne strane, jer je na sredini krupnji sipar, a lijeva strana je vlažna i niska. Pred kraj dvorane je sigasta stepenica visine 1 m.

Ispred ulaza se može logorovati. Najbljiža voda je u zaseoku Kolići, ali se može naći vode i u sigastim koritima u sjeverozapadnom dijelu dvorane.

Geološki opis objekta. Spilja je nastala između dva sloja, duž pukotine, okomite na njihovo pružanje. Sipar na tlu je od krupnijih komada kamenja. Blizu ulaza je sitnije kamenje i zemlja. Na dnu dvorane nema kamenja, jer sipar zaustavlja sigasta stepenica.

Sigastim tvorevinama je siromašna. Ulaz je prije bio veći, ali je kasnije djelomično zatran blokovima odlomljenim iz krovinskog sloja.

Hidrologija spilje: U sjeverozapadnom dijelu spilje polagano se cijedi voda, koja istječe između slojeva. Voda puni plitka sigasta korita. Najvećem koritu je promjer 1 m, dubina 10 – 15 cm.

Meteorološki podaci: spilja je relativno suha.

Istraživanje i obrada dokumentacije: snimanje profila Visko Dulčić, obrada nacrta i opis Visko Dulčić, mjerjenje Visko Dulčić, Nikša Jurić, Ranko Njegovan i Neven Bubalo.

Entomološki istražili (bez speleološkog snimanja) Petar Novak i Josip Müller u travnju 1911., a Umberto Girometta sa svojom speleološkom sekcijom 19. X 1913. U. Girometta samo spominje za ovu spilju istu faunu, koju naveda i P. Novak, te da je spilja niska i duga 25 m.

Petar Novak je spilju ponovno entomološki istraživao 12. VI 1921., dok je SO Dugopolje (PD »Mosor«) speleološki 1958. snimio spilju. Budući da su se nacrta zagubili, SO PD »Mosor« ju je ponovno snimio 1. V. 1967. Spilju često posjećuju mještani, koji se za osvjetljenje koriste paljenjem komada starih automobilskih guma. Po spilji se nalazi otpadaka zida.

Petar Novak nam je dao podatke o jednoj svojoj nezgodni koju je doživio sa J. Müllerom, kad su tražili od mještana da im pokazu put do spilje. Jedan je tražio za tu uslugu previšoku cijenu, pa su je istraživači sami potražili i našli. Da bi im se razočarani mještani osvetio, navalo je za vrijeme njihovog boravka u spilji veliki kamen na otvor, tako da su oni kasnije imali nepriliku kod izlaska i jedva kamen odmaknuli.

Primjedba. Spilju smo nazvali imenom Petra Novaka koji ju je istraživao. Girometta je naziva »Peć u Culinovim Raljevinama«. Taj naziv je prilično neodređen, jer se Raljevina naziva čitav predio u kojem se spilja nalazi. Ogradieni prostor u kojem se nalazi spilja naziva se Culinova ograda, jer je vlasništvo mještana iz zaseoka Culini u Dugopolju, koji se nalazi zapadno od dugopoljske crkve.

LITERATURA

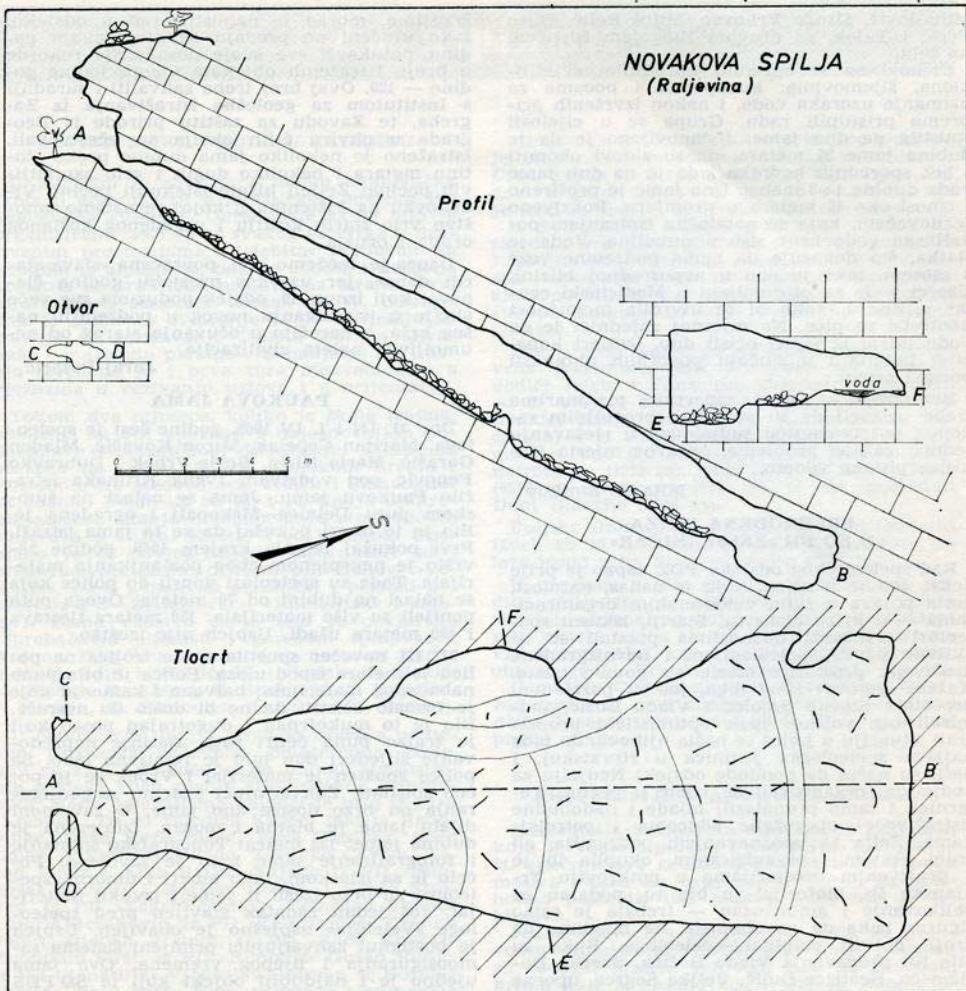
Girometta Umbert: Prilog poznavanju troglobijske i troglofilne faune Dalmacije uz geomorfološke bilješke o istraženim spiljama i jamama (fauna cavernarum Dalmatae), Program C. K. Velike gimnazije u Spljetu za škol. god. 1913–1914, Spljet, 1914.

Girometta U.: Jame pećine srednje Dalmacije, Srpski geografski glasnik, strana 106, Beograd, 1923.

Novak Petar: Kornjaši Jadranskog primorja (coleoptera), Zagreb, 1952.

Visko Dulčić
Pročelnik SO SP »Mosor« Split

NOVAKOVA SPILJA
(Rajevina)

**SPELEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
NA HVARU**

U toku ovogodišnjih prvomajskih praznika speleolozi »Velebita« iz Zagreba poduzeli su istraživalačku akciju na otoku Hvaru. Pod vodstvom speleologa Hrvoja Malinara ekipa od tri člana istražila je objekte u blizini Starićgrada. Objekti su bili rekognosticirani već u januaru ove godine, pa se sada moglo prići njihovom detaljnom istraživanju. Ispitana su i istražena tri ponora od 44 m dubine i dva ponora dubine oko 20 metara. Istraživači su načinili i nacrte tih objekata. Akcija je bila naporna, jer je nakon istraživanja na Humu, koja su istraživače iscrpila dugotrajnim boravkom u podzemlju, trebalo pješice prijeći još 17 kilometara do najbližeg naselja. Detaljno speleološko istraživanje na Hvaru proveo je prije nekoliko godina Ivo Baučić s ekipom Speleološkog društva Hrvatske za potrebe Instituta za geološka istraživanja iz Zagreba.

B. Špoljarić

**AKTIVNOST ZADARSKIH SPELEOLOGA
PLANINARA**

Isto tako kao što su prošle godine članovi speleološke sekcije zadarskog planinarskog društva ispitali jednu jamu na molbu mještana Iža, tako su i ove godine 14. travnja na molbu Turističkog društva i mjesne zajednice Kukljice na otoku Ugljanu, ispitali jednu jamu koja je za mještane do sada bila nepoznana i zagonetka.

Svrha ispitivanja bila je, da se utvrdi dubina jame, istraži eventualne sporedne hodnike, izmjeri dubina vode u jami i uzmu uzorci vode za kemijsko i bakteriološko ispitivanje. Nalazi bi trebali pokazati, postoji li mogućnost eksploatacije vode u jami za ljudsku upotrebu, što bi za Kukljicu bilo vrlo korisno, naročito u ljetnoj sezoni, kada se javlja oskudica vode radi višestrukog povećanja broja stanovništva zbog dolaska gostiju.

Grupu zadarskih planinara koja je istražila jamu sačinjavali su slijedeći članovi: Milisav

Mihajlović, Drago Vrhovec, Miloš Relić, Đuro Perić i Tatek, sa drugom Blagojem Ristićem na čelu.

Članovi su se opremili karbidnim svjetiljkama, šljemovima, konopcima i bocama za uzimanje uzoraka vode, i nakon izvršenih priprema pristupili radu. Grupa se u cijelosti spustila na dno jame. Ustanovljeno je da je dubina jame 25 metara, da su zidovi okomiti i bez sporednih hodnika i da je na dnu jame voda dubine 1–3 metra. Dno jame je prošireno i iznosi oko 15 metara u promjeru. Pokriveno je ilovačom, koja se natažila ispiranjem površinske vode kroz sistem pukotina. Voda je slatka, što dokazuje da nema podzemne veze s morem, iako je ono u neposrednoj blizini. Uzorci vode su otpremljeni u Medicinski centar u Zadru, kako bi se utvrdila mogućnost upotrebe za piće. Na mjesnoj zajednici je da vodu iscrpi iz jame, očisti dno, izmjerni kapacitet bazena i u slučaju povoljnih okolnosti postavi crpu.

Bez obzira na ishod, zadarskim planinarama treba priznati da su svojim dobrovoljnim radom i požrtvovnošću sudjelovali u rješavanju jednog važnog problema, opskrbe mesta Kučljece pitkom vodom.

Mita M. Stojkov

PREBRODENA KRIZA U SO PD »ZELJEZNIČAR«

Rad speleološkog odsjeka PDŽ zapao je prije četiri godine u krizu, koja je danas, nažalost, česta pojava u svim volonterskim organizacijama — u krizu članstva. Stariji, iskusni speleolozi pritisnuti dužnostima prestali su se aktivno baviti speleologijom i novoizgradene društvene prostorije ostale su gotovo puste. Kažem »gotovo« zbog toga, jer su požrtvovni pročelnik Slavko Smolec i Vlado Božić, »admirali bez vojske« ipak optimistički promatrati situaciju u kojoj se našla njihova, do tada najjača speleološka jedinica u Hrvatskoj. I našli su način da pomlađe odsjek! Nedjelju za nedjeljom organizirali su izlete u pećinu Veternicu i tamo pronašli mlade i nadobudne »istraživače« oboruzane šibicama i petrolejkama. Želja za upoznavanjem podzemlja, ali onim pravim i organiziranim, okupila ih je u društvenim prostorijama u potkrovilju Trnjanske 5b. Materijal je bio tu, podatan za oblikovanje i ambiciozan — trebala je samo sigurna ruka da ga oblikuje, da mladima da profil dobrih planinara-speleologa. Ruke su bile tu: predavanja Vlade Božića, Srećka Božičevića, Beatrice Đulić, Veljka Segrca, uporne vježbe i savjeti učinili su svoje — malo po malo nazirao se lik nove ekipa.

Tokom 1964. i 1965. mladi speleolozi su posjećivali i istraživali pećinu Veternicu pod vodstvom V. Božića. Radovi u najneugodnijem objektu u Hrvatskoj bili su za sve njih velika škola.

1966. je protekla u istraživanju pećine Veternice koje je urođilo prvi uspjeh: otkrivena je nova etaža, nazvana Nova Veternica, čiji su kanali zahvaljujući konspiraciji ostali poštedeni najeze i »ukrašavanja« »ljubitelja prirode«. Osim Veternice posjećene su neke poznatije pećine u Hrvatskoj.

Prekroj ljeta ove godine mladi speleolozi Branko Jalžić i Nikola Bolonić počeli su sa samostalnim istraživanjem pećina i jama u kanjonu Mrežnice i Tounjčice, na otoku Krku oko Vrbnika, te na Velebitu oko Zavižana. S dvadesetak objekata istraženih u okviru akcije KS PSH, istraženo je ukupno 65 što pećina što jama.

Novu 1967. započeli su puni elana i snage. Redaju se istraženi objekti oko Mrežnice, Generalskog Stola, Gornjih Dubrava, na Pišteniku... ali dolazi nov udarac! Naš dugogodišnji pročelnik Slavko Smolec, okupiran du-

žnostima, morao je napustiti rad u odsjeku. Iako utučeni ne predaju se, Završavaju godinu potukavši sve svoje dosadašnje rekorde u broju istraženih objekata tokom jedne godine — 129. Ovaj broj treba zahvaliti i suradnji s Institutom za geološka istraživanja iz Zagreba, te Zavodu za zaštitu prirode iz Beograda u okviru čijih akcija su učestvovali. Istraženo je nekoliko jama dubine preko stotinu metara i nekoliko dugih i vrlo zanimljivih pećina. Željeli bismo istaknuti pećinu Vidrilovku na Pišteniku u kojoj je nadeno mnoštvo vrlo starih kostiju i obradenog koštanog oruđa i oružja.

Danas je, možemo reći, povraćena »slava starih dana«, jer usprkos prosjeku godina članova, koji iznosi 19, odsjek poduzima sve veće akcije u istraživanju novog u podzemlju našeg krša, a naročito u očuvanju starog od nemoljivog naleta civilizacije.

Juraj Posarić

PAUKOVA JAMA

Dne 31. III i 1. IV 1968. godine šest je speleologa, Marijan Cepelak, Miron Kovačić, Mladen Garasić, Mario Kirin, Boris Vrbek i Dubravko Penović pod vodstvom Ivana Kruhaka istražilo Paukuvu jamu. Jama se nalazi na šumskom putu Delnice—Mrkopalj i ograda na je. Bio je to drugi pokušaj da se ta jama istraži. Prvi pokušaj negdje krajem 1966. godine završio je neuspjehom zbog pomanjkanja materijala. Tada su speleolozi doprli do police koja se nalazi na dubini od 70 metara. Ogova puta ponijeli su više materijala: 150 metara ljestava i 180 metara užadi. Uspjeh nije izostao.

31. III navečer spustila su se trojica na polici 70 metara ispod ulaza. Police je bila puna nabacanog materijala: balvana i kamenja koje je trebalo očistiti da ne bi došlo do nesreće. Bio je to mukotrični i dugotrajan posao koji je trajao puna četiri sata. Daljnje napredovanje slijedeći dan bilo je relativno lako. Sa police spušten je materijal i Vrbek se je počeo spuštati. Zahvaljujući sistemu samosiguranja on brzo došao dno jame. U završnom dijelu jama je blatna i mokra. Izmjerenje je dubina jame: 132 metra! Topografsko snimanje i fotografiranje jame brzo je završeno. Počelo je sa izlaskom. Iako mokri i umorni, speleolozi su brzo izšli iz jame i izvukli materijal. Još jedan zadatak stavljen pred speleologe »Velebita« uspješno je obavljen. Uspjeh je postignut zahvaljujući primjenu sistema samosiguranja i lijepog vremena. Ova jama ujedno je i najdjublji objekt koji je SO PDS »Velebit« istražio u ovoj godini.

Dubravko Penović

SPELEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE U MALOJ PAKLENICI

Prvomajske praznike 1968. iskoristili su speleolozi PDS »Velebit« za istraživanje u Maloj Paklenici. Poduzeta je jednodnevna tura: Anića luka—Borisov dom—Ivine vodice—Mala Paklenica—Anića spilja ili Alpinistička spilja.

Hajdučka spilja duga je 90 m, a kanal se počinje od ulaza do završetka pod kutem od 30 stupnjeva. Na kraju ima vode i nešto siga.

Alpinistička spilja, koju smo tako nazvali poradi teške pristupačnosti, velikih je dimenzija. Njen ulaz ima u promjeru oko 50 m, a dužine je oko 250 m. Tačne dimenzije nismo mogli ustvrditi zbog nedostatka vremena. Na kraju ogromne dvorane, čijim smo se dimenzijama divili, nalazi se kanal od 25 m koji je ukršten prekrasnim stalagmitima i stalaktitima, zavjesama i kaskadama preko kojih teče voda. I ova spilja također je nagnuta pod kute od 30 stupnjeva.

Osim ovih dviju spilja koje su istraživane, rekognoscirane su još 4 spilje koje nismo imali vremena istražiti.

ALPINISTIČKA ŠKOLA U ZAGREBU

U Zagrebu je završila s radom alpinistička škola u organizaciji Alpinističkog odsjeka PD Sveučilišta »Velebit«. Održavanje škole bilo je organizirano tako da se svakog četvrtka u društvenim prostorijama »Velebita« predavalo sa temama iz alpinizma, dok se subota i nedjelja koristila za praktičku nastavu na terenu. Prvi informativni sastanak održan je 11. travnja, dok je službeno otvaranje škole uslijedilo 18. travnja uz predavanje Ismeta Baljića »Kroz naše i inozemne planine«. U nedjelju 21. travnja izvedena je i prva tura Medvednicom s vježbama u vezivanju uzlova i u orientaciji.

Tokom dva mjeseca, koliko je škola trajala, polaznici su bili upoznati s najosnovnijim podacima o alpinističkom djelovanju. Vježbe su održane na Oklju, Kleku, Gorskom Zrcalu i Pustodolu na Medvednici, Vršiću i Samarskim stijenama. Polaznici su 15. i 16. lipnja upotrebili stečeno znanje u svladavanju alpinističkih smjerova u stijeni Kleka. Tom prilikom ispegnjano je 22 čovjek-smjera. Instruktori su i predavači pretežnim dijelom bili članovi »Velebita«, no u pomoći su priskočili i poznati penjači iz PD »Željezničar«, »Kamenjaki« i »Morsor«. Samo vodstvo škole bilo je povjereno zagrebačkim alpinistima i gorskom spasavacu Antunu Filipčiću, dok su kao nastavni kada u školi radili I. Baljić, H. Lukatela, N. Jakić, M. Pleško, B. Aleraj, B. Spoljarić, F. Rapotec, J. Kirigin, K. Sambolec, S. Gilić i V. Bubanj.

U četvrtak 27. lipnja škola je završila podjmom priznanja redovnim polaznicima škole, koji su stekli mogućnost da unutar alpinističkih odsjeka stiču zvanje alpinističkog pripravnika. Među polaznicima najveći je broj iz PDS »Velebit«. To su Đurđica Kušec, Marija Badovinac, Dean Rozenweig, Vera Vlašiček, Miro Lojen, Viktor Tabaković, Zdravko Čavlek, Zoran Pucić i Alka Baljić. Slijede iz PD »Bilogorac« Velimir i Marijan Corda, i Krešo Širovec, iz PD »Zagreb-matica« Tomislav Skunca i Boris Beraković, iz PD »Željezničar« Zvonko Jeh i Stjepan Preindl, iz PD »Rade Končar« Zvonimir Flrst, iz PD »Runolist« Goran Rubić, iz PD »Zanatlija« Vjekoslav Dežmar, te Božidar Kuzle, koji nije član nijedne planinarske organizacije.

Treba istaknuti interes koji je vladao za školu kao i broj polaznika koji su je završili. Treba pohvaliti organizatora škole AO PDS »Velebit«, a posebno istaknuti vodu škole Antuna Filipčića, koji je vrlo savjesno pripremio školu, izvršio sve poslove u odnosu na propagandu i okupljanje polaznika, kao i plan škole realizirao. Hrvatski alpinizam završetkom ovogodišnje alpinističke škole dobiva nova imena. Koliko će kod njih vladati interes da svoje znanje prošire, da se upuste u penjanje kvalitetnih smjerova i da postigu odredene rezultate, pokazat će budućnost.

Branimir Spoljarić

VIJESTI IZ ALPA

Poljski alpinisti izveli su 10. ožujka ove godine drugi zimski uspon po sjevernoj stijeni Aiguille Blanche de Peuterey u masivu Mont Blanca. Prvi zimski uspon ovom teškom stijenom izvela su 1961. dva vodiča iz Courmayeur-a, L. Bellfond i C. Ollier. Clanovi poljskog naveza bili su u A. Kozłowski, J. Michalski, J. Poreba i A. Zawada.

Između 15. do 22. ožujka ove godine pokušao je vodič Jacques Sangnier uspeti se smjerom Croz, kojim se u zimi još nitko nije uspeo. Na gotovo pola svladanog uspona zaustavila ga je snaga oluja i sprječila napredovanje.

U Švicarskim Alpama pokrajine Wallis, na zaledeni vrh Dent Blanche (4364 m), popeo se 1. ožujka 1968. tamošnji vodič Camille Bournissen i tako sam izveo prvi zimski uspon preko sjeverne stijene ove visoke planine. Švicarska štampa označila je ovaj uspon kao izuzetan potvrat.

Prvi zimski uspon po zapadnoj strani teškog vrha Weisshorn (4512 m) izveli su švicarski vodiči Régis i Florentin Theytaz u vremenu od 27. veljače do 2. ožujka 1968. Weisshorn se također nalazi u pokrajini Wallis (južna Švicarska) i u neposrednom susjedstvu visokih masiva, kao što su Matterhorn (4505 m), Zinalrothorn (4223 m), Dom (4554 m), Monte Rosa (4638 m), Breithorn (4171 m), te već spomenuti Dent Blanche (4364 m).

Poljski alpinisti K. Glazek i K. Zdzitowiecki izveli su 19. kolovoza 1967. novu varijantu izlaza ispod vrha Finsteraarhorn (4275 m).

U prosincu prošle godine i siječnju ove godine talijanski su alpinisti izveli niz teških zimskih uspona, od kojih su posebno zapaženi prvi zimski uspon sjeveroistočnim smjerom na vrh Brenta Alta, kao i na vrh Cima d'Ambiez, oba u grupi Brenta nedaleko grada Trenta.

U masivu Civetta alpinisti Coccolini i Gherbazi izveli su prvi zimski uspon na vrh Cima della Busazza u vremenu od 24. do 26. prosinca prošle godine.

PLR

EKSPEDICIJE U ANDE PATAKONIJE

Ekspedicija talijanskih alpinista iz Bergama, koju je vodio alpinista Piero Nava, osvojila je 31. siječnja ove godine jedan od težih vrhova masiva Paine. Za ovaj uspon morali su pretodno postaviti 1000 metara dugo uže sa 150 pola puta morali vratiti.

Jedna francuska ekspedicija, koju su predvodili alpinisti F. Guillot i J. Kelle pokušali su osvojiti bizarni vrh Fitz Roy po istočnom brdu, koji je znatno viši i teži od Bonattijevog smjera u stijeni Dru (Masiv Mont Blanc). Veoma loše vremenske prilike nisu dozvolile da uspon izvedu do kraja, već su se negdje sa pola puta morali vratiti.

Из istih razloga, lošeg vremena, jedna engleska ekspedicija izvrsnih alpinista nije uspjela izvesti uspon na Cerro Tore po novoj varijanti.

SKUP ALPINISTA »PAKLENICA 1968«

Ovogodišnji susret jugoslavenskih alpinista u Paklenici postigao je izuzetan uspjeh. U lijepom kanjonu Velike Paklenice na Velebitu okupilo se oko 45 jugoslavenskih alpinista u vremenu od 1. do 5. maja. Već prije službenog dijela susreta, u logoru ispod Anića kuka boravila je veća grupa slovenskih alpinista, koji su izvršili i veći broj penjačkih uspona, ali načinost ti rezultati nisu registrirani kod organizatora. Prema riječima pročelnika Alpinističkog odsjeka PDS »Velebit« Borislava Aleraja evidentiran je 91 čovjek-smjer u usponima od III do VI stupnja težine.

Lijepo vrijeme i dobra organizacija koju su provedeli zagrebački studenti utjecalo je na tako velik odaziv alpinista. U susretu su sudje-

lovali alpinisti i penjači iz planinarskih društava »Velebit«, »Zagreb-matica«, »Željezničar«, zatim iz splitskog »Mosora« i riječkog »Kamenjaka«, Akademskog planinarskog društva iz Ljubljane, »Ljubljana-matica«, iz mariborskog »Kozjaka«, Alpinistički odsjek Celje, te Alpinistički odsjek Niš. Organizator AO »Velebit« izradio je ukusne prospekte s opisima penjačkih smjerova, a učesnicima je bila na raspoloženju i knjiga Zlatka Smerke »Alpinistički vodič« što im je omogućilo upoznavanje penjačkih smjerova i mogućnosti prvenstvenih uspona. Tokom boravka u Paklenici penjači su ponovili skoro sve smjerove. Tako su ponovno i po nekoliko puta ispenjani Brahmov smjer, Centralni kamen, Kanjonski smjer, Mosoraški i Kaminski, zatim Lijevi greben, Maleni smjer itd. Izvršeno je i drugo ponavljaje najtežeg smjera u stijeni Aniča kuka. To je poznati smjer Klin VI stupnja težine. Njim se popeo slovenski navez Andrej Kalar i Vlado Schlamberger. U vrlo teškom Mosoraškom smjeru našlo se osam naveza, što svjedoči o kvaliteti penjača okupljenih u Paklenici. Izgleda da jedino nije izvršeno ponavljanje vrlo teškog Velebitskog smjera, koji također nosi ocjenu VI stupnja težine.

Slovenski penjački navez Vasja Deberlet i Karel Hauser, članovi Akademskog alpinističkog odsjeka, ispunjeli su prvenstveni smjer koji kreće lijevo od poznatog Velebitskog smjera. Smjer je dobio ime »Ljubljanski smjer«, a za njegovo svidavanje potrebno je 10–12 sati. Prvi penjači dali su mu ocjenu V+. Isti navez penjača uspeo se smjerom koji kreće desno od Akademskog. Smjer je kratak, oko 120 metara i ocjenjuje se sa V stupnjem težine. Za njegovo svidavanje potrebno je oko tri sata. Penjački navez iz Akademskog alpinističkog odsjeka Gregor Rupnik i Stane Kranjc ucrtili su nov smjer u predjelu Manite peći. Njihov »Kaminski smjer« u dužini od oko 450 metara ima u srednjem dijelu težinu od IV–V stupnja. Vrijeme penjanja prvih penjača iznosilo je 3 do 4 sata.

Uz slovenske penjače, koji su izveli najveći broj uspona i pokazali izvanrednu kondiciju, zagrebačke su djevojke i ovaj puta pokazale svoj napredak. Tako su ženski navezi iz Zagreba zabilježili 26 smjerova što je očiti uspjeh. Potrebno je također istaknuti da je izvršeno pet prvenstvenih uspona.

Na kraju treba istaknuti dobru organizaciju Alpinističkog odsjeka PDS »Velebit« koji je dokazao da sa skromnim sredstvima može izvesti jedan tako značajan pothvat u jugoslavenskom alpinizmu.

Branimir Špoljarić

»KENNEDYJEV SMJER«

Dvojica talijanskih alpinista odlučili su se na uspon ekstremno teškim smjerom kroz Torre Venecia. O tom usponu ekskluzivno pravo objavljivanja imao je dnevnik »Giorno«, pa se tek 17. lipnja doznalo kako je uspon uspio.

Koliko je uspon bio težak najbolje govori podatak da su dvojica alpinista provela u stijeni 228 sati ili 13 dana, a od toga su 9 bivaka imali u snijegu. Poprečno su tokom jednog dana prolazili 28–29 metara uspona. Ako spomenemo da su tokom uspona zabilježili oko 400 klinova, a sa sobom nosili 15 kg raznog fotografskog materijala i rekvizita, zaista ostajemo bez riječi. Najveći problem u izvođenju smjera bio je jedan strop koji su nakon brojnih pokušaja ispenjali. Bilo je to 16. lipnja, a onda

su slijedećeg dana izašli iz stijene. Izlaz iz smjera kretao se kroz slapove hladne vode, odnosno kroz izlaz smjera Tissi. Na vrhu su se Enriko Mauri i Mirko Minuzzo sreli sa dvojicom münchenskih alpinista. Kako su Mauri i Minuzzo za atentat na Roberta Kennedyja doznali za vrijeme uspona, odlučili su da smjer nazovu njegovim imenom. O težini uspona realnu ocjenu moći će dati tek ponavljaci, ali se u alpinističkim krugovima vjeruje da će »Kennedyjev smjer« još dugo vremena ostati nedostupan ponavljacima zbog svoje izuzetne težine i dugotrajnog boravka u usponu.

Branimir Špoljarić

ZENSKA ALPINISTIČKA EKSPEDICIJA

Kako je ženski alpinizam u svijetu mnogo razvijeniji nego kod nas, ne treba nas začuditi, ako u inozemstvu štampi nadamo podatke o organizaciji samostalnih ženskih alpinističkih ekspedicija. Jedna od takvih ekspedicija upravo je u toku, a vodi je Mollie Porter, 29-godišnja profesorka alpinizma iz Škotske. Ekspedacija ima namjeru da se iskrca na otok Južne Georgije, koji leži nasuprot Ognjene zemlje, i da izvrši uspon na vrh Triju braće na koji do sada nije stupila ljudska nogu. Britanske alpinistice imat će velikih poteškoća, jer će kompletan materijal morati nositi na ledima, budući da površina ledjenjaka ne odgovara upotrebi saonica s pasjom zapregom. One ujedno imaju i naučno-istraživačkih namjera za Kraljevsko zemljopisno društvo. Još jedan podatak, od šest članica, koliko ih sudjeluje u ekspediciji tri su udate, dok jedna ima već i djecu.

Branimir Špoljarić

ZIMSKI USPONI U CIVITTI

Pod zimskim uvjetima početkom ove godine ispenjan je okskremno težak smjer u Torre Trieste u Civettu. Alpinisti, braća Antonio i Giovanni Rusconi, ponovili su Piussi-Redaellijev smjer, koji je vrlo rijetko ponavljani zbog svoje izuzetne težine, a nosi ocjenu VI+ stupnja težine. Penjači su u stijeni boravili osam dana sa sedam bivaka a temperatura je iznosila između –18 do –20°C.

U isto vrijeme u području Civette našla se alpinistička trojka iz Japana Hattori Yoshino, Nasatosai Tesaima i Mitsvo Fakuda. Njihova je namjera bila da se usponu Solloder-Lettembaurovim smjerom, ali su od te nakane odustali. Hattori je već prošle godine namjeravao penjati ovaj smjer, ali je morao odustati zbog pada, koji nije imao većih posljedica. Ovaj alpinista zaista je izuzetan. Ubraja se među najpoznatije japanske alpiniste, star 27 godina, oženjen, po profesiji direktor sportske vetrarne u Tokiju. Među svoje alpinističke uspjehe u Evropi svrstava uspon sjevernom stijenom Matterhorna 1963, dok je iz Eigerovog smjera morao dva puta izaći i odustati. Među usponima na Kavkazu bilježi 1966. uspon kroz sjevernu stijeni Bashare. Napisao je i dvije knjige: »Od Hotake do Eigera« i »U sjevernoj stijeni Matterhorna«. A evo, u čemu se sastoji njegova izuzetnost! U svojoj 18 godini ostao je po zimi osam dana u stijeni, pa su mu morali amputirati noge skoro do gležnjeva. Sada hoda i penje s posebnim protezama.

Branimir Špoljarić

Prijenosnočni usponi

DIREKTNI SMJER U OBLIKU NA TRESKAVICI

Pristup. Od planinarskog doma na Kozojoj Luci markiranim putem na Sišan dô, te lovačkim putem ispod Zubova do pod sjevernu stijenu (slika desno).

Opis. S lovačke staze po siparu u stijenu, lijevo od uskog kamina po razvedenoj stijeni pravo gore (klinovi) do pod prevjesa. Ispod prevjesa desno prijeći glatku polici u kamen. Kamonom do uglavljenog kamenja, a od njega lijevo u razvedenu stijenu (klin) po kojoj u neizraziti kamen i njime na vrh.

Silaz. S vrha markiranim putem preko Crnog jezera do doma.

Ocjena smjera. Težina V, mjestimično IV i II (izlaz), dužina 180 m, trajanje uspona 3 sata.

Penjali: Ilija Dilber i Faruk Zahirović 14. VIII 1966.

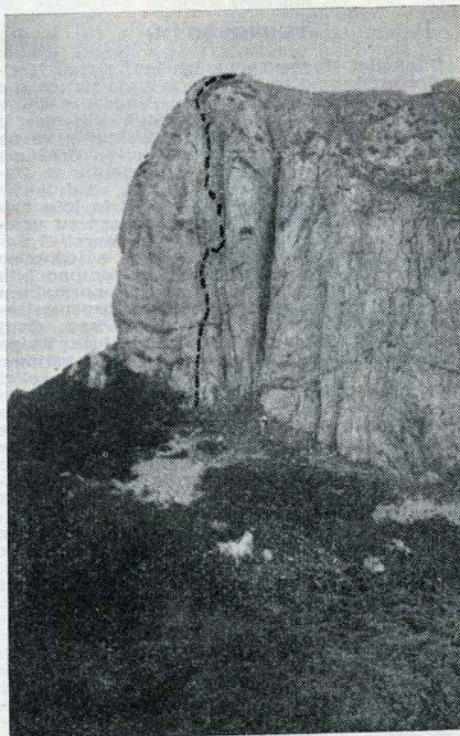
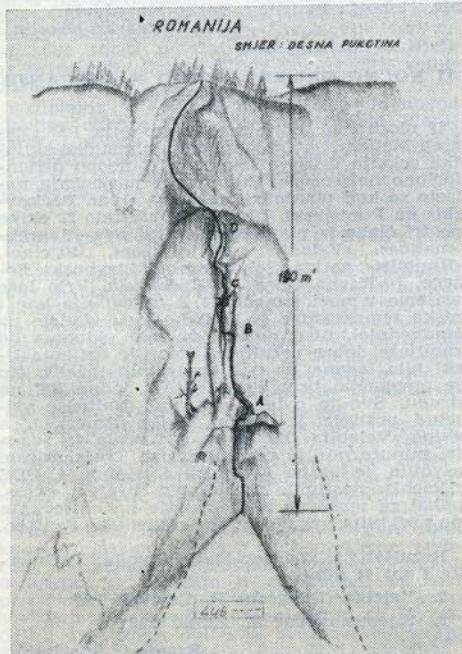
DESNA PUKOTINA U STIJENI ROMANIJE

Pristup. Od doma na Romaniji markiranim putem do zuba.

Opis. Sa sedlača iza zuba po razvedenom terenu do osiguravališta (A), odatle lijevo, te po okomitim pločama pravo gore do žutog kamena (B). Od kamena prijeći u lijevo do velikog kamina (C). Iz kamina na dobro osiguravalište pod prevjesom (D). Preko prevjesa na greben i po njemu iz stijene.

Ocjena uspona. +IV, izlaz III, dužina 130 m, trajanje uspona 3 sata.

Penjali: Ilija Dilber, Petar Hilčićin i Hajrudin Delić 3. X 1965.

VARIJANTA »ZELJEZNIČARSKOG SMJERA« U PEŠTI-BRDU NA ČVRSNICI

Prvi penjali: Faruk Zahirović (PD »Igman«, Sarajevo) i Dieter Cukrowski (PD »Bjelašnica«, Sarajevo), 23. 6. 1967.

Pristup: vidi »Naše planine« 1963, strana 90; Zeljezničarski smjer.

Opis: Zeljezničarskim smjerom do kraja potekoča. Na početku gornjeg dijela stijene, gdje Zeljezničarski smjer ulazi u snježni kuloar, prijeći ulijevo na markantnoj širokoj gredi oko 40 m. Po plitkim žlijebovima i preko ploče 40 m gore (zamke, 1 klin), konačno kratkom priječnicom 5 m udesno ispod prevjesa do osiguravališta (V). Sada 30 m koso lijevo gore do početka kuloara (III), koji se međutim odmah napušta, penjući se 40 m koso desno gore do brida (II). Od dobrog osiguravališta tačno na bridu, preko odломljenog bloka, 40 m po samom bridu gore do najviše točke amfiteatra (V + VI).

Silaz: vidi »Zeljezničarski smjer«.

Ocjena: znatno teže od najtežih mesta »Zeljezničarskog smjera«. Trajanje penjanja zajedno za Zeljezničarskim smjerom u početku oko 5 sati.

»VUGROVEC 1968«

U okolini Vugrovec na istočnoj strani Medvednici održano je mjeseca svibnja natjecanje u orijentaciji pod naslovom »Vugrovec 68« u organizaciji planinarskog društva »Sljeme« iz Zagreba. U nedjelju u 8 sati sakupilo se na startu triнаest ekipa iz planinarskih društava »Zagreb-matica«, »Sljeme« i »Velebit« iz Zagreba, zatim »Krndija« iz Našica, »Kalinik« iz Križevaca i »Konjuh« iz Tuzle. Vrlo loše vrijeme, kiša i raskvašeni teren mnogo su utjecali na kvalitet natjecanja. Uz vrlo veliki napor natjecatelji su se prebacivali s jedne na drugu kontrolnu tačku, kojih je ukupno bilo sedam. Za stazu, koja bi se pod normalnim uvjetima mogla preći za tri sata, prvoplaširajoj ekipi trebalo je više od pet sati. Ovaj podatak najbolje govori o težini staze. Ekipa koja se najdulje zadržala na stazi ima vrijeme od sedam sati i 15 minuta sa pronađene četiri kontrolne tačke. Naime, samo su dvije ekipe pronašle sve zadane kontrole, dok su ostale odustajale nakon četvrte, odnosno jedna je pronašla samo tri, dok su tri ekipe pronašle samo dvije kontrolne tačke. Na natjecanju je sudjelovao jedan pojedinač izvan konkurenkcije, Mladen Pintarić iz »Zagreb-matica«, koji bi zauzeo četvrtu mjesto.

Natjecanje je dobro izvelo PD »Sljeme« iz Zagreba, a posebno treba istaknuti odbor za organizaciju natjecanja u sastavu: Ivo Plavec, Ivo Pleić, Miroslav Mateček i Ivica Čeak, koji je uložio mnogo truda da natjecanje uspije.

REZULTATI:

1. »Zagreb-matica« I. Z. Smerke, S. Horvat, C. Cross 5,04 sati 7 KT
2. »Sljeme« I, S. Cop, A. Lebar, M. Maljković 5,17 sati 7 KT
3. »Sljeme« III, M. Žunić, J. Puljko, M. Žunić 5,24 sati 7 KT
4. »Krndija« I. N. Pavlović, B. Denisov, M. Kruljac 5,22 sati 4 KT
5. »Sljeme« IV, A. Kulaš, Z. Adrinek, T. Pasarić 6,30 sati 4 KT
6. »Kalinik«, Z. Bojko, L. Konflic, F. Zemljak 6,18,45 4 KT

B. Špoljarić

DAN MLADIH PLANINARA NA MEDVEDNICI

Kao svake godine tako je i početkom ovog ljeta Planinarsko društvo »Grafičar« organiziralo je Dan mlađih planinara na Medvednici nedaleko svoga planinarskog doma. Po vrlo lijepom sunčanom i toplog vremenu oko planinarskog doma ispod Malog Sliemena skupio se lijepr broj planinara iz Zagreba, a kao gosti sudjelovali su i članovi PD »Kalinik« iz Križevaca, PSD »Avala« iz Beograda i PD »Klekovača« iz Prijedora. Na programu ove planinarske manifestacije nalazilo se orijentaciono natjecanje po opisnoj karti sa startom u 9 sati. Na startu su se pojavile ekipe iz Zagreba, Križevaca, Beograda i Prijedora. Ukupno 13 ekipa. Favoriti su bili članovi »Sljeme« iz Zagreba, koji svojim nastupima uvijek društvu donose neki trofej. Tako je

bilo i ovaj puta. Međutim iznenaduje dobar plasman članova »Kalinika« koji su osvojili treće mjesto zaostavši za prvoplaširanim ekipom svega 14 minuta. Kako staza nije bila teška sve su ekipe završile natjecanje. Ukupno je bilo četiri kontrolne tačke. Na danu mlađih planinara na Medvednici sudjelovalo je i CKUD »Ognjen Prica« sa svojim mandolinističkim i harmonikaškim orkestrom. Planinari su proveli jedno vrlo ugodno poslijepodne.

Rezultati natjecanja:

1. PD »Sljeme« IV 1.10 sati, voda Marijan Žunić
2. PD »Sljeme« I 1.18 sati, voda Srđan Čop
3. PD »Kalinik« Križevci, 1.24 sati, voda Zvonko Bojko
4. PSD »Avala« Beograd 1.27 sati, voda Bane Bulatović
5. PD »Grafičar« 1.32 sati, voda Darko Luš

ZONSKO ORIJENTACIONO TAKMIČENJE NA OZRENU

U organizaciji Planinarskog društva »Konjuh« iz Tuzle, održano je u nedjelju 23. juna 1968. godine na planini Ozren »Zonsko orijentaciono takmičenje«. Na takmičenju su učestvovale četiri ekipe.

U konkurenčiji seniora prvo mjesto je osvojila ekipa Planinarskog društva »Svatovack« iz Lukavca sa 942 boda ispred ekipe »Konjuh 1«, koja je sakupila 722 boda.

Pobjednička ekipa nastupila je u sastavu: Franjo Mandić, Rajko Nešković, Trivun Kata nić, Nebojša Radišić i Boško Kovačević.

Marko Nikolić

II NOĆNO ORIJENTACIONO NATJECANJE NA MEDVEDNICI

U okviru 20. obljetnice postojanja PD »Zagreb-Matica«, Omladinsko-alpinističko-skijaška sekacija društva izvela je II noćno orijentaciono natjecanje. Cilj i start natjecanja nalažio se kod planinarskog doma »Ivan Pačkovski« na Puntijarki. Ukupno je startalo 22 ekipe po tri člana iz planinarskih društava »Zagreb-matica«, »Velebit«, »Zeljezničar«, »Sljeme«, »Runolist«, zatim »Sokolovac« iz Slavonske Požege, i »Ravna Gora« iz Varaždina. Vrlo loše vrijeme u noći između 18. i 19. svibnja kao i niske temperature (-2°C) koje su vladale na Medvednici, nisu mnogo smetale ekipama da zabilježe dobre rezultate. Staza je orijentacijski bila lagana, sa pet kontrolnih točaka, što je omogućilo brzo prelaženje s jedne KT na drugu. Sve je ovisilo o brzini. Najbolje vrijeme postigla je ekipa Zlatka Smerke, a ekipa »Velebita« III je na cilj stigla za svega tri minute poslije prvoplaširane. Treće mjesto osvojila je ekipa »Sljeme«. Kako je PDS »Velebit« nastupilo s najvećim brojem ekipa, pokal za masovno sudjelovanje na natjecanju po prvi put primilo je ovo studentsko društvo.

Rezultati: 1. »Zagreb-Matica« voda: Z. Smerke 1 sat 44 minute

2. »Velebit« III voda: R. Čepelak 1,47

3. »Sljeme« voda: M. Žunić 2,12

Branimir Špoljarić

IX redovna skupština PSJ

Na Tomislavovom domu na Medvednici održana je 18. i 19. maja IX. redovna skupština Planinarskog saveza Jugoslavije kojoj je predsjedao predsjednik Planinarskog saveza Hrvatske Božidar Skerl uz prisustovanje dra Marijana Brezeli i delegata svih planinarskih republičkih saveza.

Na skupštini je istaknuta raznolikost rada organizacije, koji obuhvaća niz specifičnih aktivnosti od alpinizma, speleologije i gorske službe spasavanja do organizacije natjecanja, pohoda i rekreacionih izleta za šire članstvo. Iako je tokom prošlih godina — istaknuto je na skupštini — zabilježen osjetan pad članstva, planinarska se organizacija sa svojih 106.000 članova može ubrojiti među najmasovnije organizacije u Jugoslaviji. Posebna pažnja u organizaciji usmjerena je na održavanje i izgradnju planinarskih objekata. Međutim vrlo mala sredstva onemogućuju da taj rad postigne pozitivne rezultate. Delegati su se kritički osvrnuli na zapostavljanje planinskih područja u jugoslavenskoj turističkoj politici izjasnivši se da potrebu odvajanja sredstava iz turističke djelatnosti za izgradnju i nužno održavanje postojećih objekata u planinama. Većina učesnika u diskusiji založila se za jačanje brojčanog stanja u organizaciji i pronalaženja novih formi rada. Kako su svih republički savezi uključeni u SOFK, izuzev Planinarskog saveza Slovenije, delegati su kritizirali odnos u pojedinim republikama na relaciji SOFK—planinarstvo. Naime, kao primjer navedeno je da se alpinizam kao vrhunski domaći planinarske aktivnosti često ne smatra sportskom djelatnošću. Sredstva za školovanje toga kadra veoma su mala, iako su se jugoslavenski alpinisti afirmirali i u svjetskim ramarjima. Skupština je potermalila potrebu uže suradnje sa izviđačkom organizacijom, kao i sa zavodima za zaštitu prirode i organizacijama jugoslavenskog Crvenog križa. Prihvatanjem novog statuta delegati su odredili i novi status Planinarskog saveza Jugoslavije, koji će od sada imati položaj koordinacionog tijela na principima dobrovoljnog udruživanja republičkih saveza.

Skupština je završila radom izborom novog glavnog odbora PSJ. Za predsjednika Planinarskog saveza Jugoslavije izabran je ponovno dr Marijan Brezeli, za potpredsjednika generalmajor Milivoj Gluhak, a tajnika Aleksandar Posteljnik.

ZAKLJUČCI IX REDOVNE SKUPŠTINE PSJ

Skupština je konstatirala da rad Planinarskog saveza Jugoslavije posljednjih godina karakterizira sve veće prenošenje aktivnosti na planinarske saveze republika i njihovo osamostaljenje, što je sve u duhu općedruštvenih kretanja u zemlji. Takva je orientacija praktično prerasla dosadašnje organizacione forme Planinarskog saveza Jugoslavije i suštinski izmjenjila njegovo mjesto i ulogu.

Da bi potvrdila postojeću praksu i omogućila uspješniji razvoj planinarstva u cijelini, Skupština je donijela novi Statut PSJ, dobrovoljne asocijacije planinarskih saveza republika, a zatim konstatirala i zaključila slijedeće:

Podizanjem životnog standarda radnih ljudi, kao i prelaskom na novo radno vrijeme, stvoreni su uslovi za sve češći boravak građana u prirodi, a naročito u planinama. Ti novi posjetioci planina predstavljaju bazu za omašovljenje planinarskih organizacija, čiji je zadatak da raznim oblicima rada zainteresiraju građane za organizirano pohađanje planina.

Osnovni i najmasovniji vid planiranjenja ostaje i dalje izletništvo, koje u uslovima dužeg nedjeljnog odmora poprima još veći značaj. U organiziranju izleta neophodna je tješnja suradnja sa sindikalnim organizacijama, radnim kolektivima i školama, u kojima postoje potencijalne mogućnosti za formiranje novih planinarskih aktiva. Ovo naročito zbog toga što te organizacije imaju dobre kadrove, a često i solidnu materijalnu bazu. Takva bi saradnja bila od obostrane koristi. U toj djelatnosti planinarski aktivisti mogu dati svoj velik doprinos.

Više nego do sada potrebno je orijentirati se na organiziranje godišnjih odmora planinara i drugih građana u planinama putem stalnih i pokretnih logorovanja.

Da bi se planinarska organizacija pomlađivala i omasovljavala, naročitu pažnju treba posvetiti radu sa omiladom. Taj će rad biti uspješniji ako se zasnova na neposrednim akcijama, pri čemu se ne bi smjeli zanemarivati atraktivnost i kulturnozabavni život. Takvim zanimljivim formama lakše će se ostvarivati idejnoodgojna komponenta u radu sa mladima. Jedan od uslova uspješnog rada sa mladima je i veće angažiranje prosvjetnih radnika u planinarstvu, u cijelini.

Alpinizam bi trebao biti usmjerjen na stvaranje jedinstvenog kvaliteta u svim planinarskim savezima republika. To se može postići školovanjem alpinističkih kadrova i stalnim akcijama. U tom smislu alpinisti bi trebali putem svoje koordinacione komisije, i dalje organizirati savezne seminare za alpinističke rukovodioce i instruktore, u svrhu usvajanja savremene tehnike i teorije alpinističkih znanja. Uz to valja organizirati i savezne i republičke logore alpinista, radi upoznavanja domaćih planinskih masiva, osvajanja novih pristupa u stijenama, kao i sistematskih uspona po već ispenjanim smjerovima. Istim metodom akcija na bazi organiziranog logorovanja u inostranstvu, mogu se na najbrži i najbolji način spremati alpinisti za ozbiljne potpovite u stranim glečerskim masivima, a po mogućnosti i za odlazak u ekspedicije.

Sigurnost u planinama mora i nadalje biti briga čitave planinarske organizacije. Gorska služba spasavanja, kao specijalizirana dobrovoljna služba, ostaje nosilac ove aktivnosti. Njena osnovna i glavna aktivnost razvijava se u okviru stanice GSS na teritoriji jedne ili više komuna.

Radi daljeg unapređenja GSS i povećanja sigurnosti u planinama potrebno je posvetiti još veću pažnju preventivnim nesrećama na svim nivoima. Organiziranjem seminara i tečajeva treba ostvarivati još intenzivniju obuku kadrova po jedinstvenom jugoslavenskom programu, te omogućiti razmjenu iskustava, provođenje jedinstvenih organizacionih principa medicinske doktrine i unifikaciju opreme prema međunarodnim (IKAR) normama. Također, valja preduzimati dalje mjere i za bolju tehničku opremljenost GSS, dalje razvijati suradnju sa srodnim organizacijama u zemlji i još se intenzivnije koristiti iskustvima srodnih službi u inostranstvu. Pored učešća u radu Međunarodne komisije za alpsko spasavanje (IKAR) treba njegovati i bilateralnu i multilateralnu saradnju i razmjenu sa inostranim službama spasavanja.

Potrebno je nastojati da se sigurnost na žičarama i u velikim planinarskošumarskim centrima riješi i zakonskim propisima. Te raditi na reguliranju pravnog statusa GSS. U radu GSS treba više saradivati i sa organima SUP-a, Civilne zaštite, JNA, Crvenim križem i drugim srodnim organizacijama.

Planinarski savez Jugoslavije treba u svom budućem radu ozbiljno prići izdavačkoj djelatnosti i taj zadatak postaviti kao jedan od osnovnih. Naročito se osjeća potreba za izdavanjem stručnih publikacija za ospozobljavanje članstva (alpinista, vodiča, spasavalaca GSS, speleologa i dr.). Posebno se postavlja zadatak izdavanja novog vodiča po planinama Jugoslavije, jer je raniji vodič odavno zastario. Vodič treba da bude ne samo efikasna propaganda planinarstva, nego i praktični priručnik za svakog planinara. Trebalo bi nastojati da se stampa i planinarski priručnik, koji bi sadržavao sva znanja potrebna pojedincu na pohodu, a osnovnoj organizaciji u svakodnevnom radu i obrazovanju kadrova.

Više nego do sada treba obavještavati redakcije svih većih listova, radio-stanica i televiziju o radu planinarskih organizacija — redovnim dostavljanjem informativnog materijala — i nastojati da se otvore stalne rubrike u dnevnoj štampi, kao i stalne radio i TV emisije.

I dalje treba poklanjati punu pažnju organizaciji i ostvarivanju što većeg broja planinarskih akcija. Planinarske škole i tečajevi, planinarska takmičenja svih vrsta, transverzale, pohodi, stalna i pokretna logorovanja, a naročito organiziranje planinarskih izleta »bratstva i jedinstva« jesu kako forme rada za omasovanje i obučavanje planinarskih kadrova, tako još više, akcije koje omogućavaju međusobno upoznavanje planinara širom naše zemlje i međusobnu razmjenu iskustava. U tome ima osobitu važnost odgajanje planinarske omladine na tradicijama NOB.

Treba razvijati i nove oblike planinarskih takmičenja, takve koji će obogaćivati njihov sadržaj i privlačiti što više mladih planinara.

Speleološka aktivnost planinara je svakim danom sve intenzivnija i okuplja sve više mladih ljudi. Razvoj te aktivnosti može se još unaprediti ako se speleološkim aktivistima osigura specijalna kolektivna oprema. To je važan zadatak planinarskih društava i saveza.

Prvo jugoslavensko savjetovanje o zaštiti prirode, održano na inicijativu PSJ, izuzetno je velik uspjeh planinara i drugih društvenih faktora u pogledu zaštite prirode, koja je ozbiljno ugrožena. Planinari i planinarske organizacije imaju sada obavezu da intenzivnije rade u duhu stavova iznijetih u referatu »Planinarstvo i zaštita prirode« i da šire koordiniraju svoj rad sa drugim činocima od kojih ovise zaštita prirode. Pošto će 1970. godina biti proglašena međunarodnom godinom za zaštitu prirode, treba posvetiti posebnu pažnju sistatskom pripremanju planinara i planinarskih organizacija za tu godinu.

Saradnja Planinarskog saveza Jugoslavije sa armijom bila je veoma korisna za razvoj planinarstva u zemljama. Planinari visoko cijene pomoći JA planinarima i u isto vrijeme izražavaju želju da se dugogodišnja saradnja produži na obostranu korist. U daljoj saradnji sa JA trebalo bi razvijati postojeće i pronalaziti nove oblike i sadržaj rada, počev od planinarskih društava do PSJ.

Planinarski turizam u našoj zemlji nije dovoljno razvijen i organiziran, pa nema ni odgovarajući ekonomskofinancijski efekt za naše organizacije. Nameće se potreba formiranja specijalne službe u okviru planinarske organizacije, koja bi ga preko poslovnicu za planinarski turizam propagirala i bila u stanju da zainteresiranim domaćim i stranim izletnicima, alpinistima i drugim planinarama i građanima pruži odgovarajuće usluge, a time i da pribavlja financijska sredstva za propagandu i izdavačku djelatnost.

Dosadašnja međunarodna saradnja PSJ pruža solidnu bazu za dalju aktivnost na tome polju. Skupština je pozitivno ocijenila činjenicu što planinarska društva i savezi samostalno uspostavljaju i održavaju međunarodne

veze, no u isto vrijeme je konstatirala da bi tu saradnju trebalo više koordinirati i da bi planinarski savezi republika trebali obavještavati PSJ o svim kontaktima na međunarodnom planu. Pored saradnje sa organizacijama drugih zemalja, PSJ treba da se i ubuduće angažira u radu UIAA (Međunarodna unija alpinističkih organizacija) i IKAR (Međunarodna komisija za službu spasavanja u Alpama).

Ekspedicije u inostrane planine omogućavaju našim vrhunskim planinarkama i alpinistima da usavršavaju svoja znanja i vještine, a njihovi uspjesi u osvajanju teško dostižnih planinskih vrhova predstavljaju lijep doprinos našem ugledu na međunarodnom planu. Glavni odbor PSJ će pružati podršku i pomoći u organiziranju ekspedicija u inozemstvu.

Planinarska organizacija Jugoslavije, vjerna svojoj tradiciji, i dalje će njegovati i organizirati masovne akcije kojima će se evocirati uspomene na slavne dane narodnooslobodilačke borbe. Tako se i ove jubilarne godine, u okviru proslave 25-godišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a, poređ niza lokalnih regionalnih i republičkih planinarskih akcija organizira i nekoliko saveznih: Smotra planinarskog podmlatka Jugoslavije na Sutjesci, Deveti slet planinara Jugoslavije u Logarskoj dolini i Stafeta planinara Jugoslavije iz svih republika.

Osvajanje planinarskih transverzala vrlo je privlačan vid planinarske aktivnosti, posebno za mlade. Zato je potrebno pristupiti organizaciji opće jugoslavenske planinarske transverzale. Korisno bi bilo da se u svrhu prikupljanja ideja za realizaciju ovog zadatka, preko časopisa »Naše planine« i »Planinski vestnik« raspisne odgovarajući konkurs.

Naročita briga i dalje treba da bude posvećena životu i radu studentske planinarske organizacije.

Novi način finansiranja fizičke kulture od federacije do komune nalaže da se preispita dosadašnji rad, mjesto i uloga planinarske organizacije Jugoslavije. Kriteriji Savezne komisije za fizičku kulturu o finansiranju programa centralnih sportskih saveza, na osnovu kojih se planinarska aktivnost ne može finansirati, jer nema karakter vrhunskog sporta, uticali su na smanjenje aktivnosti PSJ. Treba nastojati da sam sistem finansiranja ne utiče na društvenu ulogu PSJ. Bez obzira na to što planinarske organizacije dobrim dijelom finansiraju svoj rad, treba nastojati da one planinarske aktivnosti koje u većoj mjeri doprinose razvoju društveno-političkih zajednica od komuna do federacije, kao i međunarodnoj afirmaciji naše zemlje, finansiraju društveno-političke zajednice. Društvena uloga planinarske organizacije ne može se mjeriti mjerilima sportskih organizacija, a ni razvoj planinarskog sporta ne može se podrediti kriterijima finansiranja onih sportskih saveza, koji ne shvaćaju niti mogu da vrednuju društvenu ulogu planinarske organizacije. Glavni odbor PSJ treba da izbiri takav trećim PSJ, koji će ga učiniti nezavisnim od drugih sportskih saveza u pogledu finansiranja značajnijih planinarskih akcija.

Planinarski objekti i dalje predstavljaju materijalnu bazu i jedan su od važnih činilaca koji omogućavaju bliže upoznavanje planina i boravak na njima. Treba preporučiti planinarskim organizacijama da se, po ugledu na Planinarski savez Slovenije, izvrši neka vrsta kategorizacije planinarskih objekata. Status planinarskih objekata je reguliran posebnim propisima, odnosno Zakonom o ugostiteljstvu.

S obzirom na to da u većem broju planinarskih objekata nisu regulirani imovinsko-pravni odnosi, svim organizacijama koje rukuju ovim objektima preporuča se da to, po mogućnosti, što prije riješi. Također se preporuča ovim organizacijama da svoje objekte, kao i inventar u njima, osiguraju kod osiguravajućih zavoda.

»TRDINOVIM PUTEM«

»Trdinov put« prolazi kroz najljepše pređelete Doljenjske i Gorjanaca. Za osvajanje značake potrebno je preći kroz 12 kontrolnih točaka: Novo Mesto, Frata, Sotesca, Komarna Vas, Mirna Gora, Jugorje, Gorjanci—Dom na Vinčka Paderšića, Gorjanci—Dom na Polomu, Kostanjevica, Pieterje, Grad Otočac i Trška Gora. Tokom prvomajskih praznika od 1–6. svibnja ovim su putem prešli zagrebački planinari Rudolf Kres (PD »Rismjaki«) te Bogumil Janson i mr. ph. Ivica Štok (PD »Zanatlija«). Prema riječima Rudolfa Kresa tokom puta osjećala se nestašica vode. Iako izvora ima u izobilju, zbog jake suše oni su presahnuti.

Branimir Špoljarić

SEMINAR O PUTEVIMA KOMISIJE ZA VODICE PSH

Seminari vodiča postali su već tradicionalan oblik rada Komisije za vodiče PSH. U okolici Tuka u Gorskom Kotaru, održan je 22. i 23. VI 1968. seminar o planinarskim putevima čiji je osnovni cilj bio, da se unificira rad oko puteva, i već davno postavljena pravila za markiranje osjećaže. Uz to, želja Komisije je bila da markacionisti u međusobnim kontaktima razmijene iskustva iz dosadašnjeg rada.

Na žalost, odaziv na seminaru bio je slab. Učestvovali su samo predstavnici iz Zadra, Varaždina i Delnice. Prijavljeni predstavnici iz Rijeke i Zagreba nisu stigli iz nepoznatih razloga.

Uz manji teoretski dio, veći dio seminara odvijao se na terenu, tj. uređenju puteva i markirajući. U sklopu seminara markiran je put od Tuka do Plane na Km 10 + 300 na cesti Tuk—Jasenak, time da je dionica od Matić poljane do Plane izvedena prvi puta. Taj dio puta malo se penje na južne padine Lukinog Puta. Strika te se zatim spušta ne Planu, čime je izbjegnuto hodanje po cesti. Ta nova dionica bila je ujedno i praktičan ispit za seminariste, koji su položili vrlo dobro.

Diskusijom na kraju seminara podvučena je važnost rada na planinarskim putevima i to organiziranog i kontroliranog. Kako ima vrlo malo ili skoro ništa pisanih materijala o radu na planinarskim putevima, zaključeno je da Komisija pripremi i izda takve pisane materijale i to u što kraćem roku. Nadalje bilo je i dogovorenko da Komisija pripremi i organizira kartoteku puteva.

Seminar su vodili Cine Rapotec i Mihajlo Mustić.

POMLAĐIVANJE PD »JANKOVAC«

Godišnja skupština Planinarskog društva »Jankovac« u Osijeku, održana posljednje nedjelje travnja ove godine, istakla je dva pozitivna momenta u prošlogodišnjem radu: više mlađih u društvu i više raznovrsnih akcija. Zapravo su obje stvari usko povezane: održavanje tečajeva, pohodi i izleti kao i bolji društveni život privukli su više mlađih u društvo, a ovi opet dalje zahtijevaju više raznolikosti u radu. Broj članova bio je 1967. godine manji nego godinu dana prije, ali zato se opaža porast broja mlađih članova, naročito dejece.

Tečaj orientacije nije samo okupio veći broj mlađih članova, nego je donio i uspjele u natjecanjima: prvi put članovi PD »Jankovac« ne samo što su se ravnonpravno nosili u orijentacijskim natjecanjima, nego su osvojili i nekoliko zastavica i nagrada, a mlade članice i jedno prvo mjesto. Društveni život toliko je

nabujao, da danas nema dana neslužbenog sastanka (a ti su svaki utorak i petak), a da se u prostorijama ne nade 20–30 članova, većinom mlađih. Privlače ih projekcije dijapositiva s izleta, prikazivanje planinarskih filmova, dogovori za pohode i izlete, a i zabavni život u prostorijama.

Tokom prošle godine organizirano je nekoliko većih pohoda: u Gorski Kotar (Bjelolasica, Samarske stijene), Bosnu (Vranica, Pogorelica, Bitovnja), Sloveniju, Kalnik, a naročito u slavonske gore. Tri člana osvojila su značku Slavonskog planinarskog puta, zatim su neki još stekli značku transverzale »Bitovnja-Pogorelica-Vranica«, Planinarskog puta Medvednicom, karlovačke i samoborske transverzale. Ostvarena je suradnja s planinarama PD »Zagreb«, zatim s bosanskim i beogradskim, a grupu madarskih planinara pratili su članovi PD »Jankovac« na njihovu putu po Slavonskom planinarskom putu od Jankovca do Nove Građiske.

Za ovu godinu planiran je veći broj priredbi, među njima i neki veći pohodi u planine Bosne i Slovenije, a naročito će se nastojati da što veći broj članova prijede Slavonski planinarski put.

I. S.

70-GODIŠNICA PLANINARSKOG DRUŠTVA U GOSPIĆU

Planinarsko društvo »Visočica« iz Gospića slavi u 1968. godini 7 decenija svoga postojanja. Davno je bilo kada je 1898. godine veliki župan licičko-krbavski županije Bude Budisavljević s ostalim gospičkim ljubiteljima planina osnovao u Gospiću podružnicu Hrvatskog planinarskog društva, koja je poslije prerasta u planinarsko društvo.

Tadašnji planinarski list »Hrvatski planinar« prati ovu njegovu akciju slijedećim riječima: »Kako je na čelu togog pokreta muž, koji je godine 1874. sa svojim prijateljima osnovao u Zagrebu Hrvatsko planinarsko društvo, stalno je nade, da će podružnica u Gospiću biti prva u domovini, a da Bog na dobrobit kršne i junačke Like i Krbave. To je bilo 24 godine iza osnutka prvog planinarskog društva na Balkanu. Treba spomenuti da je godine 1893. osnovano povjereništvo Hrvatskog planinarskog društva u Gospiću, koje je bilo preteča podružnice osnovane 1898. Prvi povjerenik bio je Ivan Madarević.

Iako godinu 1898. brojimo kao godinu početka organiziranog planinarstva u Lici, već su i prije mnogi ljudi obilazili naše planine, oduševljavali se njima, pisali i pjevali im pjesme. Oduvijek je najpošjećenija planina u Lici bio Velebit, a najpoznatije djelo o Velebitu jesu »Planine« Petra Zoranića, koji opisuje svoje putovanje kroz Veliku Paklenicu na velebitske vrhove. Posjećivanjem naših planina i oduševljavanjem za Velebit stvorena je atmosfera za organizirano planinarstvo, pa je posljedica takove atmosfere bila osnivanje Planinarskog društva u Gospiću. Pod vodstvom Bude Budisavljevića i dra Ivana Gojtana društvo razvija veliku aktivnost. Clancima i fotografijama upoznavaju planinare diljem domovine s ljepotama Velebita i Like. Otvaraju se planinarske staze i učitavaju planinarske oznake. No prije prvog svjetskog rata dr. Ivan Gajtan i najsmjejli planinari iz Gospića na skijama prelaze snijegom zatrpani Velebit i to istim omnim putem kojim je prije četiri stoljeća prošao Petar Zoranić i opjevao ga. Kao odraz takovog

rada i uz veliko zaloganje dra Ivana Gojstana otvara se 1928. godine planinarski dom na Visočici na nadmorskoj visini od 1460 metara. To daje novi polet planinarima u njihovom radu. Od tada pa do danas nema nedjelje kada se u domu ne sastanu planinari, bilo da posjećuju Visočicu, bilo da obilaze ostale predjele, pa se navrate na odmor.

Poslijе izgradnje doma na Visočici, koji je prozvan Gojstanov dom, podiže se u blizini Dabar 1935. godine na Bačić-kosi novi dom. Nakon toga je dom lošće lociran, pa možemo smatrati da je do danas skoro uništen.

Rat je prekinuo aktivnost društva, međutim 1950. godine na inicijativu inž. Jure Kosovića, prof. Branka Stanića, Hinka Oreškovića i drugih ljubitelja Velebita pokreće se ponovno aktivnost planinarskog društva. Već od prvih dana rada obnovljenog društva kao najvažniji zadatci zaokupljaju članove obnova planinarskog doma na Visočici, koji je izgorio tokom rata. Dom je obnovljen i završen 1962. godine. Uz taj dom dovršit će se ove godine sklonište za prolaznike. Također će se povesti briga o tome da se u domu na Jelovoj Ruji osposobi jedna soba za istu svrhu. Tako će se planinarsko društvo pobrinuti da u svojoj jubilarnoj godini srednjem objekata na području društva omogući što bolje funkcioniranje velenbitskog planinarskog puta. Potrebno je napomenuti i ulogu Sumskog gospodarstva iz Gospića, koje će omogućiti u svojoj lugarnici na Oštarijama da planinari mogu koristiti jednu prostoriju za odmor i prenoćiste. Društvo u ovoj godini namjerava barem obilježiti zaoblazni put oko vrha Visočice. To bi bilo olakšanje onima koji putuju Velebitom da na svom putu od doma na Visočici prema Stirovcu ne moraju ići na sam vrh Visočice. O 70-godišnjici našeg društva to će biti prilog otvaranju velenbitskog planinarskog puta. Trenutno predstavlja problem stalna čuvarska služba u domu na Visočici u ljetnim mjesecima, jer danas popularni čuvar Mile Počuća »Migela« iz Divosela vrši čuvarsku službu u domu samo subotom poslije podne i nedjeljom. Nadamo se da će se naći rješenje uz pomoć Planinarskog saveza Hrvatske. Da bi se jubilej što dostojnije proslavio, namjera je da se u zajednici sa ogrankom Matice Hrvatske u Gospiću postave spomen-ploče osnivaču društva Budi Budisavljeviću i to jedna ploča u Gospiću, a druga manja na domu na Visočici. Od 8.-9. VI 1968. održan je regionalni slet planinarskih društava na Visočici.

PD »Visočica« broji danas oko 100 odraslih članova i 200 omladinaca i pionira, od kojih je tridesetak članova prilično aktivno. U jubilarnoj godini priredit će se nekoliko većih izleta po Velebitu i drugim planinama, a nadamo se da će biti izvršeni svi planovi i da će društvo i dalje uspešno razvijati svoju aktivnost.

Dana 19. IV. 1968. godine održana je godišnja skupština PD »Visočica«. Nakon diskusije odatno je priznanje najvrednijim članovima, koji su se istakli u prošlogodišnjim radovima i akcijama i to: Andriji Benkoviću, Milošu Korici, Stevi Obradoviću, Dubravku Palčiću i Nikšić Mariji. Izabran je novi upravni odbor i done seni su slijedeći zaključci:

- da se u spomen 70-godišnjice društva održi regionalni planinarski slet na Visočici,
- da se u zajednici sa planinarskim savezom Hrvatske i ogrankom Matice Hrvatske iz Gospića postavi spomen ploča Budi Budisavljeviću, osnivaču Planinarskog društva u Gospiću,
- da se na domu na Visočici postavi ploča istog značenja i

— da se dom na Visočici i Jelovoj Ruji tako uredi, da se može uključiti u potpunosti u velenbitski planinarski put.

Nakon toga skupština je zaključena sa uvjerenjem da će 70-godišnjica društva biti dobrobitno obilježena.

Ante Rukavina

DRUŠTVO STARI, A MLADI NE PRITIĆU U PD »PETROV VRH«

Više od šezdeset članova Planinarskog društva »Petrov vrh« Daruvar sakupilo se na 18. redovnoj godišnjoj skupštini koja je održana 21. travnja u istoimenom planinarskom domu u prisustvu predstavnika planinarskih društava iz Slavonske Požege i Bjelovara.

Prema rezultatima koje je daruvarsko društvo postiglo u protekloj godini i uspješnom radu skupštine lako bi se mogao steti vrlo povoljan utisak, da jedan od članova nije primjetio da su na ovom skupu gotovo sasvim izostali mlađi članovi, omladinici i pioniri, lako ih je oko osamdeset učlanjenih. O tome je i vodena dosta živa diskusija.

Daruvar danas broji oko 10.000 stanivnika i ima tri srednje škole sa blizu 800 učenika. Dakle, uz znatniju brigu aktivista PD »Petrov vrh« može biti osjetno podmladenio i mnogo brojnije nego sada. Međutim, iskršlo je i pitanje kako privući mlade i što im pružiti u društvu. Odgovor je naden — to treba biti bogatiji društveni rad s češćim i boljim organiziranjem izleta, takmičenja, predavanja. U toku prošlih godina svi najaktivniji članovi upravnih odbora ovog društva aktivirali su sve svoje snage na dovršenje društvenog doma i jasno da je adekvatna briga oko uključenja, ali i zadržavanja mlađih ljudi u planinarskom društvu, gotovo izuzeća.

Tim primjedbama i konkretnim prijedlozima, koji su se čuli u diskusiji nekolikine članova, dat je prioritet u programu rada. Osobito zbog toga što je ove godine Daruvar dočinio V. slet planinara Slavonije, a to je izvanredna prilika da se brzljivom organizacijom te tradicionalne prirede izzmami interes mnogih mlađih ljudi za planinarstvo.

Među brojnim zadacima novoizabranoj upravnoj odboru u vezi s organiziranjem V. Sleta planinara Slavonije svakako i nadalje ostaje briga oko uređenja planinarskog doma na Petrovom vrhu, koji je udaljen od Daruvara oko 9 km. Nastojanjem društva i uz pomoć i suradnju vlasti, društveno-političkih i radnih organizacija daruvarske općine, planinarski dom je danas postao vrlo privlačan turistički objekt. Ima 28 ležaja, tekuću vodu, električnu struju i telefonsku vezu. Od prije godinu dana planinarski dom koristi Ugostiteljsko poduzeće »Daruvar« s kojim planinarsko društvo vrlo dobro suraduje. U pripremama za održavanje godišnje skupštine počeli su dogovori o uređenju unutrašnjosti doma i popuni namještaja, kako bi boravak planinara i turista u domu bio što prijatniji. Cine se i naporak kako bi se popravila cesta do doma.

Svi ti poslovi očekuju novoizabrani upravni odbor u kojem pored starijih i iskusnih članova ima i novih i mlađih. Za predsjednika društva ponovno je izabran Adam Sotonica, a ostali članovi su Vaso Vukasović, Duka Stojčević, Julius Car, Duro Markuš, Jaroslav Cuchnil, Vera Šimić, Jaroslava Nikolić, Lazo Bjelajac, Ivan Božičković, Kazimir Link, Nikola Ječmenica, dr Nenad Bulajić, Ankica Jelić, Đorđe Zutinić, Nikola Biondić i Nikola Ninković.

Nakon kraju rada skupštine uručena su priznanja Planinarskog saveza Hrvatske četvorici zaslужnih članova društva. Zlatne značke PSH primili su Adam Sotonica i Duro Markuš, a srebrne Matija Garić i Miroslav Đurić.

Luka Šteković

JUBILARNI IZLET »BRATSTVO-JEDINSTVO« NA SAR-PLANINI

Krenuli smo iz Zenice 28. XI 67. brzim vozom Sarajevo—Beograd. U istom voznu nalazila se grupa planinara »PD Treskavica« iz Sarajeva. U Beogradu nas je sačekala grupa PD »Pobeda« i odvela nas u svoje prostorije. Ovdje smo se sastali sa planinarama iz Slovenije, Hrvatske i Srbije (bilo nas je oko 80). PD »Pobeda« priredila nam je u svojim prostorijama malo veselje koje je trajalo do na večer, kad smo sa dva autobusa krenuli u Brezovicu ispod Šare.

U Brezovici sreli smo se sa jednom grupom planinara iz Skoplja. Ovdje smo napustili autobus i svi skupa krenuli uz Šaru. Kolona je brojila oko 100 planinara. Na pola puta došla nam je u susret od doma sa Šare jedna grupa Skopljanaca i Crnogoraca koji su prethodne noći izišli u dom. Uz stisak ruke i pozdrave nismo ni primjećivali kišicu sa snijegom koja nas je pratiла. Oko 14 časova bili smo u domu gdje nas je dočekao udoban smještaj. Odmarali smo se samo koliko se popio čaj i već se zaorila pjesma. U susretu Hrvata, Slovenaca, Bosanaca, Crnogoraca, Makedonaca, Srpsanaca svih smo postali samo jedno — planinari. Počeće su priče i sjećanja na izlet na istom mjestu prije 10 godina; pokazivali su nam jedan od tri velika doma: »Eno, ondje je bila cika Stojko kobilja, jedino sklonište na ovoj planini u kojoj smo prije 10 godina zajednički proveli tri dana, zajedno kuhalj, jeli i bili svi jedno«. Tog trenutka se i rodila ideja da se osnuje izlet »Bratstvo-jedinstvo« koje će okupiti sve planinare, iz svih republika u jedno, da upoznaju svoje planine, da upoznaju svoju zemlju.

Medu nama se našao i Cika Stojko, kako ga popularno zovu — vjerni pratilac planinara. Cika Stojko, 85-godišnjak, živi u Brezovici pod Šarom i nikad ne propusti priliku da izade sa planinarama na Šaru, a ovoga puta bio je naš gost i nije mu bilo teško sa svojom violinom izići sa nama na Šaru. On nam je svirao i pjevao uz violinu, slušali smo ga i pjevali sa njim skupa.

Naveće je bila zajednička večera koju su pripremili domaćini ovog izleta iz »Pobede«, i »Skopja«, a poslije večere uz muziku i veselje bila je izmjena poklonila i sjećanja na susret prije 10 godina. Ovdje su podijeljene i zlatne značke prvim učesnicima susreta »Bratstvo-jedinstva«. Također podijeljene su i značke sa spomen diplomama svim učesnicima susreta 1967. na Šari. Nije zaboravljen ni čika Stojko sa poklonima.

Ujutro 30. XI svi izletnici su krenuli na vrhove Šare. Vrijeme je bilo lijepo i sunčano. Na jednom od vrhova oprostili smo se od grupe Skopljanaca koja se trebala vratiti u Skopje, a mi smo nastavili vrhovima prema vrhu Piribeg (2.552 m). Radovali smo se i bili veseli što nas prati lijepo vrijeme. Kad smo stigli na Piribeg, jedan od najviših vrhova Šare, odjednom nas je zbrunila vijavica sa snijegom. Izgubili smo pregleđ dvinjih vrhova kojima smo se divili. Ova mečava je kratko trajala, ali mi smo se morali spustiti u zavjetrinu i vratiti u dom. Drugi dan je osvanula jaka kiša sa snijegom, i nismo izlazili iz doma, ali nije nam bilo dosadno jer su se za to po-brinuti harmonikaši i veselju nije bilo kraja. Odjekivale su uz muziku pjesme crnogorske, slovenačke, srpske, bosanske, hrvatske i makedonske. Ujutro smo napustili Šar u pod bijelim pokrivačem i ostavili tople domove u kojima smo udobno proveli tri dana.

Naveće smo stigli u planinarski dom »Rajac« na Suvoboru gdje nas je dočekala topla večera i tople sobe. Poslije večere nastavilo se sa veseljem i tu noć se nije ni spavalо. U ne-

djelu trećeg decembra stigli smo u Beograd gdje smo se svi oprostili i rastali, svako u svom pravcu.

Za dobru organizaciju ovog izleta posebnu zahvalnost zaslužuje drugarica Rada iz PD »Pobede« koja je bila i voda ovog susreta, a također i svi ostali organizatori.

Slavica Čučak, Zenica

PLANINARSKA ŠTAFETA NA ĆVRSNICI

Sunčani april je brzo odmicao i dogovori o Prvomajsском izletu na Ćvrsnicu su postali aktuelni među članovima PD »Vilinac« u Jablanici. Ovaj 1. maj, za nas, bio je svečaniji nego bilo koji dotadašnji. Razlog toj svečanosti bilo je nošenje Prve planinarske štafete.

Zapravo, naše planinarsko društvo imalo je takvu ideju još ranijih godina, ali situacija nije bila tako sazrela do ove godine. Trebalo je odgojiti planinare koji će biti sposobni prijeći Plasu i Ćvrsnicu na smučkama i koji će biti u stanju da pobijede maglu, sunce, lavine i druge čudi planine.

Prva grupa naših planinara krenula je preko Plase 28. 4. 1968. godine. Oni su imali veoma loše vremenske i terenske uslove za kretanje. Jak vjetar, magla povremeno, a uz to još zaledene snježne padine, predstavljali su veliko iskušenje za naše planinare. Smučke, kako su nam poslije pricali, nisu mogli koristiti, ali su im dereze dobro послužile.

Premda sam se nalazio na odsluženju vojnog roka, nekako sam uspio doći u Jablanicu da bih uzeo učešća u nošenju štafete, te sam krenuo kač voda sa drugom grupom 30. 4. 1968. Brzo smo napredovali serpentinama namrogdene Plase. Zahvaljujući veoma visokoj snježnoj granici koja je neuobičajena za ovo doba godine, stupili smo na prvi snijeg tek kod jezerca Crepuša na Plasi. Uzrok tome bio je neobično toplo i u sušni april.

Prvog maja, rano u jutro, iz Jablanice je krenula i treća grupa koja je nosila štafetu, a kojoj smo se mi priključili u planinarskoj kući pod Vilincem. Dvojica drugova krenula su iz doma u susret poslijednjoj grupi i dočekali je na najvišem vrhu Plase — Trinača (2045 m). Inače u ovim zimskim uslovima preko tog vrha je najsigurniji prelaz.

Tog i idućeg dana smo pravili izlete do Hajdučkih vrata, na V. Vilinac, V. Sljeme i na Oštrovacu. Bilo je zadovoljstvo smučkama brazdati zasiježene padine planine. Na kraju nam se bilo žao rastati od ove bijele ljepotice, jer u petak je počinjao radni dan i nastava u školama.

Štafeta je krenula u 15 časova pravcem Mu-harnica—Doljani—Jablanica. Bili smo odmorni i polupraznini naprtnjača. Kolona nosilaca štafete na smučkama, kretala se brzo. Na smučkama smo se spustili do Zaglavlja—Piskavac izvora. Posto je tu bila i snježna granica, put smo nastavili pješice kroz šarenilo klekovine, usamljenih munika i manjih snježnih krpa skrivenih u udubljenjima. Predveče stižemo u selo Doljane. Tu smo ostavili našu štafetu kod Jozе Klepice — pionira planinarskog pokreta na ovom području. Grupa od osam nosilaca, koliko nas uzelo učešća u nošenju preko Plase i Ćvrsnice do Doljana, obavila je najteži dio zadatka oko nošenja Prve planinarske štafete.

Na dan 13. maja, kroz Jablanicu je trebala proći glavna štafeta, te su članovi društva tog dana našu štafetu ponijeli iz Doljana, gdje je čuvana kod Jozе. U nošenju kroz selo učestvovali su učenici osnovne škole iz Doljana, gdje je održana i prigodna svečanost uz govor sekretara OKSK i predsjednika Općinskog odbora saveza boraca iz Jablanice. Nakon čitanja pozdravnog pisma, štafetu su ponijeli ovđašnji učenici, a od njih su je preuzeли planinari.

U Jablanici na svečanoj tribini, štafetu je predala Gordana Falak, inače jedini ženski član u našem društvu, uz pratnju četvorice planinara — svi u planinarskoj odjeći.

Ovo je bio još jedan uspješno izvršeni zadatak koji je išao u prilog našem planinarskom društvu i njegovojo popularnosti u našem gradu.

Planinarsko društvo je jedina organizacija u Jablanici koja istinski sa uspjehom radi. Na kraju je potrebno istaknuti imena planinara učesnika u nošenju naše Prve planinarske štafete: 1. Falak Zeljko, 2. Radović Ljiljana, 3. Falak Gordana, 4. Jusić Salih, 5. Bahrem Bećir, 6. Ristić Petar, 7. Efica Ibrahim, 8. Nižić Zdravko, 9. Zećo Enver i 10. Klepo Camil.

Behrem Bećir

IZLOŽBA PLANINARSKIH RAZGLEDNICA

Planinarsko društvo »Sljeme« iz Zagreba je veoma uspješno realiziralo ideju jednog svog člana da se održi izložba planinarskih razglednica te da na taj način prikaže gradanstvu ljepote planina.

Pod rukovodstvom Inž. Zlatka Bašića, idejnog pokretaca ove pomalo neobične izložbe, marljive ruke nekolicine »sljemenskih« uredile su izložbeni prostor. Tu je pomočio i višegodišnje iskustvo, jer je ovo društvo u posljednje dvije godine pripredje već nekoliko izložba.

Veći broj planinara iz više planinarskih društava grada Zagreba poslao je svoje razglednice, kojih je bilo oko dvije tisuće. Tako veliki broj razglednica pomogao je da se selekcijom izdvoji ono pet stotina zaista prekrasnih razglednica, od čega tri stotine u boji.

Izložbeni panoci bili su ispunjeni razglednicama i raspoređeni po temama i zemljama čije motive su prikazivale razglednice. Posebnu pažnju izazvalo je ulazni pano sa slikom mladić planinara i tekstom: — »Pitaš me zašto volim planinu? Pogledaj i sam prosudi!«

Izložba je otvorena u četvrtak 9. 11. 1967. godine u auli Pošte Zagreb 1 u Jurisćevčevu ulici. Otvorenje izložbe zabilježila je televizijska kamera, a zagrebačka dnevna štampa donijela je o tome nekoliko kraćih vijesti.

Iz knjige utisaka, u koju se upisalo stotine posjetilaca, moglo se lako zaključiti da je ova izložba pobudila veliki interes. Mnogi utisci upisani u knjigu završavaju sa željom da se takove slične izložbe organiziraju češće.

Zeljko Hlebec

ŠTA JE ZA PLANINARSKOM TRANSVERZALOM U MAKEDONIJI?

Clanak druga Mehmeda Šehića »Planinarske transverzale u Jugoslaviji« odštampan u ovom časopisu (br. 9—10. od 1966. god.), potakao me da pokrenem pitanje Makedonske planinarske transverzale, jer autor gore spomenutog članka navodi da u Makedoniji »nema još za sada planinarskih transverzala«. Ovim ne mislim da pobijam navode druga Šehića, jer su one zasnovane na činjenici. Jedine republike koje još nemaju transverzale, jesu Makedonija i Crna Gora. O značaju transverzala dosta je toga napisano na stranicama ovog časopisa (vidi u broju 5—6 od 1967. članak Ive Čita »Transverzale — s uvremenim oblik planinarjenja«).

Na godišnjoj skupštini Planinarskog saveza Makedonije, održanoj 1958. godine, drug Duro Blaha je predložio razrađen plan pravca Makedonske transverzale. Ovaj prijedlog je utvrđen i usvojen od skupštine. Po planu trasa transverzale je: Skopska Crna Gora, Ljuboten, pa grebenom Sar-planine na Titov vrh, planine Bistra i Stogovo, da bi nakon toga put prešao na Galičicu kod Ohrida i preko Pre-

spanjskog jezera na Pelister. Tu se prekida, da bi nakon putovanja vlakom do Bogumile produžio na Solsunsku Glavu i Karadicu sa završetkom na planini Vodno kraj Skoplja. To je put od oko 500 km dužine. On prolazi putevima Prvog skopskog partizanskog odreda, Sarplaninskog partizanskog odreda, prekrasnim predjelom Lešnice, krajevima slavnog Debarca i Karaormanu, bitolskog i resanskog odreda, Prve Makedonsko-kosovske brigade i druga historijska mjesta vezana uz Narodnooslobodilačku borbu i Prvi svjetski rat, uz prirodne ljepote i rijetkosti kojim obiluju naše planine, planinske kuće i domove itd. Planom je izbjegnut najveći masiv, planina Korab, a tako i Kajmakačalan i Kožuf planina, što ima svoje opravdanje s obzirom na njihov pogranični geografski položaj.

Međutim, iako je od utvrđivanja i usvajanja plana transverzale prošlo punih deset godina, do danas nije realiziran niti je šta uradeno na trasiranju staze, određivanju punktova i vrhova sa obaveznim posećivanjem, kako i mjesto gdje bi se planinari mogli skloniti, jer malo je planinskih domova na utvrđenom planu puta. Nije izrađen ni pravilnik s kojim bi se odredio u pojedinostima pravac puta sa kontrolnim tačkama, uslovi za sticanje posebne spomen znake, vodenje dnevnička itd.

S obzirom da je ta transverzala republičkog značaja i da je ona usvojena na Skupštini saveza, to je neophodno da Izvršni odbor Planinarskog saveza Makedonije preduzme mjeru za realiziranje i sprovođenje u djelo odluke svojega članstva. Financijska sredstva, uglavnom, ima osigurana, jer ne malu dotaciju Planinarski savez Makedonije dobija od strane Saveza za fizičku kulturu Makedonije. Pored toga, potrebno je angažirati planinarska društva kroz koja prolazi transverzala, jer samo uz svestranu podršku cijelog kupačnog članstva i njegovog zalaganja može se realizirati i u život sprovesti zaboravljena odluka o Makedonskoj planinarskoj transverzali.

Kiro Bihać

CLUB ALPINO ITALIANO ORGANIZIRA LJETNE KAMPOVE

U mjesecima srpnju i kolovozu ove godine organizirao je Club Alpino Italiano nekoliko kampova u Alpama i to za masiv Gran Paradiso u Val dell'Orco i u mjestu Pont Valsavaranche, za Mont Blanc u dolini Val Veny kraj Courmayera, za Monte Rosu na col d'Olen, za Ortles i Cavedale u Fucine, za Sellu i Marmolada u Campitello di Fassa i za Stell-Sassolungo u Val Gardeni.

U ovim kampovima organiziraju se uponi na spomenute masive, na koje vode profesionalni vodiči.

Članovi planinarskih organizacija nekih susjednih zemalja uspjeli su ostvariti iste povodnosti za svoje članove, koje vrijede i za članove CAI, pa bi bilo korisno da to učini i naša planinarska organizacija.

Do sada je Planinarskom savezu Hrvatske uspjelo postići sličan sporazum za uzajamni popust na planinarskim kućama sa Naturfreundom iz Beća, pa bi bilo poželjno da se nešto slično uspije i sa Talijanima.

Za sada se mogu pojedina planinarska društva obraćati direktno na planinarska društva u Italiji za prigodne popuste na kućama prilikom posjeta grupa naših planinara.

Zbog informacija za navedene kampove mogu se zainteresirani obratiti na adresu: Club alpino italiano, via Ugo Foscolo, 3, Milano (Italia).

PLANINARSKA LITERATURA

Planinarski savez Hrvatske raspolaže sa slijedećim izdanjima planinarskog sadržaja (cijene u Novim dinarima):

Planinarstvo u Hrvatskoj, povjesna studija (prof. dr V. Blašković)	1,00
Geografska karta Sjevernog Velebita 1 : 25.000 (M. Marković)	1,00
Karta Risnjak-Snježnik u 4 boje s tekstom u prilogu	1,50
Karta Gorskog kotara I i II (u crno-bijeloj tehniци)	1,00
Vodič na Klek (Dr Ž. Poljak)	1,00
Planinarski vodič po Hrvatskom zagorju (Dr Ž. Poljak)	1,00
Učka i istarske planine (Dr Ž. Poljak) sa četvorobojnom kartom	3,00
Vodič na Klek (Dr Ž. Poljak)	1,00
Alpinistički vodič (Z. Smerke)	7,00
Vodič po planinarskim domovima Jugoslavije (polivinilske korice)	5,00
Naše planine i planinarstvo (R. Kušić)	0,50
Poznavanje i gajenje cvijeća (A. N. Kusaković)	2,20
Prirodne rijetkosti naše zemlje (S. Grozdanić)	0,50
Zaštita prirode planina (D. Čolić)	1,50
Borba za Himalaju (R. Stefanović)	1,00
Postanak planina (K. Petković)	1,00
Uspon na Kilimandžaro (R. Kušić)	1,00
Slovenski Alpi (L. Dolinšek)	1,00
Prokletije i sandžačke planine (K. Jončić)	1,00
Karta Mosor-Kozjak-Biokovo 1 : 50.000	5,00
Camping — turističko šatorovanje (upute)	0,50
Naše planine, rasporeni brojevi od 1949—1966	0,30

Knjige se mogu kupiti u poslovnicama Saveza, Zagreb Gajeva 2a polukat od 8—14 sati ili se mogu uplatiti čekom na račun Saveza broj 301-8-2231 (na poleđini označiti tražena izdanja) sa dodatkom od 0,50 dinara za poštarinu.

Osobita prilika

za prostorije planinarskih društava i domova i za privatne biblioteke!

Razni rasporeni brojevi »Naših planina« od 1949—1966. godine u paketima od 3 kg uključivo poštarinu samo 10,00

AMUTAGETTI AZZER KATANI

**Popih čašu DAVIDA
vidim nije loš,
pa pomislih braćo mila,
uh da mi je još!**

„Evečeva“

**prehrambena industrija
Slavonska Požega**